

Kulturarvsanalys

Ny järnväg Göteborg–Borås Delen Bollebygd

Härryda kommun och Bollebygds kommun,
Västra Götalands län

Järnvägsplan 2026-02-16

Ärendenummer TRV 2025/135507

Trafikverket

Postadress: Trafikverket, 411 04 Göteborg
E-post: trafikverket@trafikverket.se
Telefon: 0771-921 921. Texttelefon: 010-123 50 00

Konfidentialitetsnivå: 1 Ej känslig
Dokumenttitel: Kulturarvsanalys Ny järnväg Göteborg-Borås, delen Bollebygd
- Järnvägsplan
Författare: Elin Bäckersten, Frida Karlsson, Erik Nygren Wåhlin, Sweco
Dokumentdatum: 2026-02-16
Ärendenummer: TRV 2025/135507

Version: 1.0
Projektledare: Frida Lindvall, Trafikverket
Produktansvarig: Helena Irenesson, Trafikverket

Foto på framsida: Trafikverket
Foto övriga sidor: Sweco, om inget annat anges
Kartor, figurer och illustrationer: Sweco, om inget annat anges
Underlag bakgrundskartor: Lantmäteriet ©

Innehåll

1 Inledning.....6

1.1 Beskrivning av projektet.....6

1.2 Syfte.....6

1.3 Metod.....7

1.3.1 Definition kulturvärde.....7

1.3.2 Definition kulturmiljö7

1.3.3 Metod för värdering7

1.4 Underlag.....8

1.5 Avgränsning av kulturarvsanalysen8

2 Lagrum9

2.1 Miljöbalken (1998:808).....9

2.2 Kulturmiljölagen (1988:950).....9

2.3 Plan- och bygglagen (2010:900).....9

2.4 Lag om byggande av järnväg (1995:1649)9

**3 Översiktlig kulturhistorisk
karaktärisering10**

3.1 Dagens kulturlandskap10

3.2 Förhistorisk landskapsutveckling.....12

3.3 Historisk landskapsutveckling14

3.3.1 Medeltida spår.....14

3.3.2 Det historiska jordbrukslandskapet15

3.3.3 Förindustriella näringar16

3.3.4 Infrastrukturen präglar landskapet16

4 Kulturmiljöer inom korridoren18

4.1 Värdefulla kulturhistoriska strukturer och sam-
band18

4.2 Forn- och kulturlämningar19

4.2.1 Potential för okända lämningar.....19

4.3 Värdefulla byggnader och bebyggelsemiljöer.... 21

4.4 Känslighetsanalys27

4.4.1 Särskilt känsliga kulturmiljöer28

4.4.2 Känsliga kulturmiljöer50

5 Referenser60

5.1 Skriftliga källor och litteratur60

5.2 Muntliga källor60

5.3 Digitala källor och geodata60

5.3.1 Lantmäteriet, historiska kartor60

Sammanfattning

Kulturarvsanalysen beskriver kulturmiljöer inom korridoren för Järnvägsplan Bollebygd. Området utreds utifrån historisk markanvändning, historiska samband, bebyggelsemiljöer, gröna kulturmiljöer och fysiska lämningar. Analysen har utgått från dagens landskap och syftet har varit att lyfta fram och ge den historiska bakgrunden till sådana särdrag eller fysiska uttryck som präglar landskapet idag. Efter litteratur- och kartstudier, utförda fältbesök och efterföljande analys kan följande sägas om kulturmiljön inom korridoren:

Landskap

Korridoren löper från skogsklädda berg väster om Bollebygd och genom den bördiga dalgången runt Nolån och Sörån. Därefter utgörs korridoren av ett höglänt skogslandskap med ett stort antal sjöar och våtmarker samt utspridda gårdar och torp. Landskapet och helhetsmiljön präglas idag till stor del av väg 40, som anlades på 1970-talet. Väg 40 skapar en barriär i landskapet och mindre vägar har på vissa ställen skurits av eller dragits om långa sträckor för att möjliggöra förbindelser och kommunikation. Väg 40 möjliggör pendling till Göteborg och Borås och utgör på så vis en viktig länk i dagens landskap. Stora delar av korridoren utgörs av produktionsskog, generellt indelad i smala skiften som löper från nordväst till sydöst.

Bebyggelse

I väster är terrängen kraftigt kuperad och den äldre bebyggelsen är anpassad efter de sluttande tomterna. I öster finns en handfull småskaliga äldre kulturmiljöer med öppet landskap, lövträd, äldre stenmurar och terrasseringar, utspridda i det annars skogsbevuxna landskapet. Det största sammanhängande området av den här karaktären är Låddekärrsbu, som bedöms ha särskilt höga kulturvärden.

Korridoren är generellt glesbebyggd, med ett fåtal gårdar eller byggnader i en bebyggelseklunga. En miljö som uppvisar en viss bykaraktär är Råddeby. Flera stora ekonomibyggnader från sent 1800-tal och första halvan av 1900-talet finns inom korridoren. Flera av dessa är försedda med så kallat skullutskott eller skonke, ett regionalt särdrag där ekonomibyggnadens port har ett indraget läge i förhållande till fasaden i övrigt.

Arkeologi

Det finns totalt 102 registrerade lämningar inom utredningsområdet varav 71 har den antikvariska bedömningen fornlämning, 30 är bedömda som övriga kulturhistoriska lämningar och en lämning har ingen antikvarisk bedömning. Lämningarna finns fördelade över hela korridoren men en särskilt stor koncentration finns i korridorens västra del, mellan Bollebygd och Låddekärrsbu. Den överlägset vanligaste lämningstypen inom korridoren är kolningsgropar, vilka utgör över hälften av de registrerade lämningarna.

Infrastruktur och samband

Infrastruktur utgör en väsentlig del av landskapets karaktär och flera stråk är delar i en struktur med lång kontinuitet. De äldre vägsträckningarna är en förutsättning för att i landskapet kunna avläsa det historiska sambandet mellan de enskilda kulturmiljöerna och hur människor har rört sig mellan dessa. Vidare utgör de äldre vägsträckningarna i regel kulturmiljöer i sig själva, ofta omgivna av ett äldre kulturlandskap med äldre lövträd, stenmurar och milstenar eller andra riktmärken. Även vattendragen Nolån och Sörån utgör viktiga strukturer i landskapet, både i nutid och genom historien. Vattendragen har bland annat använts för fiske, transporter och för att driva kvarnar, sågverk och andra vattennära verksamheter. Det är i anslutning till vattnet som Bollebygd och andra kringliggande samhällen vuxit fram.

Känslighet

Ett antal områden har identifierats där landskap, fornlämningar och bebyggelse i olika grad samverkar så att en kulturhistorisk berättelse blir avläsbar. Kulturmiljöerna har analyserats utifrån begreppen ”känslighet” och ”tålighet”. Tänkbara påverkansfaktorer som miljöerna är känsliga för har listats och utifrån dessa har kulturmiljöerna bedömts som känsliga eller särskilt känsliga. Nio områden har bedömts som särskilt känsliga och fem som känsliga för barriärskapande åtgärder, åtgärder som påverkar äldre kommunikationsstråk och skalbrott. Ett antal kulturmiljöer i korridorens västra delar bedöms som känsliga för påverkan, särskilt i form av skalbrott och barriärskapande åtgärder, på grund av ett öppet och kuperat landskap med långa siktlinjer, i kombination med äldre bebyggelse. Några av kulturmiljöerna i korridorens mellersta och östra delar utgörs av äldre agrara gårdsmiljöer spridda i landskapet. De omkringliggande småskaliga kulturlandskapen, med bevarade gränser mellan in- och utägomarken är känsliga för åtgärder som bryter kulturhistoriska samband och strukturer.

Inom korridoren, främst i mellersta delen, finns ett stort antal fornlämningar vilka till stor del utgörs av utmarkslämningar i skogsmark. Fornlämningarna är framför allt känsliga för direkt påverkan men deras upplevelsevärde och den historiska läsbarheten kan påverkas negativt av barriäreffekter.

1.1 Beskrivning av projektet

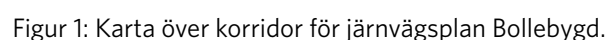
Ny järnväg Göteborg–Borås har delats upp i ett antal järnvägsplaner, där denna handling omfattar järnvägsplanen Bollebygd, se Figur 1. Järnvägskorridoren är ungefär 15 kilometer lång och sträcker sig från Rammsjön i Härryda kommun i väster, till kommungränsen mellan Bollebygds kommun och Borås Stad i öster. Korridoren är som mest cirka 2 kilometer bred och är till största del belägen söder om väg 40.

Terrängen varierar från att i väst utgöras av bergsterräng som därefter övergår i en större dalgång där Nolån och Sörån slingrar sig fram genom ett jordbrukslandskap. Efter dalgången höjer sig marken åter mot öster vid cykel- och skidanläggningen Bollekollen. Resterande del av korridoren i öster består huvudsakligen av kuperad skogsmark med inslag av sjöar, våtmarker och enstaka bostäder. Höjden i terrängen inom korridoren varierar med över 100 meters höjdskillnad från dalgången till de högsta topparna.

Syftet med kulturarvsanalysen är att samla kunskap om kulturmiljöer inom korridoren, dess förutsättningar och värden så att de kan hanteras i planeringsprocessen på ett sätt som överensstämmer med Trafikverkets mål för kulturmiljöarbete och gällande lagstiftning. Syftet nås genom att i analysen behandla dagens landskap som en helhet utifrån historiska aspekter som markanvändning, samband inom landskapet, bebyggelsestrukturer och fysiska lämningar.

Kulturarvsanalysen bygger vidare på tidigare framtaget material från planeringsfasen val av lokaliseringsalternativ men anpassas till korridoren och fördjupas för att fungera i planeringsfasen järnvägsplan. Det innebär att Kulturarvsanalysens slutsatser ska inarbetas i utredning av järnvägslinje, i miljökonsekvensbeskrivning (MKB) och i den integrerade landskapskaraktärsanalysen (ILKA). Analysen ska också användas för att anpassa bullerskyddsåtgärder.

Kulturarvsanalysen bidrar till att tydliggöra områdets särdrag och att landskapet tidsdjup beskrivs och framträder samtidigt som kunskapen om olika kulturhistoriska berättelser detaljeras. Kulturarvsanalysens innehåll formas genom att följande undersöks och analyseras:

- Landskapsutvecklingen fram till medeltid, genom analys av fornlämningar och lämningssstrukturers relation till det förhistoriska landskapets utveckling,
- Landskapsutvecklingen från medeltid till nutid, genom analys av strukturer, samband, funktioner och enskilda objekt som är av betydelse för den kulturhistoriska förståelsen/ läsbarheten samt markanvändning, bebyggelse, kommunikation, och industriella näringar.

Kulturarvsanalysen ska innehålla:

- Kulturvärden som är lagskyddade.
- Sedan tidigare kända och uppmärksammade kulturvärden. Om en kulturmiljö är ett känt utflyktsmål/målpunkter ska detta anges.
- Kulturvärden som identifieras under arbetet med Kulturarvsanalysen.
- En översiktlig kulturhistorisk karaktärisering och beskrivning av landskapet inom korridorens karaktärsdrag och kulturhistoriska sammanhang.

Kulturarvsanalysen ska också tydliggöra kulturmiljöers känslighet för förändring, slutsatser som nås genom att utföra en Känslighetsanalys.

1.3 Metod

För att studera befintliga och historiska samband i landskapet har fältbesök i kombination med analys av historiska kartor och kunskapsunderlag utgjort ett viktigt moment. Det sammantagna materialet behandlar olika kulturhistoriska företeelser inom korridoren.

Inom ramen för kulturarvsanalysen har en byggnadsinventering genomförts för att identifiera och dokumentera byggnader och miljöer med kulturvärden inom korridoren. Byggnader och miljöer vars kontext var tydligt läsbara, antingen genom landskapet, byggnadens gestaltning eller historiska tidsdjup, bedömdes ha kulturvärden. När byggnader genomgått stora förändringar men låg i ett kulturlandskap med läsbart tidsdjup bedömdes generellt miljön som en helhet besitta kulturvärden.

Ett antal områden har identifierats där landskap, fornlämningar och bebyggelse i olika grad samverkar så att en kulturhistorisk berättelse blir avläsbar och kulturvärden tydligt framträder. Kulturmiljöerna har analyserats utifrån begreppen ”känslighet” och ”tålighet” i enlighet med kriterier som presenteras under avsnitt 4.4. I samma kapitel presenteras olika typer av påverkan som miljöerna är känsliga

för. Kulturmiljöerna har utifrån dessa påverkansfaktorer antingen benämnts som särskilt känsliga eller som känsliga kulturmiljöer.

1.3.1 Definition kulturvärde

Boverket definierar begreppet kulturvärde som tre kompletterande perspektiv - *kulturhistoriskt, estetiskt och socialt*. Dessa perspektiv kan, var för sig eller tillsammans, motivera olika åtgärder för att tillvarata kulturvärden. Ett objekts kulturvärden utgörs av kompletterande perspektiv som är delvis överlappande, men till stora delar åtskilda.

Värdering ur ett *kulturhistoriskt perspektiv* avser en bedömning av möjligheterna att genom exempelvis bebyggelsen eller landskapet utvinna och förmedla kunskaper om olika historiska skeenden och sammanhang. Därigenom skapas även förståelse av människors livsvillkor, i skilda tider – inklusive de förhållanden som råder idag.

Värdering ur ett *estetiskt perspektiv* gäller en bedömning av bland annat rumsliga, visuella och akustiska egenskaper i den fysiska miljön.

Värdering ur ett *socialt perspektiv* innebär att bedöma människors relationer till kulturmiljön – hur olika grupper av individer använder, uppfattar och värdesätter exempelvis bebyggelsen och landskapet.

1.3.2 Definition kulturmiljö

Enligt Riksantikvarieämbetets definition av kulturmiljö avser kulturmiljön hela den av människor påverkade miljön, det vill säga allt som i varierande grad präglats av olika mänskliga verksamheter och aktiviteter. En kulturmiljö kan preciseras och avgränsas till att omfatta en enskild anläggning eller lämning, ett mindre eller större landskapsavsnitt, en bygd eller en region. Det kan röra sig om intensivt utnyttjade stads- eller industriområden såväl som extensivt påverkade skogs- eller fjälllandskap. Kulturmiljön omfattar inte bara landskapets fysiska innehåll utan även immateriella företeelser som ortnamn eller sägner som är knutna till en plats eller ett område. Kulturmiljön är en del av kulturarvet.

1.3.3 Metod för värdering

Som stöd för värderingen har Riksantikvarieämbetets rapport *Plattform Kulturhistorisk värdering och urval* (2015) använts. Plattformen utgår från frågeställningen: Hur och i vilken grad speglar företeelsens uttryck och egenskaper det kulturhistoriska sammanhanget?

Frågan besvaras utifrån tre kriterier:

- *Möjlighet till kunskap och förståelse* som avser det kulturhistoriska informationsinnehållet och dess läsbarhet.
- *Kulturhistorisk helhet* som handlar om vad som finns kvar, det vill säga graden av ”fullständighet”. Hur mycket har bevarats från en avgränsad kortare tidsperiod (tidskontext) eller från olika skeden i ett längre utvecklingsförlopp (processkontext).
- *Kulturhistorisk relevans* som gäller företeelsens roll som kännetecknande eller på annat sätt särskilt betydelsefull för sin tid och kontext.

1.4 Underlag

En lokaliseringsutredning färdigställdes år 2020 för sträckan Göteborg-Borås. Den tillhörande handlingen *Kulturarvsanalys, bilaga till miljökonsekvensbeskrivning Göteborg-Borås, en del av nya stambanor – Järnvägsplan, Lokaliseringsutredning (2020)* utgör utgångspunkt för denna kulturarvsanalys som syftar till att fördjupa kunskapsläget om kulturmiljöer inom korridoren. Kunskapsunderlag har också utgjorts av den arkeologiska utredningen steg 1 och byggnadsinventeringen, båda utförda inom korridoren under 2025.

Området runt Bollebygd har varit föremål för tidigare utredningar beställda av Trafikverket, se faktaruta till höger. Sträckan Mölnlycke-Bollebygd var en av tre deletapper på sträckan Göteborg-Borås som utreddes 2017. Som kunskapsunderlag för kulturarvsanalysen har följande tidigare framtagna handlingar använts:

Material från arkeologiska utredningar, relevant litteratur och kartunderlag såsom Riksantikvarieämbetets Kulturmiljöregister (Fornsök) har också använts.

Länsstyrelsens *Informationskartan Västra Götaland* har använts för att identifiera kunskapsunderlag. Inom korridoren flyter Nolån och Sörån, båda dessa har inventerats inom ramen för Länsstyrelsen Västra Götalands projekt VaKul som presenteras i *Inventering av vattenanknutna kulturmiljöer Rolfsåns avrinningsområde* (2021). Rapporten kartlägger huvudsakligen dammanläggningar och kvarstående byggnader med, eller med tidigare, vattenanknutna verksamheter, så som sågar, kvarnar och kraftverk. Inga sådana anläggningar finns dock inom korridoren. I Informationskartan är Nolåns utbredning benämnd som *Nolån - från mynningen i Storån till Bua / Gisselåns inflöde* och har getts beteckningen Högt kulturhistoriskt värde. Söråns utbredning är benämnd som *Sörån - mynningen i Storån till Viaredssjöns utlopp* och även den har getts beteckningen Högt kulturhistoriskt värde. Klassificeringen är baserad på fyra värdeklasser där 1 representerar Mycket högt kulturhistoriskt värde och 4 representerar Visst kulturhistoriskt värde. Både Nolån och Sörån har fått den näst högsta värdeklassen (2).

Länsstyrelsens informationskarta redovisar även *Agrarhistorisk landskapsöversikt - Västergötland och Dalsland* (2002). Hela korridoren ingår i det stora område som benämns som Skogs- och höglandsområdet i södra Västergötland. Även rapporten *Västgötagårdar – en bebyggelsehistorisk översikt* (2004) har använts och finns länkad till innehållet i Informationskartan.

Det finns inget kommunalt kulturmiljöprogram och inte heller några byggnader registrerade i Bebyggelseregistret inom korridoren. *Kulturhistorisk byggnadsinventering nr 41 Bollebygds kommun*, framtagen av Älvsborgs länsmuseum 1997 har använts.

Hela korridoren ligger utanför planlagt område, förutom friluftsanläggningen Bollekollens parkering, vilken omfattas av en stadsplan som vann laga kraft 1977-01-01. Planen anger att ytan är avsedd för trafikändamål och fordonsparkering.

Grundkartor och historiska kartor i kulturarvsanalysen publiceras med tillstånd från Lantmäteriet. GIS-analyser utförs utifrån tillgänglig geodata från bland annat Riksantikvarieämbetet och Länsstyrelsen i Västra Götaland.

Tidigare handlingar runt Bollebygd beställda av Trafikverket.

- Bollebygd-Borås, en del av Götalandsbanan, Miljökonsekvensbeskrivning: Bilaga 5, Kulturarvsanalys (2016)
- Göteborg-Borås, en del av nya stambanor. Kulturarvsanalys (2020)
- Landskapskaraktärsanalys - Göteborg-Borås, en del av nya stambanor - Järnvägsplan, Lokaliseringsutredning (2020)
- Miljökonsekvensbeskrivning granskningshandling - Göteborg-Borås, en del av nya stambanor - Järnvägsplan, Lokaliseringsutredning (2022)

1.5 Avgränsning av kulturarvsanalysen

Kulturarvsanalysen omfattar korridoren inom Bollebygds kommun samt befintligt kunskapsläge avseende fornlämningsförekomst i hela korridoren. I vissa fall redovisar analysen kulturvärden norr och söder om korridoren. Det görs när det kulturhistoriska sambandet ligger på båda sidor av korridorens avgränsning.

Inom korridoren redovisas kulturmiljöaspekterna i en detaljeringsgrad anpassad efter skedet järnvägsplan.

2 Lagrum

2.1 Miljöbalken (1998:808)

Miljöbalken syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer kan leva i en hälsosam och god miljö (1 kap 1 §). Balken reglerar samhällsplanering och byggande, utifrån aspekter kopplade till miljö och hälsa, däribland kulturmiljön och används vid lokaliseringen av en anläggning. Miljöbalken reglerar hur och var en verksamhet kan förläggas. När en verksamhet eller åtgärd tar ett mark- eller vattenområde i anspråk ska det vara på en plats som är lämplig med hänsyn till att ändamålet och där minsta intrång och olägenhet för kulturmiljön är möjlig. Detta kan göra att kulturmiljöer inom korridorer är olämpliga för anläggande av järnväg (2 kap 6 §).

I korridoren finns inga riksintresseområden för kulturmiljövården (3 kap 6 §), eller kulturresevat (7 kap 9 §).

2.2 Kulturmiljölagen (1988:950)

Korridoren omfattar inga byggnadsminnen eller kyrkliga kulturminnen, vilka regleras genom Kulturmiljölagen, kapitel 3 respektive 4. Kulturmiljölagen reglerar också fornlämningar.

Fornlämningar är skyddade enligt Kulturmiljölagen. Fornlämningar är spår av mänsklig verksamhet som är varaktigt övergivna, tillkomna genom forna tiders bruk och som kan antas ha tillkommit före år 1850. Enligt Kulturmiljölagen är det förbjudet att utan tillstånd ”rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning” (KML 2 kap 6 §). Till en fornlämning hör ett så stort område på marken, sjö- eller havsbotten som behövs för att bevara fornlämningen och ge den ett tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse. Detta område benämns fornlämningsområde (KML 2 kap 2 §).

Lämningar som har tillkommit år 1850 eller senare, eller inte uppfyller alla rekvisiten för att klassas som fornlämning, bedöms som övrig kulturhistorisk lämning. Dessa kan ha höga kulturvärden även om de saknar formellt lagskydd.

2.3 Plan- och bygglagen (2010:900)

Plan- och bygglagen reglerar användning av mark och vatten och mot denna lagstiftning prövas exploatering. Plan- och bygglagen innehåller flera bestämmelser som reglerar hur kulturvärden ska hanteras. För kulturmiljöerna inom korridoren är det framför allt varsamhetskravet (8 kap 17 §) och förvanskningsförbudet (8 kap 13 §) kopplat till bebyggelse som är tillämpliga.

Vid prövning av en åtgärd ska hänsyn tas till både allmänna och enskilda intressen (2 kap 1 §). Kulturmiljö är ett allmänintresse. Planläggning, lov och förhandsbesked ska syfta till att mark och vatten används för de ändamål för vilket de är mest lämpade. Företräde ska ges åt den användning som från allmän synpunkt medför en god hushållning och mark ska bara tas i anspråk om den är lämplig för ändamålet, ur allmän synpunkt (1 kap 4 §).

2.4 Lag om byggande av järnväg (1995:1649)

Lag om byggande av järnväg smpelar med Miljöbalken och reglerar byggande av järnväg. Kulturmiljö behandlas i 1 kap 3-4 §

1 kap. 3 § Vid planläggning av järnväg och vid prövning av ärenden om byggande av järnväg ska 2-4 kap. och 5 kap. 3-5 §§ Miljöbalken tillämpas. Fastställande av järnvägsplan enligt denna lag ska då jämföras med meddelande av tillstånd enligt Miljöbalken. Prövningsmyndigheten ska tillämpa det som sägs om mark- och miljödomstolens handläggning i 22 kap. 13 § Miljöbalken.

Vid planläggning, byggande och underhåll av järnväg ska hänsyn tas till både enskilda intressen och allmänna intressen såsom miljöskydd, naturvård och kulturmiljö. En estetisk utformning ska eftersträvas. Lag (2018:1417).

1 kap. 4 § När en järnväg byggs ska den ges ett sådant läge och utformas så att ändamålet med järnvägen uppnås med minsta intrång och olägenhet utan oskälig kostnad. Hänsyn ska tas till stads- och landskapsbilden och till natur- och kulturvärden.

Om en järnvägsplan medför att mark eller annat utrymme eller särskild rätt till mark eller annat utrymme kan komma att tas i anspråk enligt 4 kap. 1 §, ska planen utformas så att de fördelar som kan uppnås med den överväger de olägenheter som planen orsakar enskilda. Lag (2012:440).

3 Översiktlig kulturhistorisk karaktärisering

3.1 Dagens kulturlandskap

Korridoren löper från skogsklädda berg väster om Bollebygd och förbi den bördiga dalgången runt Nolån och Sörån. Därefter utgörs korridoren av ett höglänt skogslandskap med ett stort antal sjöar och våtmarker samt spridda gårdar och torp.

Landskapet och helhetsmiljön präglas idag till stor del av väg 40, som anlades på 1970-talet. Vissa historiska samband har brutits eller försvagats genom vägens anläggande och vissa bebyggelsestrukturer har delats av vägen. Väg 40 skapar på så vis en barriär i landskapet och mindre vägar har på vissa ställen skurits av och dragits om långa sträckor för att möjliggöra förbindelser förbi väg 40. Väg 40 möjliggör pendling till Göteborg och Borås och utgör på så vis en viktig länk i dagens landskap. Korridoren löper parallellt med vägens dragning, till största del söder om vägen. Stora delar av korridoren utgörs av produktionsskog, generellt indelad i smala skiften som löper från nordväst till sydöst.

Det finns olika typer av bebyggelse i korridoren, däribland industribyggnader, ekonomibyggnader, permanentbostäder och fritidshus. Efter genomförd byggnadsinventering kan följande slutsatser dras om bebyggelsens karaktär och särdrag:

Flera stora ekonomibyggnader från sent 1800-tal och första halvan av 1900-talet finns inom korridoren, både vid gårdar i den öppna dalgången i väster och i skogsbygderna i öster. Flera av ekonomibyggnaderna är försedda med så kallat skullutskott eller skonke, ett regionalt särdrag där ekonomibyggnadens port har ett indraget läge i förhållande till fasaden i övrigt.

Något mer sentida villabebyggelse från 1900-talets mitt finns längs de större vägar som i norr leder till antingen Bollebygd eller Olsfors. Dessa vägar har tillkommit under 1900-talet och således har mer sentida bebyggelse växt fram i anslutning till vägarna.

I väster är terrängen kraftigt kuperad och den äldre bebyggelsen är anpassad efter de sluttande tomterna. Äldre ekonomibyggnader står på hög stenfot. I öster präglas området av produktionsskog och flera sjöar och våtmarker. Utspritt i skogslandskapet finns en handfull äldre kulturmiljöer, med öppet landskap, lövträd, äldre stenmurar och terrasseringsar. Vissa av dessa kulturmiljöer har en bevarad struktur där gränsen mellan inägomarken och utmarken är tydligt avläsbar.

Figur 2: Exempel på ekonomibyggnad med entrén indragen i fasadlivet, i regionen vanligtvis kallad skonke, utskott eller skullutskott.

Figur 3: Landskapet präglas till stor del av anläggandet av väg 40 på 1970-talet.

Figur 4: Exempel på småskaligt kulturlandskap med stenmurar och lövträd.

Det största sammanhängande området av den här karaktären är Låddekärrsbu, som bedöms ha särskilt höga kulturvärden. Korridoren är generellt glest bebyggd, med ett fåtal gårdar eller byggnader i en bebyggelseklunga. En miljö som uppvisar en viss bykaraktär är Råddeby.

Ett antal framkammarstugor har identifierats i fält, liksom exempel parstugor. På äldre gårdar förekommer jordkällare med en påbyggd övervåning, så kallade källarvindar, vilka är typiska för Västsverige. En byggnad med dubbla nyckelhålsfarstukvistar har påträffats i fält. Samma byggnad uppmärksammades även i inventeringen från 1997. Byggnaden är kraftigt renoverad men med delar av den ursprungliga karaktären bevarad.

Figur 5: Historiskt foto av en nyckelhålsfarstu, taget i Hestra i Bollebygd på 1970-talet.

Figur 6: Exempel på en framkammarstuga i korridoren. Stugtypen är en vidareutveckling på den mindre enkelstugan, med ytterligare rum tillagt på ena gaveln.

Figur 7: Exempel på källarvind inom korridoren.

Figur 8: Ytterligare exempel på källarvind inom korridoren.

Figur 9: Flygfoto över Bollebygd, daterat 1942. Här syns den uppodlade dalgången, de meandrande åarna och skogarna som omger bygden.

3.2 Förhistorisk landskapsutveckling

Den förhistoriska utvecklingen är tätt kopplad till topografin som har skapat förutsättningar för människans etablering, försörjning och möjligheter till bosättning. Det förhistoriska kulturlandskapet karaktäriseras till stor del av de tidigt använda och uppodlade dalgångarna samt områden vid sjöar och vattendrag. De magra skogsområden som ligger däremellan har under förhistorisk tid brukats i betydligt mindre omfattning.

Eftersom kunskapen om det förhistoriska landskapets karaktär till stor del styrs av kända och registrerade fornlämningar präglas bilden också av källkritiska aspekter. Inom det nu aktuella området genomfördes en arkeologisk utredning steg 1 under våren år 2025 under vilken 77 nya forn- och kulturlämningar registrerades. Utöver det

identifierades vidare 23 områden med potential för fornlämningar dolda under marken, till exempel lägen för stenåldersboplatser intill sjöar eller fornsjöar som numera utgörs av mossar. Det stora antalet nypåträffade lämningar antyder att lämningsbilden i omkringliggande områden troligen inte är korrekt representerad i Riksantikvarieämbetets kulturmiljöregister och att många nya lämningar sannolikt skulle påträffas vid eventuella utredningar.

Utnyttjandet av området under stenåldern är dåligt känt inom området. Inga kända stenåldersboplatser finns registrerade men tre fyndplatser för stenåldersföremål är registrerade i Kulturmiljöregistret där flintavslag och flintyxor påträffats, samtliga i västra delen av korridoren. Två av fyndplatserna är belägna intill Kråktorps och det tredje fyndet har gjorts vid Hunared. Stenåldersfynd och -boplatser ligger i huvudsak vid sjöar och vattendrag, eller som i detta fall, i stråk

längs dalgångarna vilka utgjorde strandkanter längs havsvikar. Nolåns dalgång var en havsvik, som ledde in från Kungsbackafjorden, fram till omkring 10 000 f. Kr. (se Figur 10). Sjöar som fanns på stenåldern har i många fall vuxit igen och kan nu utgöras av exempelvis mossar. De borrhärdar som togs vid den arkeologiska utredningen steg 1 visar att det finns mossar inom korridoren som varit sjöar under stenåldern.

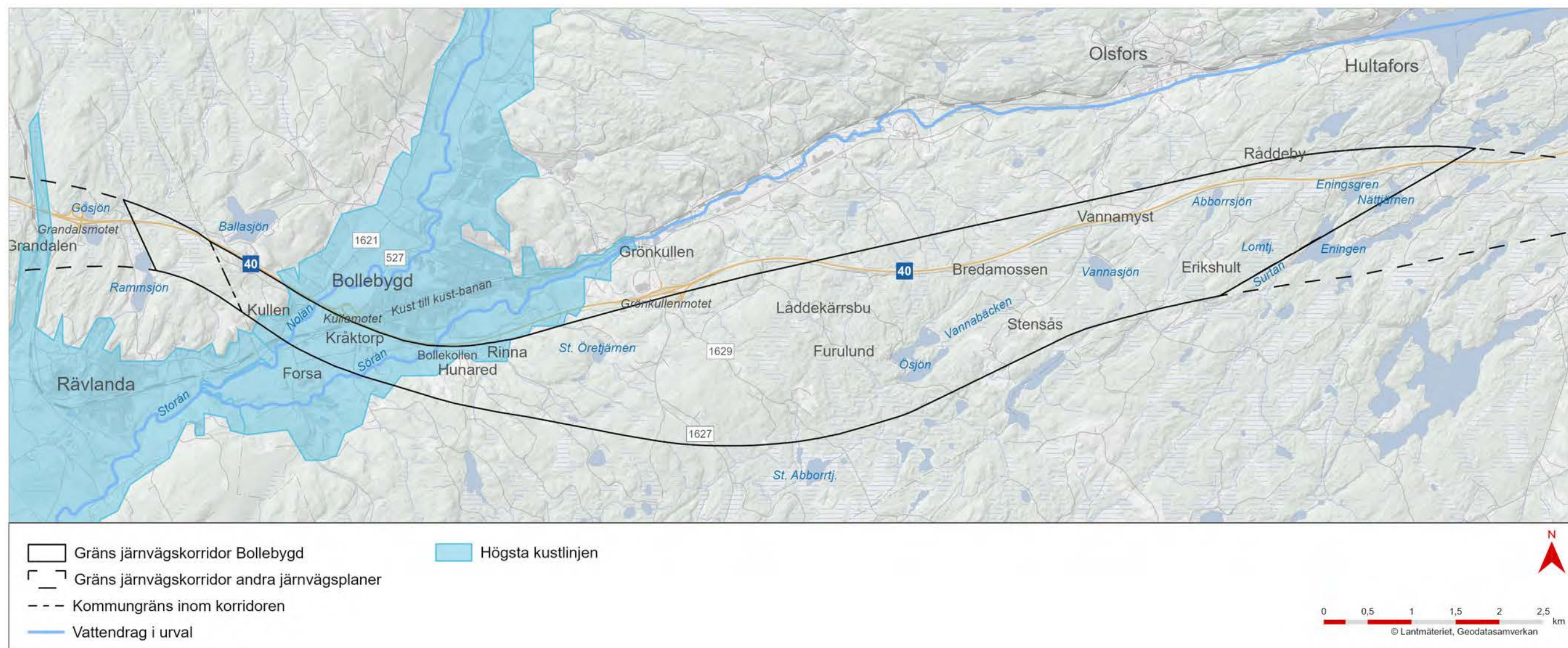
I takt med att inlandsisarna smälte höjde sig landet och havet drog sig sakta tillbaka ut mot dagens kustlinje. De områden som frilades kom tidigt att befolkas av mobila grupper av jägare och samlare som livnärde sig på fiske samt jakt på fågel och vilt. Eftersom stora delar av området ligger ovanför högsta kustlinjen finns en stor potential att påträffa tidiga stenålderslämningar.

Några årtusenden senare, omkring 4 000 f. Kr., påbörjades den långsamma process som så småningom kom att omvandla hela landskapet. Man började med spannmålsodling och hålla tamboskap och blev därigenom mer bofast. Samhällena förändrades vilket bland annat syns i ett förändrat gravskick. Megalit- eller stenkammargravar började uppföras och har sina främsta och mest kända platser i Falbygden, drygt sju mil nordöst om korridoren, men även längs Bohuskusten och kusten i sydöstra Norge. Dessa områden var viktiga under senare delen av stenåldern när samhället började förändras, där vissa grupper blev bofasta och andra fortsatte utnyttja säsongsbaserade boenden.

Det finns inga registrerade stenkammargravar inom det nu aktuella området eller i Nolåns dalgång men det förekommer vid bland annat Landvetter och Borås (exempelvis L1969:7354 och L1966:2160).

Lämningar från bronsåldern förekommer inte alls inom korridoren och mycket sparsamt i närområdet. Den vanligaste gravformen från bronsåldern är rösen och ett fåtal rösen finns registrerade i närheten av korridoren. I Bollebygd finns ett röse (L1966:2644) samt en uppgift om fyra rösen som ska ha tagits bort på 1880-talet (L1966:3156). Drygt tre kilometer norr om Bollebygd, i Nolåns dalgång, finns två rösen registrerade.

Även lämningar från järnåldern är otydliga inom korridoren. I västra delen vid Forsa finns ett antal boplatslämningar registrerade (bland annat L1959:3859) vilka påträffades vid en arkeologisk utredning steg 2 år 2017. I samband med den arkeologiska utredningen daterades en härd och en grop med ¹⁴C-metoden till cirka 500 f. Kr. respektive 1 000 e. Kr. Dessa dateringar landar alltså i övergången från brons- till järnålder samt i slutet av vikingatiden. Om platsen var bebodd under hela det tidsspannet eller om den har övergivits och en ny bosättning etablerades i ett senare skede kan endast utrönas om en arkeologisk undersökning genomförs.

Figur 10: Översiktskarta över korridoren med högsta kustlinjen markerad (SGU)

Det finns inga kända förhistoriska gravar inom korridoren men tidigare undersökningar har visat att gravar i form av bland annat rösen eller stensättningar kan finnas överlagrade av röjningssten i röjningsrösen på fossila åkrar. Ett exempel på detta är gravfältet L1959:1285 väster om Landvetter som påträffades vid en arkeologisk förundersökning av ett röjningsröseområde och blev det första registrerade gravfältet i Härryda kommun. Potential för förekomst av gravar finns således inom korridoren om någon av de fossila åkrarna med röjningsrösen skulle undersökas arkeologiskt.

Den arkeologiska utredningen har visat att den vanligaste lämningstypen inom korridoren är kolningsgropar. Det finns 50 kolningsgropar registrerade samt åtta områden med skogsbrukslämningar som består av två till fem kolningsgropar vardera inom respektive område. Kolning i gropar är en teknik som har förekommit ända sedan järnåldern och nyttjats fram till 1900-talet. Under järnåldern framställdes kol i

gropar för att använda i blästerugnar vid järnframställning. I senare tid har kolningsgropar främst använts i anslutning till kolmilor, vilka introducerades under medeltiden, för att efterkola ved som inte blivit helt genomkolad i milan. Kolning i grop kan även ha gjorts för att tillgodose mindre husbehov.

En kolningsgrop (L1959:1949) belägen drygt en kilometer väster om Rävlanda provtogs vid en arkeologisk utredning steg 2 år 2017 och daterades till cirka 1700-tal. Inom korridoren är alla kolningslämningar (förutom en) kolningsgropar och det rör sig alltså inte om gropar som använts till efterkolning av ved från kolmilor. Inom korridoren finns endast en kolbotten registrerad (del av område med skogsbrukslämningar L1960:9423). Om kolningsgroparna användes till efterkolning av ved från milor skulle även ett stort antal kolbotten finnas i området.

Flera kolningsgropar inom utredningsområdet skulle behöva undersökas arkeologiskt och dateras för att få en uppfattning om när kolningsgroparna har använts samt för att vidare kunna tolka i vilket sammanhang de har tillkommit

3.3 Historisk landskapsutveckling

3.3.1 Medeltida spår

Västergötland var ett av de områden som tidigt kristnades inom Sveriges nuvarande gränser. Skara blev redan under 1000-talet ett viktigt kristet centrum. Under 1100-talet bildades Skara stift som omfattade hela Västergötland, Dalsland och även Värmland. De mest befolkade områdena i Västergötland var de stora slättområdena kring Skara och Falbygden, men även i dalgångarna vid de större vattendragen såsom Viskan och Ätran. Landskapet utgjordes av 32 häradar som var uppdelade i socknar. Hela korridoren ligger inom dåvarande Bollebygds socken (Ballabyghdh). Socknarna var flest kring slätter och i dalgångar där befolkningen var som tätast, och där uppfördes sockenkyrkorna. De tidigaste kyrkorna uppfördes i trä och ersattes senare med stenkyrkor. De flesta av dessa ersattes i sin tur med moderna stenkyrkor under sent 1800-tal. En av Sveriges få bevarade stavkyrkor finns dock i Hedared, belägen i grannsocknen Sandhult. Kunskapen om de försvunna träkyrkorna i Västergötland är generellt begränsad. Förändringarna i det medeltida kyrkolandskapet har skett under olika

perioder i olika delar av Västergötland, vilket troligtvis kan kopplas till förändringar i olika regionala näringar och konjunkturer.

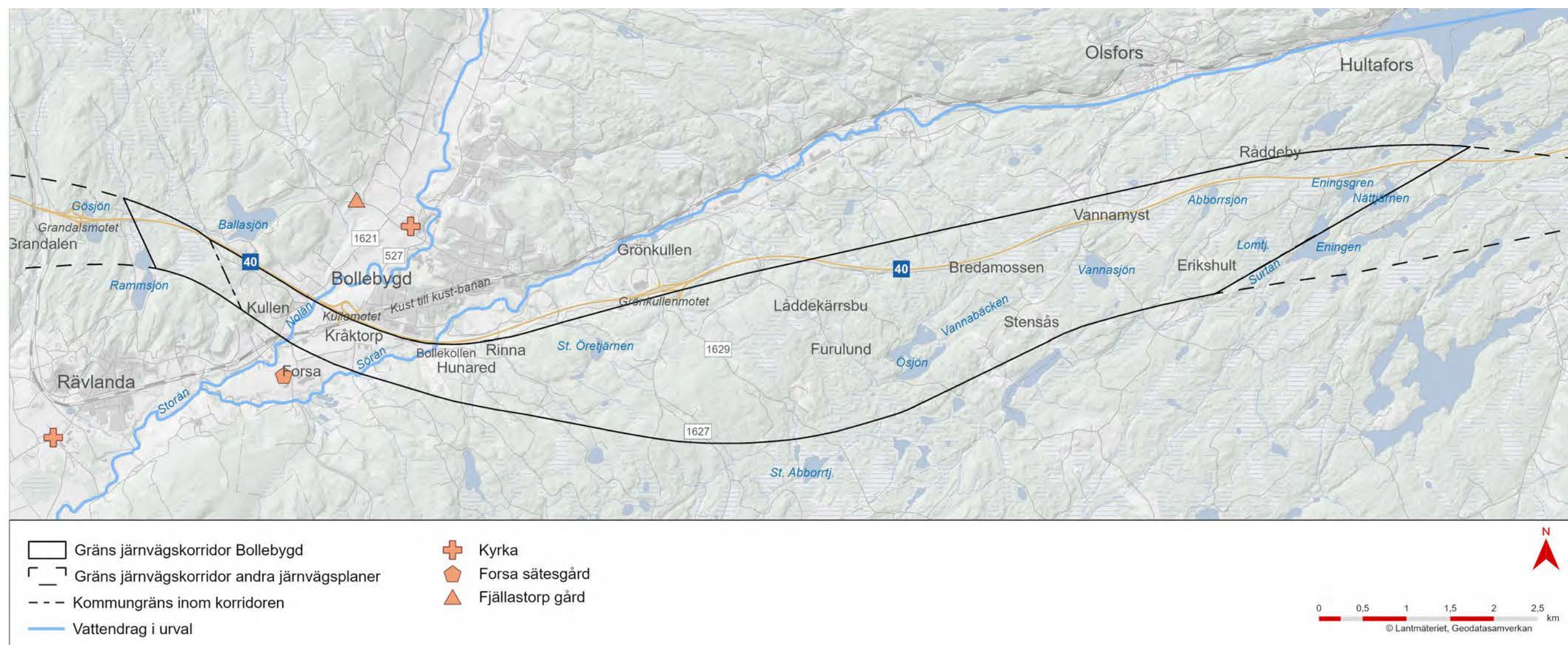
I närheten av korridoren finns kyrkor i Hindås, Rävlanda, Bollebygd, Olsfors och Sandared. Bollebygds kyrka och Björketorps kyrka i Rävlanda ligger i närheten av de medeltida kyrkplatserna, men de nuvarande kyrkorna är uppförda på 1800-talet. Vid samma tillfälle revs de medeltida kyrkorna. Resterande kyrkor i närområdet är uppförda under 1900-talet och på nya kyrkplatser.

Det finns några gårdar med medeltida anor i trakterna utanför korridoren. Säteriet Forsa (Bollebygds socken) omnämns första gången på 1400-talet och gården Fjällastorp strax väster om Bollebygds kyrka omnämns så tidigt som 1314. Det är oklart hur många gårdar som etablerades under medeltiden, men det finns åtminstone ett tiotal gårdar med tidiga omnämnanden i ortnamnsregistret. De allra flesta gårdarna i närområdet som finns med i ortnamnsregistret omnämns första gången under andra hälften av 1500-talet eller senare. Kråktorps, som ligger i västra delen av korridoren intill säteriet Forsa, har

äldsta skriftliga belägg från år 1583 (stavat *Kråketorp*). Forsas ägor sträcker sig in i korridoren, men själva säteriet ligger utanför. Låddekärrsbu har inga skriftliga belägg presenterade i Ortnamnsregistret men gården är utritad på en karta över Bollebygds häradssallmanning upprättad år 1692 (stavat *Laddakärrsbu*).

En annan källa till den historiska bebyggelsen är Kulturmiljöregistret. I närområdet finns ett stort antal lämningar efter husgrunder, ladugårdsgrunder, jordkällare och stengärdesgårdar registrerade vilka kan dateras till historisk tid (lämningstyperna lägenhetsbebyggelse (torp), bytomt/gårdstomt samt husgrund, historisk tid). De flesta av dessa lämningar är från 1600–1800-talen (se vidare nedan), men några av dessa gårdar kan ha etablerats redan under medeltiden.

Den huvudsakliga näringen i området under medeltiden var jordbruk och boskapsskötsel. Landskapet som i övrigt var mycket moss- och skogsrikt fordrade att odlingen främst förlades till dalgångarna med bördigare jordar och i viss utsträckning till högre belägna områden där tillräckliga förutsättningar för att bruka jorden fanns.

Figur 11: Karta över korridoren med kyrkor, gårdar och sätesgårdar med medeltida ursprung.

3.3.2 Det historiska jordbrukslandskapet

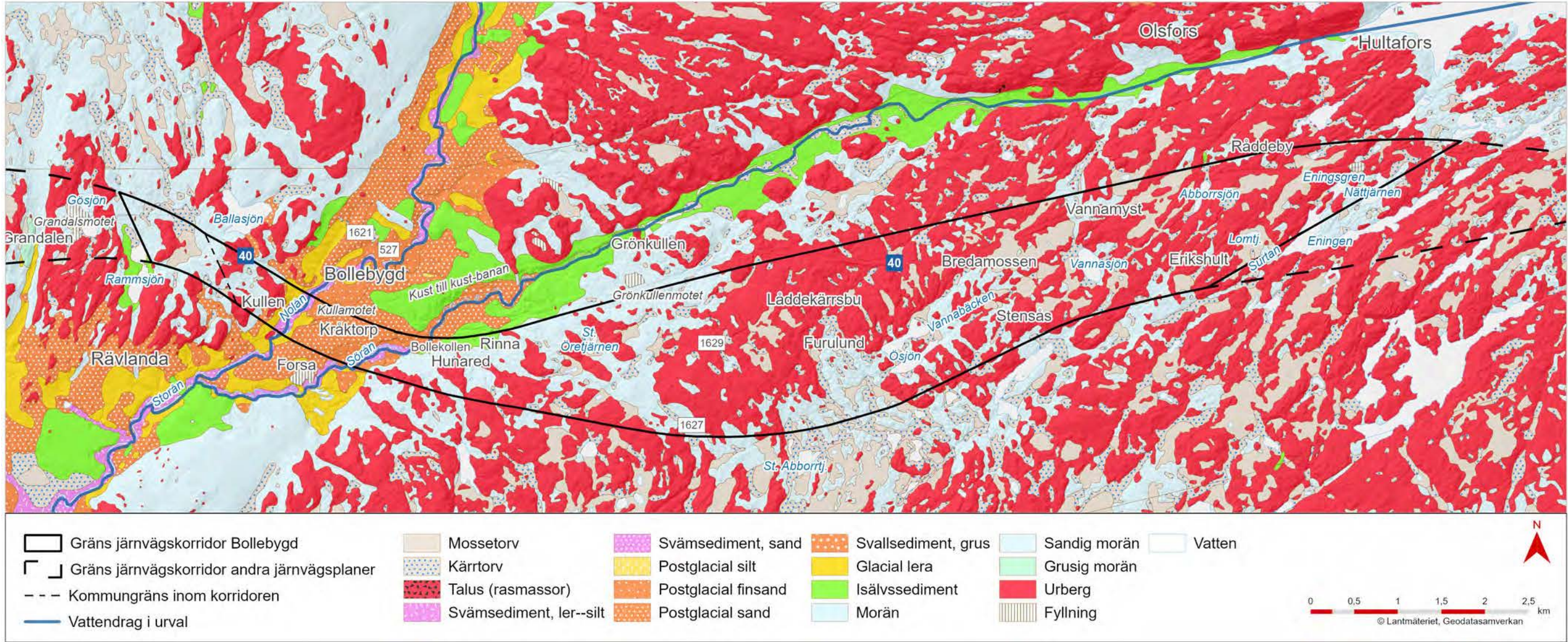
Landskapet inom korridoren utgörs av ett kuperat skogs- och bergs-område med inslag av sjöar och mossar, med drumlinbildningar i dalgångarna. Sjöar och våtmarker dominerar i de östra delarna, medan de västra präglas av dalgångarnas öppna marker. Landskapet har historiskt sett brukats småskaligt med en kombination av spannmålsodling och boskapsskötsel. Området är rikt på historiska lämningar efter skogsbruksverksamhet och jordbruk, så som odlingsrösen, fägor och stenmurar som visar gränser mellan in- och utägor.

Korridorens äldre agrara bebyggelsestruktur kännetecknades av gårdsbebyggelse som före 1800-talets stora jordbruksreformer (framför allt laga skifte) låg samlade som byar i dalgångarna, i småskaliga bebyggelsestrukturer eller som ensamgårdar i den högt belägna skogsbygden. I likhet med övriga Sverige förändrades bystrukturen i korridoren i samband med laga skifte, som i området genomfördes under mitten av 1800-talet. På utmarkerna och i skogen tillkom också många torp och backstugor under 1800-talets befolkningsökning på

landsbygden. Gårdslägena som anlagts efter skiftena är ofta ensamliggande gårdar i dalgångens flackare områden. Äldre, agrar bebyggelse i korridoren är mestadels från sekelskiftet 1900. Ett tydligt exempel på detta är längs Nolåns och Söråns dalgång i korridorens västra delar. Bebyggelsen på höjdlägen är ofta belägen i skärningen mellan jordbruksmarken och de skogsrika utmarkerna.

Merparten av odlingsmarken och de största jordbruksegendomarna i korridoren är koncentrerade kring de i väster belägna dalgångarna. Söråns och Nolåns dalgång med stora sammanhängande arealer bördig odlings- och betesmark och det faktum att dalgången gett bra möjligheter att färdas i landskapets i övrigt branta och svårtillgängliga topografi, gör att platsen under lång tid varit gynnsam för människor att bosätta sig på, och att röra sig i.

Precis utanför den västra delen av korridoren, i dalgången där Nolån och Sörån flödar samman och bildar Storån, ligger Forsa säteri. De tidigaste skriftliga beläggen för Forsa säteri är från år 1408, som tidigare nämnts. Vid säteriet har det funnits ett tegelbruk, såg och kvarn

och Sandhult. I övriga närliggande socknar finns ännu färre registrerade torplämningar. En viktig orsak till denna stora skillnad är att torplämningarna i de tre första socknarna har inventerats. Detta innebär alltså inte att torplämningar saknas på övriga platser, det tyder snarare på att underlaget är bristfälligt.

Odlingslandskapet i korridorens mellersta och östra delar har generellt påverkats starkt av efterkrigstidens strukturomvandling av jordbruket. De skogiga och steniga trakterna lämpade sig inte för modernt jordbruk, vilket medfört att steniga och mindre bördiga odlingsmarker har lagts igen samtidigt som ängs- och hagmarkerna hävdats i minskande grad.

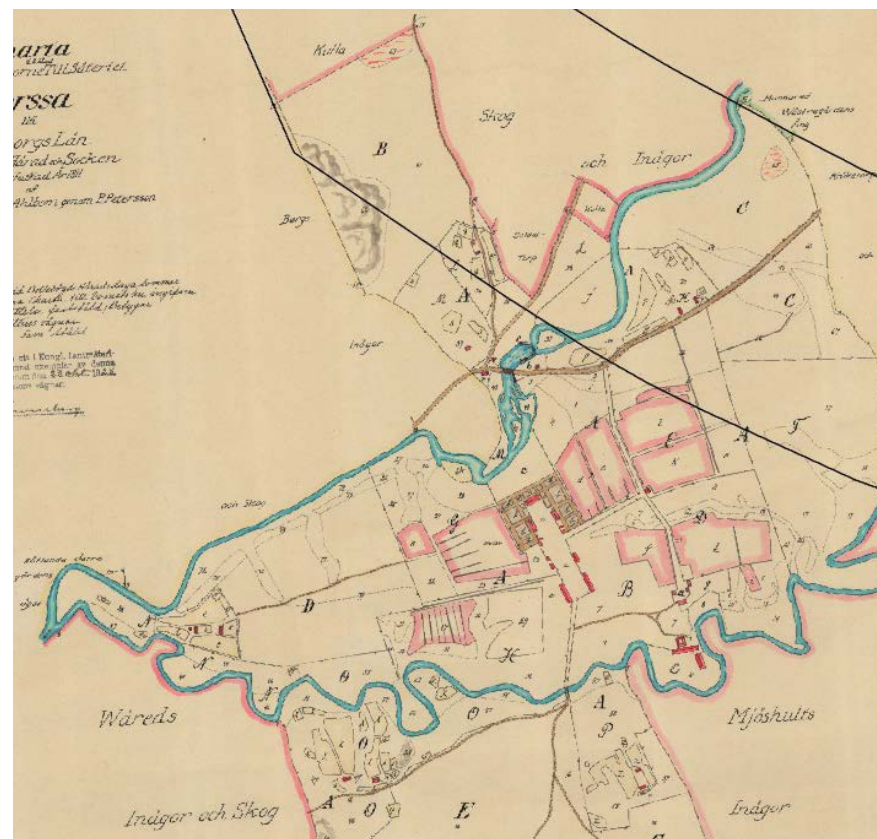
3.3.3 Förindustriella näringar

Stora delar av korridoren, särskilt i öster, består av skog där odlingsmöjligheterna har varit begränsade, och därmed har betesdriften och binärningar kopplade till skogen varit betydande. I de närliggande skogsbygderna finns lämningar av olika typer av tidigindustriell verksamhet såsom blästbruk, hyttor, skogsbruk och kolningsanläggningar. Gemensamt för skogsbrukslämningar av olika typer är att de ofta är svåruppfattade i landskapet och täcker stora arealer. Inom korridoren finns framför allt ett stort antal kolningsanläggningar i form av kolningsgropar samt en tjärframställningsplats i form av en tjärhäll. Tjärhällar har använts vid tjärframställning för husbehov där tjäran rinner över hällen i en uthuggen ränna för att sedan samlas in i ett kärl. I korridoren finns även två kvarnar registrerade vilka finns redovisade på historiska kartor sedan 1600- respektive 1800-talen.

Även historiskt har Bollebygd varit en utpräglad skogsbygd. Skogsbruket blev därför på många håll viktigare än jordbruket. I trakterna runt södra Västergötland hade det sedan länge bedrivits en blandekonomi med specialiserade binärningar vid sidan av skogs- och jordbruket. Bollebygd med omnejd specialiserade sig bland annat på tillverkning baserad på material från skogen, bland annat laggkärl, korgar, fiskelådor och allmogemöbler. Bland möblerna kan nämnas de så kallade ballbostolarna, som tillverkades på många gårdar, men varje gård med sitt eget unika utförande. I trakterna runt Bollebygd ska det förekomma så kallade Ballbostugor. Det är källare som överbyggts med bostadsrum och möbelsnickarverkstad. Byggnadstypen kan direkt härledas till traktens omfattande hemslöjdsverksamhet, men ingen sådan byggnad har med säkerhet kunnat identifieras enbart utifrån sin exteriör inom korridoren.

I anslutning till Forsa säteri, strax utanför korridoren, låg Forsa tegelbruk. Tegeltillverkning ska ha förekommit på platsen sedan 1300-talet och pågick fram till 1980-talet. Tegeltillverkningen sysselsatte många människor i trakten under århundrandena, många av dem var bosatta på torp som låg under säteriets ägor. Det var även vanligt att arbete på den egna gården eller i skogen kombinerades med arbete

på tegelbruket. Tegelbrukets produktion speglas till viss del i dagens bebyggelsebestånd, både i och utanför korridoren. Bland annat finns en modernistisk villa belägen på höjden i korridorens västra del, som enligt uppgift ska vara uppförd i tegel från Forsa. Ett tegel från Forsa specialtillverkades även till Sveriges ambassad i Moskva. Ambassaden byggdes mellan 1968 och 1972 och samtliga fasader domineras av det röda Forsateglet. Tegelstenarna, som gjordes i ett annorlunda format än standardtegel, kallades för ambassadtegel.

Figur 13: Storskifteskarta över säteriet Forsa upprättad år 1811 (15-boa-233). De svarta linjerna visar korridorens gränser. Det blå representerar Nolån och Sörån, det rosa markerar ägo gränser samt åkermarker. De röda byggnaderna intill Sörån hörde till tegelbruket.

3.3.4 Infrastrukturen präglar landskapet

Dagens infrastruktur utgör en väsentlig komponent i landskapets karaktär och en stor del av kommunikationsstråken är delar i en struktur med lång kontinuitet.

De medeltida vägarna utgjorde stommen i vägnätet fram till bilismens genombrott i början av 1900-talet. En medeltida vägsträckning som historiskt länkade samman de senare städerna Göteborg och Borås finns kvar inom korridoren och löper bland annat genom Rådeby strax norr om väg 40. Vägen anlades formellt på 1630-talet i samband med Borås stadsprivilegier, men är sannolikt äldre än så. Vägen var i sin helhet i bruk till 1836 och förband inte bara Göteborg och Borås, utan i förlängningen också Göteborg med ostkusten.

Innan väg 40 anlades var kommunikationen mellan Göteborg och Borås den väg som idag heter 1757, och löper norr om korridoren, genom Bollebygd och Hultafor. Vägen passerade flera andra samhällen, såsom Landvetter, Hindås, Hultafor och Sandared och följde i stort de medeltida vägsträckningarna. Vägen blev från 1945 del av rikshuvudväg 5, riksfemman, som under 1950-talet byggdes ut till Jönköping. Vägen fick från 1960-talet namnet Riksväg 40. I samband med att Landvetters flygplats byggdes i mitten av 1970-talet kom vägen att byggas ut till motorväg mellan Göteborg och Landvetter, sedan fortsatte bygget med motortrafikled och sedermera motorväg mellan flygplatsen och Borås i början av 1980-talet. Idag leder väg 40 tvärs genom det kuperade skogslandskapet och löper genom Nolåns och Söråns dalgångar, strax söder om Bollebygds tätort. Väg 27 ansluter sedan 1970-talet till väg 40 vid Viared, och delar från år 2005 sträckning med väg 40 till Göteborg.

Ytterligare vägar som tillkommit under 1900-talet är vägarna 1627 och 1629 som från Grönkullenmotet i höjd med Getabrohult förgrenas i sydlig riktning. Likaså har vägen som från Vannamyst i norr löper under väg 40 för att sedan dela sig i två strax före Vannasjön byggts under 1900-talet. Samtliga av dessa vägsträckningar anlades efter tiden för den häradsekonomiska kartan, 1890-talet, men före byggandet av väg 40 på 1970-talet.

Järnvägen mellan Göteborg och Borås, idag Kust till kust-banan, öppnades för trafik 1894 och förändrade kommunikationsstrukturen på ett övergripande plan. För några samhällen, bland annat Bollebygd, innebar dessutom tillkomsten av en järnvägsstation att samhällets centrum flyttades från kyrkan, som tidigare utgjort centrum i det agrara landskapet, till järnvägsstationen och det framväxande stationssamhället i det som idag utgör bygdens centrum.

Bollebygds stationshus byggdes 1894, i samband med järnvägens anläggande. Stationshuset är i 1,5 våning med frontespis mot spåret i söder. Bottenvåningen är täckt av liggande panel och den övre

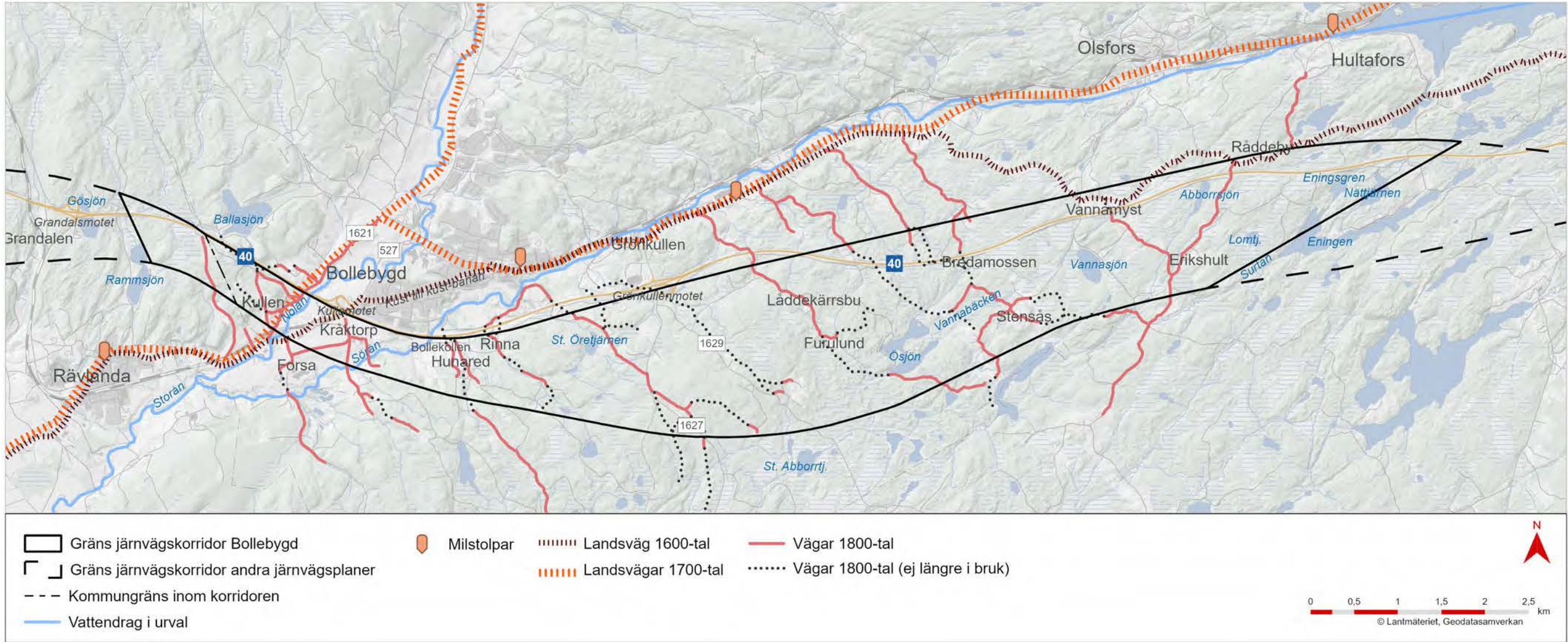
våningen är stående panel. Byggnaden bedöms vara tillbyggd, alternativt sammanbyggd, med ett magasin i öster.

Hindås, som ligger utanför korridoren, utvecklades under det tidiga 1900-talet till en välbesökt turistort, även vintertid med skidåkning och hoppbackar. Ett flertal hotell och påkostade fritidshus uppfördes som ett resultat av de goda förbindelser till Göteborg och Borås som järnvägen innebar. Hindås stationshus ritades av arkitekt Yngve Rasmussen och uppfördes i samband med järnvägen men fick sin nuvarande nationalromantiska utformning 1908. Rasmussen ritade även Hultafors stationshus, strax norr om korridoren, som stod klart 1909 och nu är byggnadsminne.

Dagens väg 1627 som korsar korridoren mellan Rinna och Låddekärrsbu utgör till stor del en vägsträckning som är belagd på en historisk karta från år 1692. Vägen och dess utveckling går att spåra i senare, mer detaljerade historiska kartor såsom häradsekonomiska kartan och ekonomiska kartan. Söder om korridoren går vägen i ett nästan oförändrat läge än i dag och i korridorens södra del har den moderna

vägen förskjutits något i sidled. Den historiska vägen vek sedan av västerut mot Örehult vilket Örehultsvägen, i en något utträtad form, vittar om.

I samband med skiftesreformerna under 1800-talet anlades troligen många vägar inom korridoren för att sammanlänka de ensamligande gårdarna. Ett exempel på detta är det småskaliga vägnätet runt Ljungliden och Kullen som är tämligen välbevarat. Även vägen från Råddeby som leder söderut under väg 40, mot Erikshult, är en bevarad äldre vägsträckning med kartbelägg från andra halvan av 1800-talet. Fler vägar inom korridoren som nyttjades under 1800-talet används än idag men vissa har brutits av väg 40 varefter nya anslutningar har anlagts.

Figur 14: Karta över historiska vägar och vägnät från 1600-, 1700- och 1800-talen.

Det tydligaste avläsbara exemplet på strukturer och samband i landskapet är vägar och stigar. Vissa har förstärkts och utvidgats över tid, medan andra har försvagats eller decimerats. Många av vägsträckningarna har ändrats under 1900-talet, och vissa historiska samband är idag svåra att uppleva utan förförståelse. Utifrån studier av häradsekonomiska kartan från sent 1800-tal blir det tydligt att vissa samband mellan äldre gårdar antingen försvagats eller försvunnit då äldre vägar antingen helt utplånats eller numera endast är mindre stigar.

mindre vägar som länkat samman byar och gårdar i skogsbygden, men framför allt i och med anläggandet av väg 40. Samtidigt finns många bevarade strukturer kvar i landskapet. Exempel på detta är det småskaliga vägnätet runt Kullen och Kråktorps, samt vägen förbi Vannamyst och Råddeby som troligen är den äldsta strukturen inom korridoren. De äldre vägsträckningarna är en förutsättning för att i landskapet kunna avläsa det historiska sambandet mellan enskilda kulturmiljöer och hur människor har rört sig mellan dessa. Vidare utgör de äldre vägsträckningarna i regel kulturmiljöer i sig själva, omgivna av kulturlandskap med äldre lövträd, stenmurar och milstenar eller andra riktmärken.

Det stora antalet kolningsgropar inom korridoren antyder ett samband med järnhantering under någon tid. Utan datering av några av kolningsgroparna är det svårt att koppla det till någon känd lämning efter järnhantering. I närområdet finns inga kända blästbrukslämningar från förhistorisk tid vilka vanligen kopplas till kolning i grop. Ett närliggande järnbruk som eventuellt kan ha använt kolet, om det rör sig om sentida kolning, är i Hultafors där det ska ha funnits

ett järnbruk från år 1847 till 1870-talet (L2024:4981). Hultafors är beläget vid västra änden av Viaredssjön, en kilometer norr om korridorens östra gräns. Från den stora koncentrationen av kolningsgropar i mitten av korridoren är det knappt nio kilometer till Hultafors. Vid kolning i grop produceras däremot för små mängder kol för att driva en mer sentida masugn och sådan kolning bör ha gjorts med kolmilor. Om kolningsgroparna inom korridoren visar sig vara från historisk tid skulle en mer trolig förklaring vara att kolet har använts för ett mer småskaligt husbehov för smide i anslutning till gårdarna.

Vattendragen Nolån och Sörån utgör viktiga strukturer i landskapet, både i nutid och genom historien. Vattendragen har bland annat nyttjats för fiske, transporter och för att driva kvarnar, sågverk och andra vattennära verksamheter. Det är i anslutning till vattnet som Bollebygd och andra kringliggande samhällen vuxit fram. Dalgångarna runt åarna är bördigare än i de östra skogsbygderna, och det är vid åarna som människor först bosatte sig permanent. Fortfarande är den mesta av bebyggelsen i korridoren knuten till vattendragen.

I Nolån och Söråns dalgång ligger större gårdarsenheter med stora ekonomibyggnader spridda, en bebyggelsestruktur som uppstod till följd av skiftesreformerna under 1800-talet. I den kuperagde landskapet som skogsbygden utgår ligger mindre brukningsenheter spridda längs slingriga vägar.

4.2 Forn- och kulturlämningar

Efter att den arkeologiska utredningen steg 1 genomfördes år 2025 finns det totalt 102 registrerade lämningar inom utredningsområdet varav 71 har den antikvariska bedömningen fornlämning, 30 är bedömda som övriga kulturhistoriska lämningar och en lämning har ingen antikvarisk bedömning.

Lämningarna finns fördelade över hela korridoren men en särskilt stor koncentration finns i korridorens västra del, mellan Bollebygd och Låddekärrsbu.

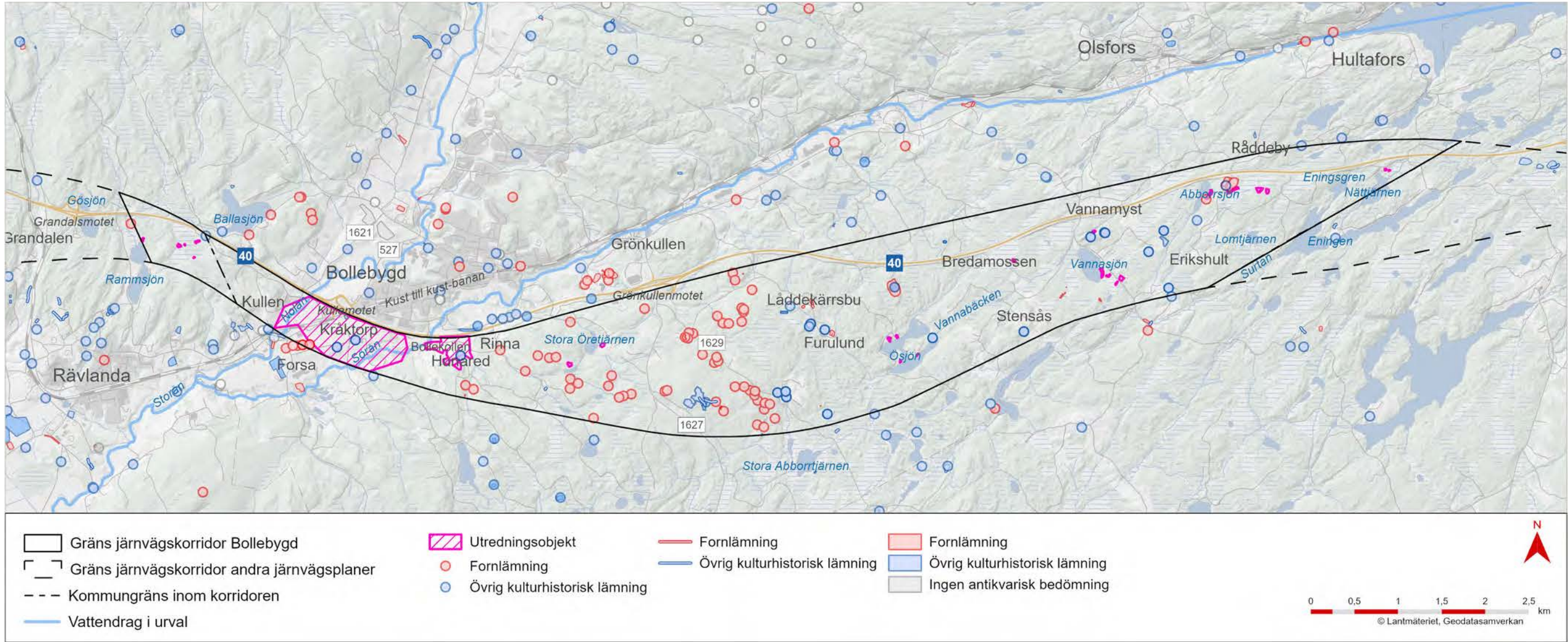
Den överlägset vanligaste lämningstypen inom korridoren är kol-

ningsgropar, vilka utgör över hälften av de registrerade lämningarna och samtliga av dessa är bedömda som fornlämningar. Andra mer vanligt förekommande lämningar är lägenhetsbebyggelser (torp), husgrunder och fossila åkrar. Flera av de fossila åkrarna hör ihop med torplämningarna. Samtliga registrerade lämningar presenteras på en karta i Figur 16. Tabell 1 visar översiktligt vilka lämningstyper som finns registrerade inom korridoren och deras antikvariska bedömningar.

4.2.1 Potential för okända lämningar

Vid den för projektet genomförda arkeologiska utredningen steg 1 från 2025 identifierades 23 områden med potential för fornlämningar dolda under markytan (se Figur 16 och Tabell 2). Särskilt hög potential för fornlämningar bedöms finnas i västra delen av korridoren på de öppna markerna runt Kråktorps. Platsen identifierades som "Område 20" och inkluderar hela den del av Nolåns dalgång som ryms inom korridoren. Vid en tidigare genomförd arkeologisk utredning steg 2 påträffades flera boplatslämningar på åkern som

ligger direkt väster om korridoren vilket ytterligare talar för att fler fornlämningar kan finnas i området. Av boplatslämningarna direkt väster om korridoren daterades en till cirka 500 f. Kr. och en till cirka 1000 e. Kr. I Nolåns dalgång finns det alltså god potential för boplatslämningar som sträcker sig över en lång tid, eventuellt ända från äldre stenålder och fram till senare tid då vi har historiska belegg för bebyggelse. De flesta övriga identifierade boplatslägen i korridoren har främst potential för lämningar från stenåldern.

Figur 16: Karta som visar registrerade forn- och kulturlämningar samt utpekade utredningsobjekt inom utredningsområdet för den arkeologiska utredningen. De flesta röda punkter i korridoren representerar kolningsgropar.

Tabell 1: Antal lämningar per lämningstyp, samt antikvarisk bedömning, som är registrerade inom korridoren.

Lämningstyp	Antal	Forn-lämning	Övrig kultur-historisk lämning	Ingen antikvarisk bedömning
Kolnings-anläggning	50	50		
Område med skogs-brukslämningar	9	8	1	
Fossil åker	8	5	3	
Husgrund, historisk tid	8	2	6	
Lägenhets-bebyggelse	8	1	6	1
Fyndplats	4		4	
Brott/täkt	3		3	
Kvarn	2	2		
Boplatslämning övrig	2	2		
Färdväg	2		2	
Gränsmärke	2	1	1	
Minnesmärke	1		1	
Dammvall	1		1	
Kemisk industri	1		1	
Övrigt	1		1	
Summa	102	71	30	1

Tabell 2: Utredningsobjekt med potential för fornlämningar dolda under mark utpekade vid den för projektet genomförda arkeologiska utredningen steg 1.

Beteckning	Beskrivning
Område 1	Flackt boplatsläge invid mosse i Ö. Avgränsas i N och S av sankare partier och i V av berg/storblockig morän. Kol i provstick med geosond. Skogs-mark. Våtmarksstratigrafisk utredning med ryssborr i våtmarken/mossen indikerar fornsjö
Område 2	Boplatsläge på avsats, exponerat mot SÖ. Kol i provstick med geosond. I Ö/SÖ vidtar mosse/fornsjö. Skogsmark
Område 3	Utgår
Område 4	Utgår
Område 5	Boplatsläge invid Råddeby mosse. Områdets NV del överlappas delvis av L2025:1713, fossil åker. Dess S delar angränsar till fornsjö och eventuella strandnära boplatslämningar bör vara övertorvade. Öppen åkermark, gräsbevuxet, samt skogsmark. Våtmarksstratigrafisk utredning med ryssborr i våtmarken/mossen indikerar fornsjö
Område 6	Boplatsläge invid Abborrsjön. Skogsmark med flera avsatser samt ett lägre liggande parti nära strandkanten där ett bergsparti bildar en manshög grotta. Storblockig morän
Område 7	Boplatsläge på platå/avsats ovanför smalt pass med branta bergväggar. Genom passet rinner vattendrag. Boplatsläget avgränsas i Ö/SÖ av berg. Skogsmark, bevuxet med sly och unga granar
Område 8	Boplatsläge, platå och slänt/sänka invid Vannasjön. Skogsmark bevuxet med tall, i Ö/SÖ vidtar storblockig morän
Område 9	Boplatsläge mellan mosse och Vannasjön. Provstick med geosond visar att området är övertorvat. Skogsmark, bevuxet med tall
Område 10	Boplatsläge på flack platå med sandig morän invid/omgärdad av moss-/torvmark. Provstick med geosond visar att kol förekommer sporadiskt på platsen. Historiska kartor visar att området svedjats. Kalhygge
Område 11	Boplatsläge på berg invid mosse. Boplatsläget är öppet, bevuxet med ljung och blåbärsris, kan möjligen sträcka sig längre österut där tät granplan-tering vidtar
Område 12	Boplatsläge på flack platå invid mosse. Mellan bergknalle och markfasta block finns en ca 8×6 m stor yta där rikligt med kol kom i provstick med geosond. Skogsmark
Område 13	Boplatsläge på långsmal avsats samt mindre sadelläge med utblick över Ösjön. I tre väderstreck avgränsat av branter, överblickande mossmark/blöt mark i N. Skyddat läge bakom bergknalle i S. Kol i provstick med geosond inom begränsad yta
Område 14	Boplatsläge beläget i S-sluttning ned mot Ösjön. Relativt stenfri yta, slänt och avsats, mellan storblockig morän i skogsmark. Vid provstick med geosond kom rikligt med kol/kolbitar inom en ca 1 m2 stor yta
Område 15	Boplatsläge bestående av platå på höjdläge och SV-sluttning ned mot Ösjön. Vid strandkant finns berg med naturlig kvarts. Storblockig morän i skogsmark
Område 16	Boplatsläge på sydlig udde av mindre halvö. Skogsmark
Område 17	Boplatsläge på flack platå/SV-slänt ned mot Stora Öretjärnen. Betes-/åkermark
Område 18	Boplatsläge på svag S och SV sluttning invid Lilla Öretjärnen. Äldre strandzon är sannolikt övertorvad. Sporadiskt med kol i provstick med geosond. Gles skogsmark och berg i dagen
Område 19	Flera boplatslägen på närliggande åkrar/betesmarker. Högst potential på flack eller svagt sluttande terräng medan områden med branta sluttning-ar bedöms ha låg/ingen potential
Område 20	Flera boplatslägen på närliggande åkrar/betesmarker och skogsmark. Högst potential på flack eller svagt sluttande terräng medan områden med branta sluttningar bedöms ha låg/ingen potential.
Område 21	Boplatsläge på svag SV-sluttning ned mot Linnemossen med delvis plana ytor
Område 22	Boplatsläge på avsats/höjdläge ovanför Linnemossen. Skogsmark
Område 23	Boplatsläge på svag SÖ-sluttning invid Linnemossen
Område 24	Boplatsläge på sadelläge. I N och S avgränsas området av Linnemossen. Skogsmark, granplantering.
Område 25	Boplatsläge invid Rammsjön på flack platå. Inslag av sot och kol observerades i provstick med geosond. Gles skogsmark

4.3 Värdefulla byggnader och bebyggelsemiljöer

Bebyggelse i korridoren har inventerats avseende kulturvärden. Även det omkringliggande kulturlandskapet har tagits med i värderingen.

I tabellen nedan redovisas de fastigheter som har en eller flera byggnader som bedömts ha kulturvärden. Om bebyggelsen bedöms ingå i en kulturmiljö markeras detta i kolumnen till höger.

Tabell 3: Tabell över inventerade fastigheter med byggnad/byggnader med kulturvärden.

Fastighet med byggnad/er med kulturvärden	Helhetsmiljö med kulturvärden	Motivering kulturvärden
BOLLEBYGDS KYRKBY 1:8 (Lönåsen)	X	Gården utgör ett välbevarat exempel av en mindre gård i skogsbygden. Samtliga byggnader har till stora delar en bibehållen karaktär. Bostadshuset som helhet har bevarade byggnadsdetaljer som fönster och dubbdörrar, liksom en farstukvist med valmat tak. Värdebärande karaktärsdrag på ekonomibyggnaderna är äldre rödmålad panel, enkla bräddörrar och äldre spröjsade fönster.
BUAGÄRDE 1:4 (Stensås)	X	Bevarad gårdsbild omgiven av en öppen och småskaligt kulturlandskap. Alla byggnader samverkar och bygger upp platsens kulturvärde. Flera exempel på regionala särdrag finns representerade, exempelvis den västsvenska gårdstypen med bostadshus och ekonomibyggnader som åtskiljs av vägen, ladugård med skonke/utskott och en källarvind. Gården ingår i ett större kulturlandskap bestående av äldre ensamliggande gårdar omgivna av ett småskaligt och öppet landskap med inslag av stenmurar, odlingsrösen och högväxta lövträd.
ERIKSTORP 2:16		Villan utgör ett förhållandevis välbevarat exempel på villabebyggelse från 1900-talets mitt. Tomten har bebyggts i anslutning till, eller strax efter att, vägen förbi Vannasjön anlades och bebyggelsen speglar områdets utveckling under andra halvan av 1900-talet. Den mindre timmerstugan på baksidan avviker från villans gestaltning, och speglar en annan av tidens strömningar, nämligen en tillbakablickande träarkitektur, ofta förekommande på fritidshus eller gillestugor.
ERIKSTORP 2:8		Exempel på mindre industrilokal/verksamhetsbyggnad på gjuten platta med stora vikportar. Byggnaden nyttjas fortfarande.
ERIKSTORP 3:13 (Stensås)	X	Fastigheten ingår i ett större sammanhang av äldre ensamliggande gårdar. Gården omges av ett kulturlandskap bestående av ett småskaligt öppet landskap med inslag av stenmurar, terrasseringar och odlingsrösen. En särskilt utmärkande byggnad är det äldre bostadshus som enligt boende på gården ska ha fungerat som soldattorp. Byggnaden har mycket välbevarade byggnadsdetaljer, så som fönster, dörrar, panel och tegeltak. Byggnadens sammantagna karaktär är även den mycket välbevarad. Också det nuvarande modernistiska bostadshuset är representativt för sin tillkomsttid på 1960- eller -70-talet, med tidstypisk gestaltning och material.

Fastighet med byggnad/er med kulturvärden	Helhetsmiljö med kulturvärden	Motivering kulturvärden
ERIKSTORP 4:10 (Björkelund)	X	Exempel på ensamliggande mindre gård i skogsbygden. Flertalet bevarade träd och trädgårdsväxter samt äldre ekonomibyggnader.
ERIKSTORP 4:17 (Vanna kvarn)	X	Den återskapade kvarnanläggningens värden ligger främst i att den tydliggör miljön runt kvarndammen och dess forna funktion. Kvarnen med dämme, fall och ränna bildar tillsammans med kvarndammen och fältspatsgruvan en tydligt avgränsad miljö som speglar platsens nyttjande över tid.
ERIKSTORP 4:4 (Lövåsen)	X	Lövåsen utgörs av en äldre gård som moderniserats under 1900-talet. Gårdens större ekonomibyggnad har ett antal bevarade byggnadsdetaljer, bland annat en murad fähusdel och vissa fasaddelar med vankantad (okantad) panel. Gården och dess omgivningar utgör ett kulturlandskap. Miljön som helhet har kulturvärden men ekonomibyggnaden är den byggnad som har bibehållit en äldre karaktär.
ERIKSTORP 4:41		Mindre ekonomibyggnad vars ytterväggarr har försetts med plåt av modern typ, men på ena gaveln är konstruktionen av stående plank synlig. Äldre bebyggelse längs den gamla landsvägen har ett miljöskapande värde och är en del av kulturmiljön som det äldre färdvägssystemet utgör.
ERIKSTORP 5:10 (Björkedal)		Ensamliggande bostadshus som tidigare utgjorts av en mindre gårdsmiljö. Vissa arkitektoniska drag från tidigt 1900-tal är fortfarande avläsbara, exempelvis byggnadens volym och det brutna takfallet med lätt utsvängd nederdel.
ERIKSTORP 5:28		Byggnaden är en tidstypisk sportstuga som speglar det sommarstuge- och friluftsideal som växte fram under 1900-talets första hälft, parallellt som svenskarna fick rätt till betald semester.
ERIKSTORP 5:35	X	Gården som helhet består av ett moderniserat bostadshus och flera äldre ekonomibyggnader från olika tidsperioder. De mindre ekonomibyggnaderna med skorsten är av en äldre karaktär, medan den större ekonomibyggnaden med körbro och skullutskott är karaktäristisk för tekniska framsteg inom jordbruket under det sena 1800-talet eller tidiga 1900-talet. Byggnaderna ligger i ett öppet och hävdad landskap som präglas av stenmurar och terrasseringar. Miljön som helhet är ett välbevarat exempel på Bollebygds ensamliggande gårdar i skogsbygden.
FLÄSSJUM 12:77	X	Vid inventeringstillfället utgjordes fastigheten av en sammanhållen gårdsmiljö med byggnaderna löst samlade kring en öppen gårdsplan. Gården är en tydlig representant för de större gårdar som utskiftades under andra halvan av 1800-talet. Mangårdsbyggnaden och det lilla bostadshuset speglar det sena 1800-talets byggnadsideal, medan den större ekonomibyggnaden speglar hur större gårdar expanderade under tidigt 1900-tal och byggde stora ladugårdar där flera funktioner samlades.
FLÄSSJUM 2:44	X	Till viss del bevarad, delvis förvanskad byggnad, avläsbart som äldre bostadshus. Bostadshusets volym och relationen till ekonomibyggnaderna är värdebärande. Till bebyggelsen hör en mycket välbevarad bodbyggnad från tidigt 1900-tal, med flertalet ursprungliga byggnadsdelar.

Fastighet med byggnad/er med kulturvärden	Helhetsmiljö med kulturvärden	Motivering kulturvärden
FLÄSSJUM 3:127		Ensamliggande villa med tillhörande garage. Bostadshuset har ursprungliga byggnadsdetaljer i form av mexitegel, mörka fönsterluckor i trä, ytterdörr med frostat sidoljus, källarfönster med blyspröjs, indragen balkong på ena gaveln. Garaget har en minimalistisk och stram utformning med låg höjd, platt tak, bred takfot och öppen carport. Såväl villan som garaget bedöms vara mycket representativa för sin tillkomsttid vid tiden för 1970-talet. Vissa förändringar har gjorts på villan över tid men byggnaderna har bibehållit sin karaktär.
FLÄSSJUM 3:23 (Örehult)	X	Miljön utgör ett kulturlandskap bestående gårdsbilden och den öppna och hävdade marken ner mot sjön. Ekonomibyggnaden har bevarat sin karaktär från tidigt 1900-tal och har en regionalt förekommande indragen entré (utskott/skonke). Bostadshuset är tydligt avläsbart som en äldre byggnad som genomgått moderniseringar under 1900-talets första hälft.
FLÄSSJUM 3:36	X	Mindre gårdsmiljö vars bostadshus har byggts om och idag har villakaraktär. Ekonomibyggnaderna speglar dock sammanhangets äldre karaktär, i synnerhet jordkällaren och garaget. Jordkällaren/källarvinden utmärker sig med dess stora smidda beslag och lås.
FLÄSSJUM 3:53 (Broslätt)	X	Bostadshuset är kraftigt ombyggt, men ekonomibyggnaden har delvis bevarad karaktär från tidigt 1900-tal. Byggnaden i sitt sammanhang, i ett äldre kulturlandskap, bedöms spegla en äldre gårdsmiljö. Byggnaden präglas av de innovationer som skedde inom jordbruket under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal, när volymerna gjordes större och flera funktioner slogs samman under samma tak.
FORSA 1:10 (Kullen)	X	Gården är av västsvensk typ med ekonomibyggnaderna åtskilda från bostadshuset av en grusväg. Det finns två bostadshus, varav det äldsta (en framkammarstuga) tros vara från cirka år 1800. Bebyggelsen är högt belägen i ett äldre kulturlandskap som fortfarande betas och hävdas. Trots stora förändringar av gårdens framkammarstuga är volymen bevarad och byggnaden igenkännbar som en framkammarstuga med nyckelhålsfarstukvistar. Byggnadstypen var förr förhållandevis vanlig regionalt men detta exempel är det enda med nyckelhålsfarstukvistar som påträffats inom korridoren. Det nyare bostadshuset är en tegelvilla som är representativ för typvillor från 1900-talets mitt. Övriga ekonomibyggnader bidrar också till gårdens kulturvärden, i synnerhet den välbevarade källarvinden.
FORSA 1:16	X (tillsammans med Forsa 1:21)	Bostadshuset har under senare decennier genomgått förvanskande åtgärder i form av byte av fönster, fasad och takmaterial. Volym och takfall är dock bevarat och byggnaden går att känna igen som ett äldre bostadshus. Framför allt ligger värdet i verksamhetens hundraåriga kontinuitet på platsen och relationen till handelsträdgården på andra sidan vägen. Spår efter verksamhetens första växthus kan skönjas öster om bostadshuset.

Fastighet med byggnad/er med kulturvärden	Helhetsmiljö med kulturvärden	Motivering kulturvärden
FORSA 1:21	X (tillsammans med Forsa 1:16)	Det största värdet ligger i den hundraåriga kontinuiteten av handelsträdgård på platsen och relationen till trädgårdsmästarbostaden på andra sidan Rävlandavägen.
FORSA 6:1	X	Ladugården är den enda kvarvarande på fastigheten och har bibehållit sin karaktär från tidigt 1900-tal. Fönster och dörrar är bevarade, likaså byggnadens skonke/utskott, vilket är ett regionalt särdrag. Trots att bostadshuset är borta finns en delvis bevarad gårdsmiljö med högväxta lövträd och trädgårdsväxter.
GETABROHULT 2:13		På fastigheten finns en ekonomibyggnad uppförd i två våningar med en envånings utbyggnad med pulpettak på ena gaveln. Flertalet bevarade byggnadsdetaljer, som lockpanel, portar och småspröjsade fönster, utgör tillsammans att byggnadens karaktär är väl avläsbar.
GETABROHULT 2:15	X	Gårdens ekonomibyggnad har en välbevarad volym och byggnadsdelar som körbro av natursten, takkupa och skonke/utskott. Byggnaden präglas av de innovationer som skedde inom jordbruket under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal, när volymerna gjordes större och flera funktioner slogs samman under samma tak.
GETABROHULT 2:18		Tidstypisk villa från 1900-talets mitt, med flera byggnadsdetaljer med hög arkitektonisk ambition och materiella kvaliteter. Värdebärande är bostadshusets volym med valmade tak, takkupa, skärmtak över entré, burspråk och indragen balkong. Vidare även det gula teglet med kontrasterande dörromfattning i rött tegel, ytterdörr med rombmönster och glasad del, bevarade smidesräcken, dörr, armatur och flertalet fönster. Glaserat tegel på taket Garaget är uppfört i tidstypiskt material och med bevarade portar.
GETABROHULT 2:5 (Eneslund)	X	Gården är, trots att bostadshuset är ombyggt och den större ekonomibyggnaden förfallen, avläsbar som en äldre gårdsmiljö. Gården omges av ett mindre kulturlandskap med öppna ytor och äldre lövträd. Det höga läget och de högväxta lövträden bidrar till upplevelsen av gården som en plats med lång kontinuitet.
HUNARED 1:1	X	Mycket stor och terränganpassad ekonomibyggnad som visar på den bördiga dalgångens bärighet. Byggnaden präglas av de innovationer som skedde inom jordbruket under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal, när volymerna gjordes större och flera funktioner slogs samman under samma tak. Byggnaden är en del av ett större kulturlandskap. Bostadshuset har genomgått stora förändringar och bedöms inte besitta nämnvärda kulturvärden.
HUNARED 1:2	X	Framkammarstugan med farstukvistar bedöms vara av särskilt kulturhistoriskt intresse. Byggnaden har en exteriört välbevarad karaktär vad gäller byggnadens volym, material och rikt dekorerade farstukvistar. Byggnaden omges av ett kulturlandskap med bevarade äldre strukturersom stenmurar, odlingsrösen och äldre lövträd.

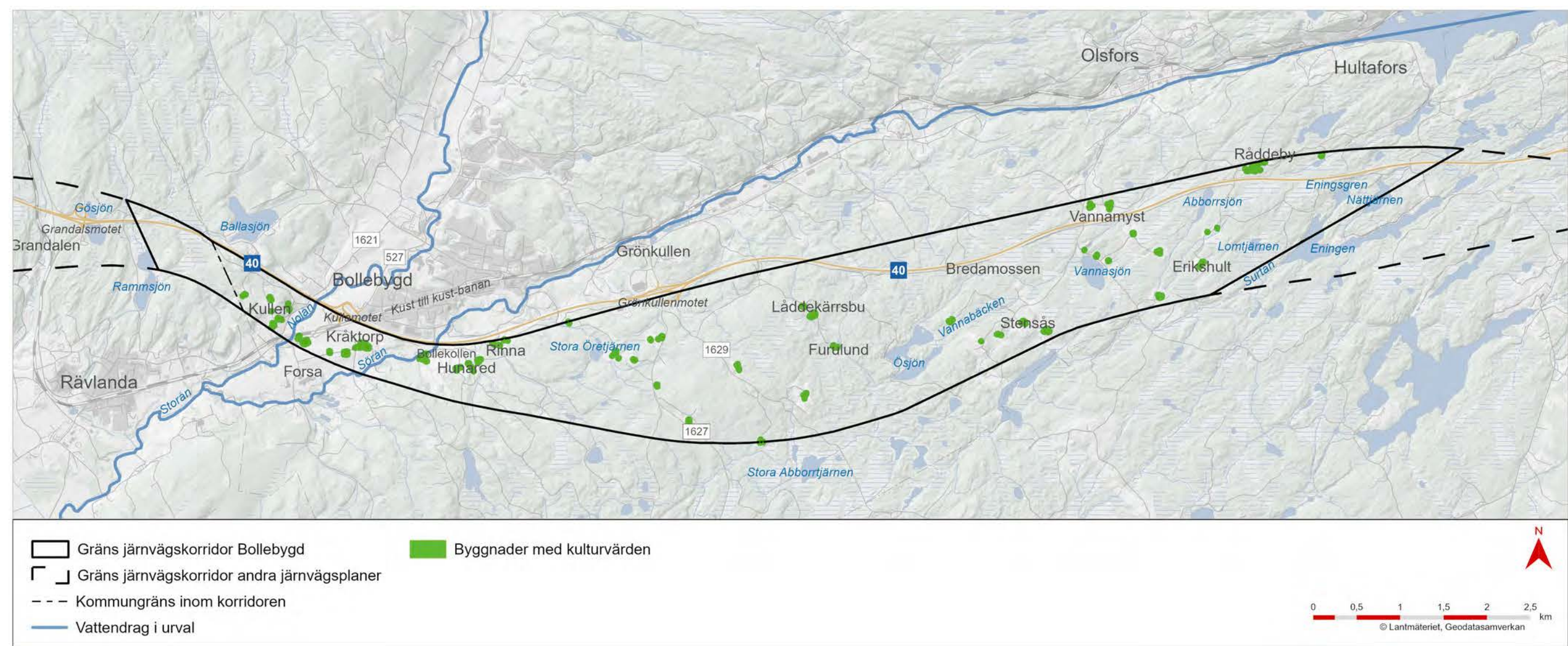
Fastighet med byggnad/er med kulturvärden	Helhetsmiljö med kulturvärden	Motivering kulturvärden
HUNARED 2:4 (Bollekollen)	X	Bollekollen fungerar idag som cykel- och skidanläggning och bedöms ha kulturvärden kopplade till sociala företeelser och friluftsliv. Anläggningen värderas högt ur ett lokalt perspektiv. Det är anläggningen som helhet, snarare än de enskilda byggnaderna som bedöms besitta värden.
KRÅKTORP 3:2	X	Miljön visar på dalgångens bebyggelsemönster, karaktären av flack dalgång med ensamliggande, större gårdar. Gårdarnas läge och storlek berättar om den expansiva tiden under andra halvan av 1800-talet, när skiften genomfördes i byarna och många gårdar flyttade ut från den gamla byplatsen. Boningshusen är generellt ombyggda, i stället är det framför allt deras läge, volym och kopplingen till omgivande landskap och de stora ekonomibyggnaderna med skonke/utskott som utgör ett värde. Värdebärande är mangårdsbyggnadens volym och fönstersättning, med farstukvist med profilerad dekor samt krysspröjsade fönster på övre plan. Den mindre ekonomibyggnaden i sin helhet med dess volym, panel, fönster och dörrar. Den stora ekonomibyggnaden med skonke och delvis bevarade material, så som äldre fönster.
KRÅKTORP 3:3	X	Miljön visar på dalgångens bebyggelsemönster, karaktären av flack dalgång med ensamliggande, större gårdar. läge och storlek berättar om den expansiva tiden under andra halvan av 1800-talet, när skiften genomfördes i byarna och många gårdar flyttade ut från den gamla byplatsen. Boningshusen är generellt ombyggda, i stället är det framför allt deras läge, volym och kopplingen till omgivande landskap och de stora ekonomibyggnaderna med skonke/utskott (regionalt särdrag) som utgör ett värde. Värdebärande är en magasinsbyggnad som har genomgått exteriöra förändringar men läget och volymen är värdebärande och bidrar till förståelsen för byggnadens ursprungliga funktion. Även gårdens stora ekonomibyggnad med dess volym med skonke/utskott. En före detta skomakarverkstaden öster om bostadshuset har en mycket välbevarad karaktär och bevarade byggnadsdelar. Exempelvis dess locklistpanel, äldre träfönster med spröjsindelning i liv med fasaden och äldre trädörrar med överljusfönster.
KULLA 1:21	X	Mindre ekonomibyggnad, eventuellt med dass, som till sin karaktär är mycket välbevarad och representerar en tidigare mycket vanlig byggnadstyp. På grund av bodarnas enkla utförande, och att toalett inomhus blev norm, har de ibland försvunnit och ersatts med nya byggnader/funktioner eller kraftigt ombyggt
KULLA 1:24	X	Bebyggelsen som en helhet har bibehållit sin karaktär från tidigt 1900-tal, med flera funktioner bevarade. Bostadshuset har genomgått vissa förändringar under senare år, men är fortfarande ett tydligt exempel på det tidiga 1900-talets bostadshus. Både ekonomibyggnaden/garaget och källaren med påbyggd bod är mycket välbevarade och med bibehållen karaktär.

Fastighet med byggnad/er med kulturvärden	Helhetsmiljö med kulturvärden	Motivering kulturvärden
KULLA 1:31	X	Både bostadshus och ekonomibyggnad har genomgått omfattande förändringar och läsbarheten är begränsad. Kulturvärdet är framför allt knutet till bebyggelsens anpassning till landskapet, dess läge och volym. Som en helhet är miljön avläsbar som en mindre gårdsmiljö. Jordkällare och terrasserings bidrar till förståelsen.
KULLA 1:33		Byggnad som till sin storlek och läge speglar äldre gårdsbebyggelse runt Kullen och Ljungliden. Byggnaden ligger intill ett äldre vägsystem som syns på åtminstone häradsekonomiska kartan från sent 1800-tal och på andra sidan vägen ligger äldre bebyggelse som ytterligare bidrar till tidsdjupet. Trots att byggnaden genomgått renoveringar så är karaktären delvis bevarad och den har bibehållit sitt utskott/skonke.
KULLA 1:43 (Källeberg)		Delvis bevarad gårdsbild som speglar karaktären av en ensamliggande gård från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. Gården finns med på häradsekonomiska kartan från sent 1800-tal. Byggnaden präglas av de innovationer som skedde inom jordbruket under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal, när volymerna gjordes större och flera funktioner slogs samman under samma tak.
KULLA 1:71	X	Mycket välbevarat bostadshus från 1800-talets andra hälft som har sin karaktär bevarad och en stor andel äldre material och byggnadsdetaljer. Byggnaden ligger intill ett äldre vägsystem som syns på åtminstone häradsekonomiska kartan från sent 1800-tal. Byggnaden, vägen och det omgivande öppna kulturlandskapet med långa siktlinjer över dalgången skapar en miljö med mycket väl bibehållen karaktär. Bostadshuset har ursprungliga material och byggnadsdetaljer i form av profilerad locklist, fönster, dörrar, bevarad inglasad farstukvist.
LÅDDEKÄRRSBU 1:3 (Furulund)	X	Gården som helhet har en bibehållen karaktär från 1900-talets första hälft och ligger i ett kulturlandskap med mycket höga kulturvärden. Bostadshuset har, trots byte av fasad och fönster, bibehållit sin funktionalistiska karaktär, med milda färger, strama linjer och karaktäristiskt tälttak.
LÅDDEKÄRRSBU 1:7	X	Mycket väl bibehållen karaktär som visar på arkitektoniska strömningar under 1970-talet, här i form av tillbakablickande timmerarkitektur. Fastigheten ligger ett större kulturlandskap med betade marker, stengärdesgårdar, odlingsrösen och högväxta lövträd.
LÅDDEKÄRRSBU 1:8	X	Gården är Låddekärsbus ursprungliga stomfastighet och såväl byggnaderna som det omgivande landskapet vittnar om en lång kontinuitet. Helheten är sammanhållen men utgörs av inslag som tillförts under lång tid, från källarvinden som troligtvis är gårdens äldsta byggnad, till bostadshuset som uppförts på 1930-talet men i enlighet med ett äldre byggnadsideal. Gården och dess omgivningar utgörs av ett sammanhållet kulturlandskap där kultur- och naturvärden samverkar och förstärker varandra.

Fastighet med byggnad/er med kulturvärden	Helhetsmiljö med kulturvärden	Motivering kulturvärden
RINNA 1:18		Fastigheten utgör ett exempel på äldre byggnad på landsbygden som anpassats för att uppfylla nya behov och ideal. Bostadshuset har ett avläsbart tidslager från en omfattande omdaning och är ett tydligt exempel på en byggnad som moderniserats under 1900-talets mitt med samtida material. I stället för de äldre gårdarnas stora ladugårdar domineras tomten i stället av två större garage och speglar på ett tydligt sätt massbilismens framväxt under 1900-talet.
RINNA 1:2		Byggnaden är ett mycket representativt exempel på bostadsbebyggelse från 1960- och -70-talet, sett till material, färgsättning och byggnadsdetaljer. Exempel på värdebärare är ursprungliga fönster, en ursprunglig altandörr, röda tegelfasader och panelklädda gavelrösten.
RINNA 1:22	X	Äldre parstuga som finns med i rapporten Kulturhistorisk byggnadsinventering nr 41 Bollebygds kommun, framtagen av Älvsborgs länsmuseum 1997. Enligt rapporten ska byggnaden vara uppförd mellan 1750-1800 och det är därför troligt att huset är en av de allra äldsta byggnaderna som finns inom korridoren. Karaktären är mycket välbevarad och präglas av 1800-tal och tidigt 1900-tal.
RINNA 1:23	X	Bostadshuset bedöms ha vissa kulturvärden och speglar villabebyggelse, karakteristisk för 1900-talets första decennier. Byggnaden genomgår ändringar som kan påverka värdebärande delar.
RINNA 1:6		Boden är försedd med äldre fasadmaterial och byggnadsdetaljer. Vissa delar är klädda med vankantad (okantad) panel och en volym är täckt med påspikade spån, något som inte hittats på annat håll inom korridoren.
RÅDDEBY 1:12	X	Gården är en del av en delvis en bevarad bystruktur. Råddeby utgör en bebyggelsemiljö med ovanligt välbevarad karaktär där flertalet gårdar samverkar och gör tidsdjupet avläsbart. Gårdens alla byggnader har bevarad karaktär i varierande utsträckning som bidrar till Råddebys karaktär och kulturvärde. Bostadshuset och jordkällaren speglar 1800-talets bebyggelsemönster och funktioner, medan den större ekonomibyggnaden till sin stora volym och gestaltning speglar tekniska framsteg inom jordbruket under det tidiga 1900-talet.
RÅDDEBY 1:2	X	Fastigheten är en del av en delvis bevarad bystruktur. Området utgör en bebyggelsemiljö med ovanligt välbevarad karaktär där flertalet gårdar samverkar och gör tidsdjupet avläsbart. Gårdens samtliga byggnader har bevarad karaktär i varierande utsträckning, och bidrar till Råddebys karaktär och kulturvärde. Fastighetens ekonomibyggnader bidrar till detta och i den större av dessa hålls höns, vilket bidrar till den agrara prägel.

Fastighet med byggnad/er med kulturvärden	Helhetsmiljö med kulturvärden	Motivering kulturvärden
RÅDDEBY 1:3	X	Råddeby 1:3 är stamfastigheten i området. Huvudbyggnaden står i skrivande stund obebodd, och är mycket välbevarad från tidigt 1900-tal. På ungefär samma gårdsläge stod tidigare en äldre byggnad, vilken är utmärkt på en karta från 1700-talet över området. Den nuvarande byggnaden genomgick vid inventeringstillfället en renovering vilken kan komma att påverka byggnadens karaktär. På fastigheten finns också en överbyggd jordkällare, en så kallad källarvind.
RÅDDEBY 1:4	X	Fastigheten är en del av en delvis bevarad bystruktur. Området som helhet utgör en bebyggelsemiljö med ovanligt välbevarad karaktär där flertalet gårdar samverkar och gör tidsdjupet avläsbart. Fastighetens ekonomibyggnader har i olika grad en bevarad karaktär och bidrar till att Råddeby är avläsbar som en sammanhängande bebyggelsemiljö längs den före detta landsvägen.
RÅDDEBY 1:5	X	Fastigheten är en del av en delvis bevarad bystruktur. Området utgör en bebyggelsemiljö med ovanligt välbevarad karaktär där flertalet gårdar samverkar och gör tidsdjupet avläsbart. Fastighetens båda byggnader har bevarad karaktär och bidrar till Råddebys bykaraktär och kulturvärde. Framkammарstugan har, trots majoriteten utbytta fönster och tilläggsisolerad fasad, en hög läsbarhet. Byggnadstypen var förr mycket vanlig men de flesta har försvunnit eller ombyggt. Ladugårdens indragna port (utskott/skonke) är ett regionalt särdrag som återfinns på flera äldre ekonomibyggnader i korridoren.
RÅDDEBY 1:8	X	Miljön utgörs av en villa med tillhörande garagebyggnad, båda med sin karaktär bevarad från tiden för dess uppförande på 1970- eller -80-talet. Material och kulörer på båda byggnaderna är väl sammanhållna och bildar en väl avläsbar helhet.
RÅSSA 1:13		Den utpekade byggnaden är en jordkällare/källarvind vars kulturvärde är svårbedömt. Ålder, funktion och eventuella tillägg över tid är svårt att avläsa, men kulturvärden har inte kunnat uteslutas. Konstruktionen utgörs av en formgjuten betongkonstruktion som överbyggt med ett sadeltak. Det är möjligt att konstruktionen kan ses som en modern anpassning av de äldre källarvindar som i trakten utgör ett regionalt särdrag.
RÅSSA 1:3 (Stensjöslätt)	X	Gården ingår i ett större sammanhang av äldre ensamliggande gårdar. Den större ekonomibyggnaden har mycket välbevarad karaktär från tiden för det förra sekelskiftet och är försett med skullutskott (regionalt särdrag) och vankantad (okantad) panel. Den mindre ekonomibyggnaden utgörs av en källarvind byggd i en sluttning.
RÅSSA 1:9 (Björkås)	X	Fastigheten ingår i ett större sammanhang av äldre ensamliggande gårdar. Gården omges av ett kulturlandskap bestående av ett småskaligt öppet landskap med inslag av stenmurar, odlingsrösen och äldre fruktträd. Bostadshuset är omdanat i modern tid men har vissa bibehållna karaktärsdrag. Även den stora ekonomibyggnaden har till viss del moderniserats men har en bibehållen övergripande karaktär, exempelvis i form av del med vankantad (okantad) panel.

Fastighet med byggnad/er med kulturvärden	Helhetsmiljö med kulturvärden	Motivering kulturvärden
VANNAMYST 1:2	X	Bostadshusets värde är framför allt kopplat till dess läge, då gården har en lång kontinuitet enligt historiska kartor. Även byggnadens volym med brutet tak, lunettfönster på gavlarna och en centralt placerad skorsten speglar arkitektoniska ideal från tidigt 1900-tal. Ekonomibyggnaderna på båda sidor om den gamla vägsträckningen har till stor del bevarat sin karaktär och är miljöskapande för Vannamyst som sammanhängande kulturmiljö.
VANNAMYST 1:3	X	Bostadshuset har delvis genomgått byte av fasadmaterial och flera byggnadsdetaljer, men den bevarade volymen med brutet tak speglar arkitektoniska ideal från tidigt 1900-tal. Ekonomibyggnaden har till stor del bevarat sin karaktär och är miljöskapande för Vannamyst som sammanhängande kulturmiljö.

Figur 17: Karta som visar inventerade byggnader med kulturvärden inom korridoren.

4.4 Känslighetsanalys

Att en byggnad eller miljö har kulturvärden betyder inte att den automatiskt är känslig för påverkan. I stället utgår det samlade resonemanget om känslighet från kulturvärde, kulturmiljöns kontext och kulturhistoriskt sammanhang.

I Riksantikvarieämbetets rapport *Kulturmiljöers känslighet* (2019) anges kriterier för bedömning av känslighet, dock främst kopplat till känslighet hos riksintressen för kulturmiljö. Kriterierna är:

- 1. Värden som är knutna till uttryck för en avgränsad period, kan vara känsliga för dominerande nutida tillägg.
- 2. Landskap som är präglade av utveckling av en viss verksamhet eller aktivitet över tid, kan vara känsliga för tillägg som saknar samband med verksamheten eller aktiviteten.
- 3. Uttryck som återspeglar olika tiders kontinuerliga nyttjande av en

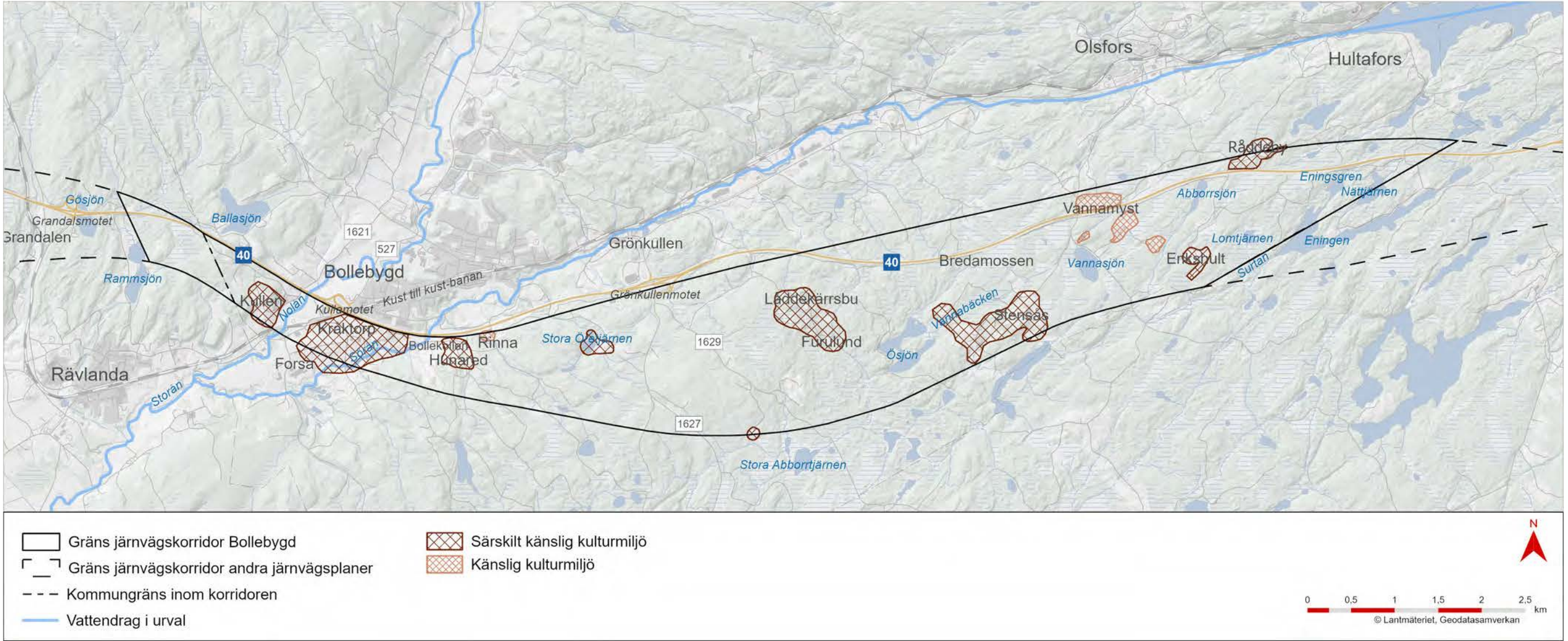
viss plats, kan vara känsliga för tillägg som förändrar eller bryter motplatsens specifika förutsättningar och egenskaper.

De värdefulla byggnader och bebyggelsemiljöer som presenterats i avsnitt 4.3 har analyserats tillsammans med fornlämningsbild, historiska strukturer och företeelser i kulturlandskapet för att bedöma om de har sådana värden, utgör sådana landskap eller har sådana uttryck som beskrivs i kriterium 1-3 ovan. Genom analysen har ett antal kulturmiljöer bedömts vara känsliga eller särskilt känsliga, dessa visas i Tabell 4 och Figur 18.

Kulturmiljöerna bedöms känsliga för barriärskapande åtgärder som förändrar sambandet och kommunikationen inom dem och för ingrepp och åtgärder som riskerar att påverka upplevelsen, läsbarheten och förståelsen av kulturlandskapet och fornlämningsbilden. De bedöms även känsliga för tillägg i miljön som som förändrar skala, sammanhang och förhållande, i synnerhet kulturmiljöer som utgörs av småskalig bebyggelse, öppna landskap och långa siktlinjer.

Tabell 4: Tabell över särskilt känsliga och känsliga kulturmiljöer inom korridoren.

Särskilt känslig kulturmiljö	Utifrån kriterium:
Ljungliden och Kullen	1, 3
Gårdarna i dalgången runt Kråktorps	1, 2, 3
Hunared	1, 2
Gårdsmiljö vid Stora Öretjärnen	1, 2
Lönåsen	1, 2
Låddekärrsbu	1, 2, 3
Stensås, Stensjöslätt, Björkås och Lövåsen	1, 2
Erikshult	2, 3
Råddeby	1, 2, 3
Känslig kulturmiljö	Utifrån kriterium:
Rinna	1
Vannamyst	3
Vanna kvarn	3
Lövåsen	2
Björkelund	1

Figur 18: Karta som visar känsliga och särskilt känsliga kulturmiljöer, vilka presenteras i avsnitt 4.4.1 och 4.4.2.

4.4.1 Särskilt känsliga kulturmiljöer

Ljungliden och Kullen

Väster om Nolån, klättrandes på höjderna som reser sig över dalgången, ligger områdena Ljungliden och Kullen. Som namnen antyder ligger bebyggelsen högt i landskapet och med långa utblickar över dalgången.

Vid Kullen finns ett äldre välbevarat bostadshus som omnämns i den byggnadsinventering som utfördes av Älvsborgs länsmuseum 1997, och då uppges vara byggd på 1870-talet. Strax västerut ligger Forsa 1:10, en äldre gård belägen på ett höjdläge med utsikt över det öppna jordbrukslandskapet. Gården är av västsvensk typ, vilket bland annat karaktäriseras av en grusväg som skiljer bostadshuset från ekonomibyggnaderna på motsatt sida om vägen. Det äldsta boningshuset på gården är av framkammartyp som på den norra långsidan har två entréer med nyckelhålsfarstu. Även denna byggnad finns med i Älvsborgs länsmuseums byggnadsinventering. Huset har under senare tid genomgått fönsterbyte och omfärgats. Nära framkammartugan står en äldre källarvind med en kallmurad nederdel. Gårdens bostadshus är uppfört på 1950-talet, med tidstypisk utformning i rött tegel från det närbelägna Forsa tegelbruk. I närheten finns även bebyggelse från 1900-talets senare del, samt relativt nyuppförda villor. Dessa bedöms inte besitta enskilda kulturvärden, men ligger i den större kulturmiljön.

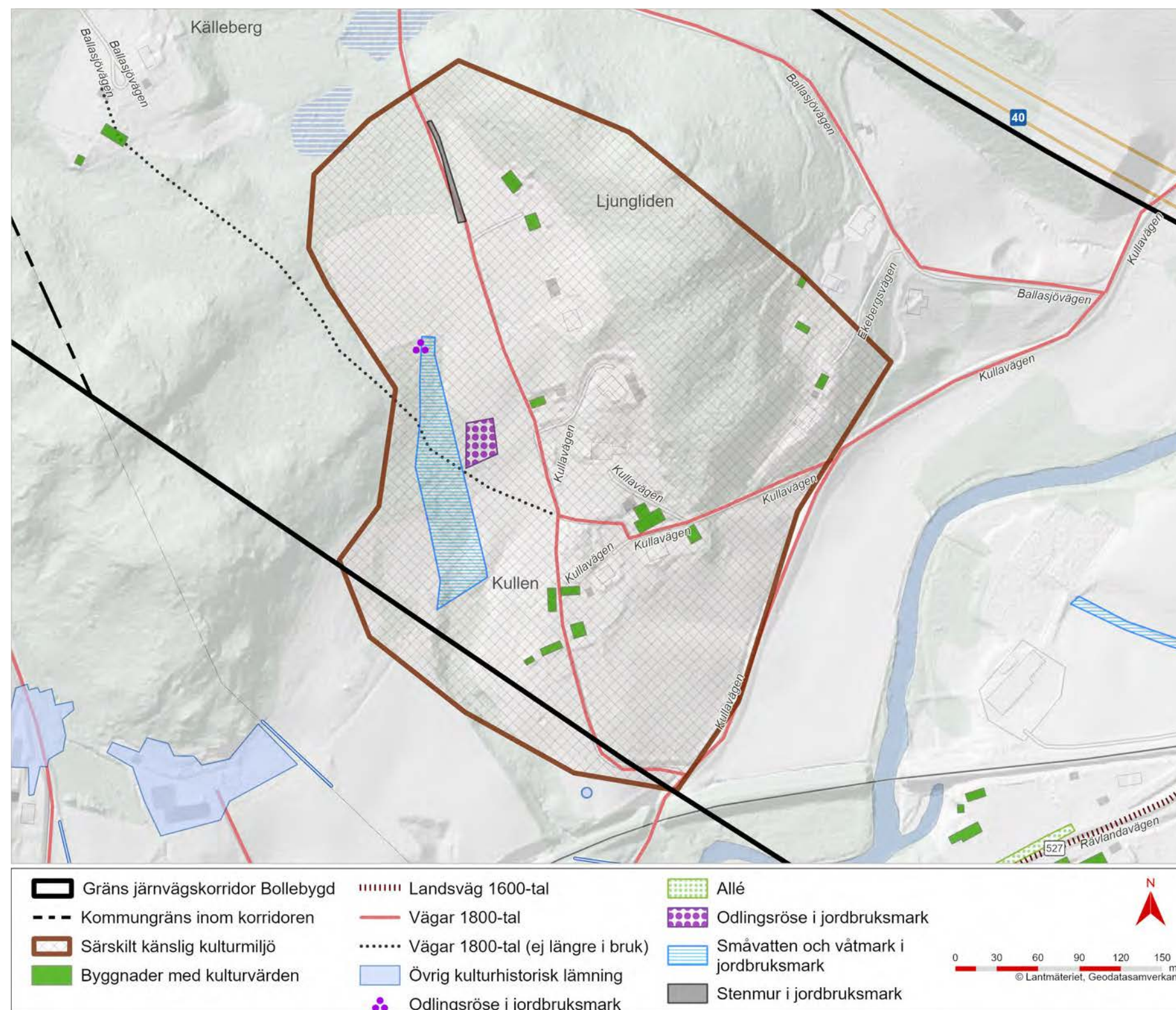
Ljungliden och Kullen motsvarar både kriterium 1 och 3, här finns både värden som kan knytas till en avgränsad period och uttryck som visar hur platsen och byggnaderna kontinuerligt nyttjats.

Värdebärande karaktärsdrag:

- Kulturlandskap som fortfarande betas och hävdas.
- Enskilda byggnader med höga värden.
- Byggnadernas anpassning till terrängen. Denna karaktär är typiskt för Bollebygds mer kuperade delar, med bebyggelse som klättrar på sluttningarna, ibland byggda i souterräng på stengrund.
- Gårdslägenas placering på höjderna, med den forna åkermarken på de mer bördiga sluttningarna nedanför bebyggelsen.

Känslighet:

Kulturlandskapet är både kuperat och öppet. Eventuell påverkan syns på långt håll och från många riktningar vilket gör det känsligt för dominerande nutida tillägg och för tillägg som förändrar eller bryter mot platsens specifika förutsättningar, i det här fallet det hävdade landskapet som betas och hålls öppet.

Figur 19: Detaljmapa som visar den särskilt känsliga kulturmiljön vid Ljungliden och Kullen.

Figur 20: Från Ljungliden och Kullen medges långa utblickar över det omgivande landskapet.

Figur 21: Bostadshus på Kullen med bevarade byggnadsdetaljer från sent 1800-tal.

Figur 22: Källarvind med välbevarad äldre karaktär tillhörande fastigheten Forsa 1:10.

Gårdarna i dalgången runt Kråktorpsvägen

I Nolåns och Söråns dalgång ligger flera större, ensamliggande gårdar. Gårdslägena härstammar från skiftena vid 1800-talets mitt och de stora ladugårdarna från tidigt 1900-tal visar på jordbrukets expansion under tidsperioden. Mangårdsbyggnaderna och gårdarnas övriga byggnader är förhållandevis stora och speglar bärigheten i dalgångens bördiga mark. Flera av bostadshusen är kraftigt ombyggda under 1900-talet men ekonomibyggnader och ladugårdar speglar ett äldre byggnadsskick. Flera ladugårdar har indragna portar, i trakten kallat skonke eller utskott vilket är ett regionalt särdrag. En av gårdarna ska, enligt uppgift från en boende, i äldre tider ha tillhört en häradsdomare. Två gårdar, väster om Kråktorpsvägen, är i skrivande stund decimerade. På den ena har mangårdsbyggnaden tagits bort och på den andra är mangårdsbyggnaden under nedmontering. Gårdslägena och kvarvarande byggnader illustrerar fortsatt bebyggelsestruktur och -tradition samt landskapets brukningshistoria.

I västra delen av området finns boplatzlämningar från järnåldern och runt Kråktorps gård har bland annat två yxor från stenåldern påträffats. Hela dalgången mellan Nolån och Sörån pekades även ut som ett utredningsobjekt med potential för flera förhistoriska boplatser (Område 20) inom den för projektet genomförda arkeologiska utredningen steg 1.

Gårdarna i dalgången runt Kråktorpsvägen motsvarar både kriterium 1, 2 och 3. Här finns värden som kan knytas till en avgränsad period, ett landskap som är präglad av ett visst bruk över tid och uttryck som visar hur platsen och byggnaderna kontinuerligt nyttjats.

Värdebärande karaktärsdrag:

- De utskiftade gårdarnas förhållande till varandra i den bördiga dalgången tillsammans med byggnadernas storlek berättar om den expansiva tiden under andra halvan av 1800-talet när skiften genomfördes, gårdar flyttade ut från den gamla byplatsen och

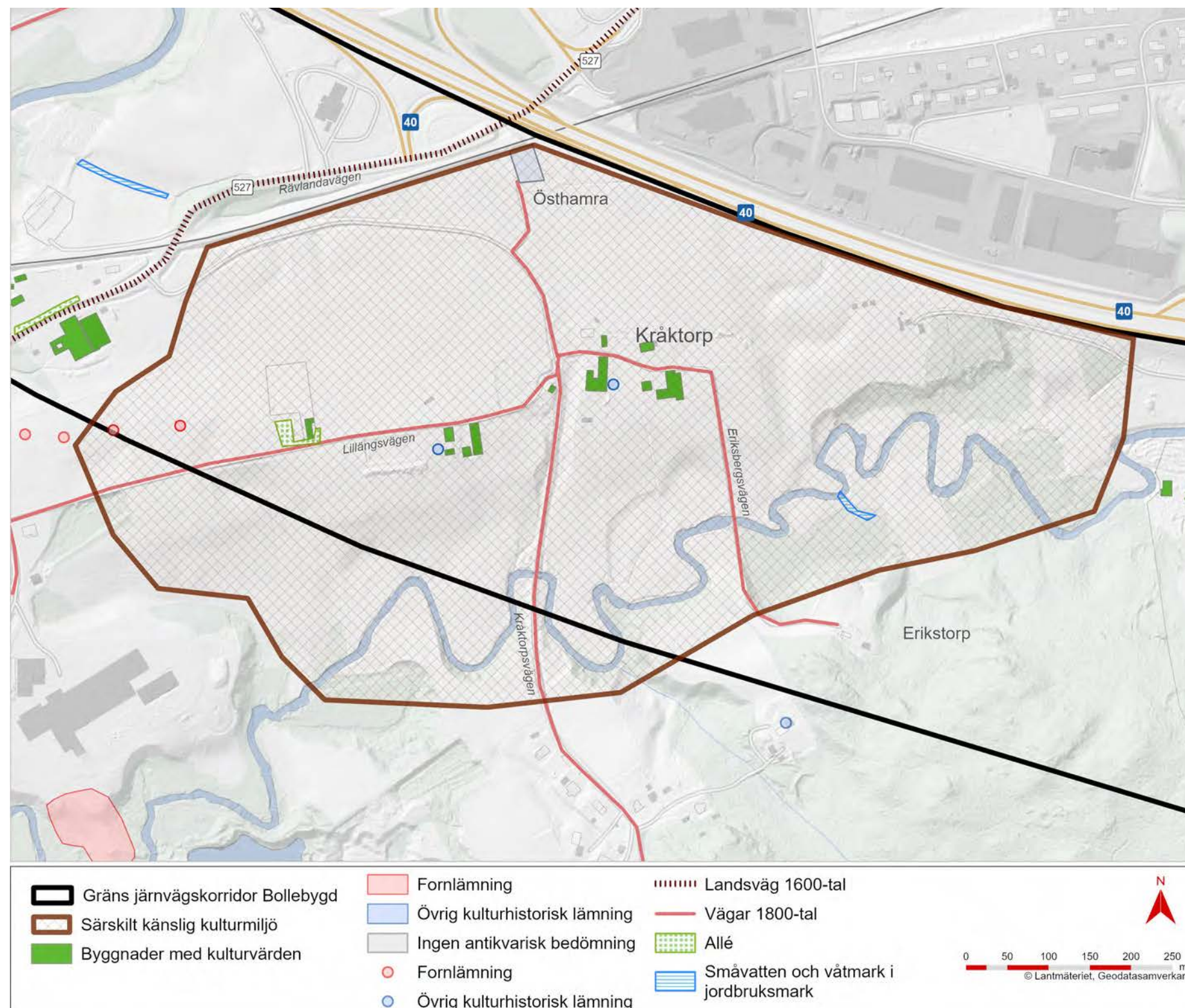
Figur 23: Foto av en av Kråktorps gårdar. Bostadshuset har moderniserats men gårdens ekonomibyggnader har bibehållit en äldre karaktär.

jordbruksreformer följde.

- Bebyggelsen läge tydliggör den flacka dalgången och Söråns meandring.
- Aktivt jordbruk, brukningskontinuiteten utgör ett värde i sig.

Känslighet:

Kulturlandskapet är öppet och vidsträckt vilket gör det känsligt för barriärskapande åtgärder och för ingrepp och åtgärder som påverkar upplevelse, läsbarhet och förståelse för jordbrukslandskapet. Den agrara miljön bedöms känslig för tillägg som saknar samband med miljön, som orsakar skalbrott och innebär ingrepp i äldre agrara strukturer.

Figur 24: Detaljmapa som visar den särskilt känsliga kulturmiljön vid Kråktorpsvägen. Miljön innefattar de ensamliggande gårdarna, större delen av den flacka dalgången och Söråns meandring.

Figur 25: En av Kråktorps gårdar sedd från Sörån. Gårdens huvudbyggnad, ej i bild, är i skrivande stund under nedmontering.

Hunared

Området utgörs av ett kraftigt kuperat landskap med stora höjdskillnader. På höjderna, i mötet mellan skog och öppen åkermark, ligger en äldre gård med utsikt över dalgången. Här finns en framkammarstuga med välbevarad karaktär som omnämns i den byggnadsinventering som utfördes av Älvsborgs länsmuseum 1997. Byggnaden är uppförd i två våningar, troligtvis är den andra våningen påbyggd senare. Byggnaden har dubbla farstukvistar med snickarglädje. Framkammarstugan är den före detta mangårdsbyggnaden tillhörande gården i fråga, men byggnaden har avstyckats och ett större bostadshus har uppförts på andra sidan vägen. Till gården hör också en stor ekonomibyggnad på hög stenfot, anpassad efter den sluttande terrängen.

Intill bebyggelsen har ett flintavslag från stenåldern påträffats och de öppna markerna mellan Hunared och väg 40 pekades även ut som ett utredningsobjekt med potential för flera förhistoriska boplatser (Område 19) inom den för projektet genomförda arkeologiska utredningen steg 1.

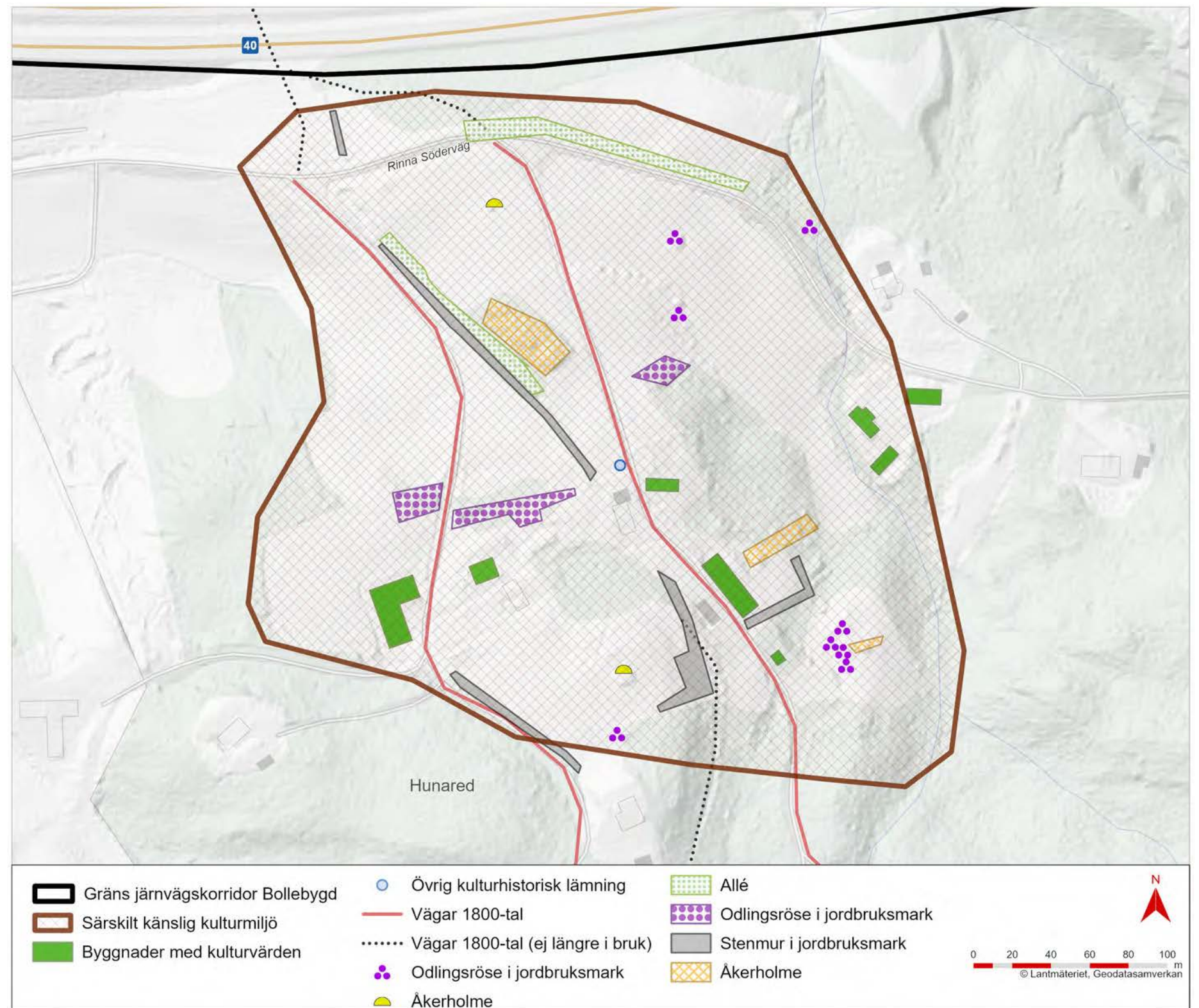
Hunared motsvarar kriterium 1 och 2. Här finns värden som kan knytas till en avgränsad period och ett landskap som är präglad av ett visst bruk över tid.

Värdebärande karaktärsdrag:

- Kulturlandskap med öppna marker, stenmurar och odlingsrösen.
- Äldre gårdsläge på höjden.
- Framkammarstuga. Byggnaden har en exteriört välbevarad karaktär vad gäller byggnadens volym, material och rikt dekorerade farstukvistar.
- Ekonomibyggnadens stora volym och vissa ursprungliga fönster och dörrar.

Känslighet:

På grund av de långa siktlinjerna är området känsligt för barriärskapande åtgärder. Gårdsmiljön med framkammarstuga och ekonomibyggnad är känslig för tillägg som skulle förändra skala och sammanhanget. Miljön är liten till ytan och eventuell påverkan riskerar att kraftigt decimera eller utradera miljön i sin helhet.

Figur 26: Detaljmapa som visar den särskilt känsliga kulturmiljön vid Hunared. Bebyggelsen ligger högt och terrängen sluttar ner mot Rinna Söderväg och väg 40.

Figur 27: Framkammarstuga i Hunared med dubbla farstukvistar.

Figur 28: Stor ladugård på stengrund från tiden kring sekelskiftet 1900. Byggnaden har anpassats efter den kraftigt sluttande terrängen.

Figur 29: Vy mot Bollekollen från Hunareds dalgång. Landskapet runt Hunared är kuperat och öppet och från de flackare partierna är sikten fri mot Bollekollen i väster.

Gårdsmiljö vid Stora Öretjärnen

Strax öster om Stora Öretjärnen ligger en gård med bostadshus och flera ekonomibyggnader. Mellan bebyggelsen och sjön löper ett öppet och kulturlandskap. Bostadshuset är troligtvis uppfört under början av 1900-talet har en äldre karaktär med ornamenterade taktassar, men har moderniserats i enlighet med modernismens ideal. Bland annat har fasaden försetts med eternit. Ekonomibyggnaden är välbevarad och försedd med skonke, äldre fönster och en murad fähusdel. Ett stenkast bort från gårdsplanen står en mindre ekonomibyggnad med skorsten, möjligtvis ett brygghus.

Mellan Stora Öretjärnen och bebyggelsen pekades ett utredningsobjekt ut med potential för en förhistorisk boplats (Område 17) inom den för projektet genomförda arkeologiska utredningen steg 1.

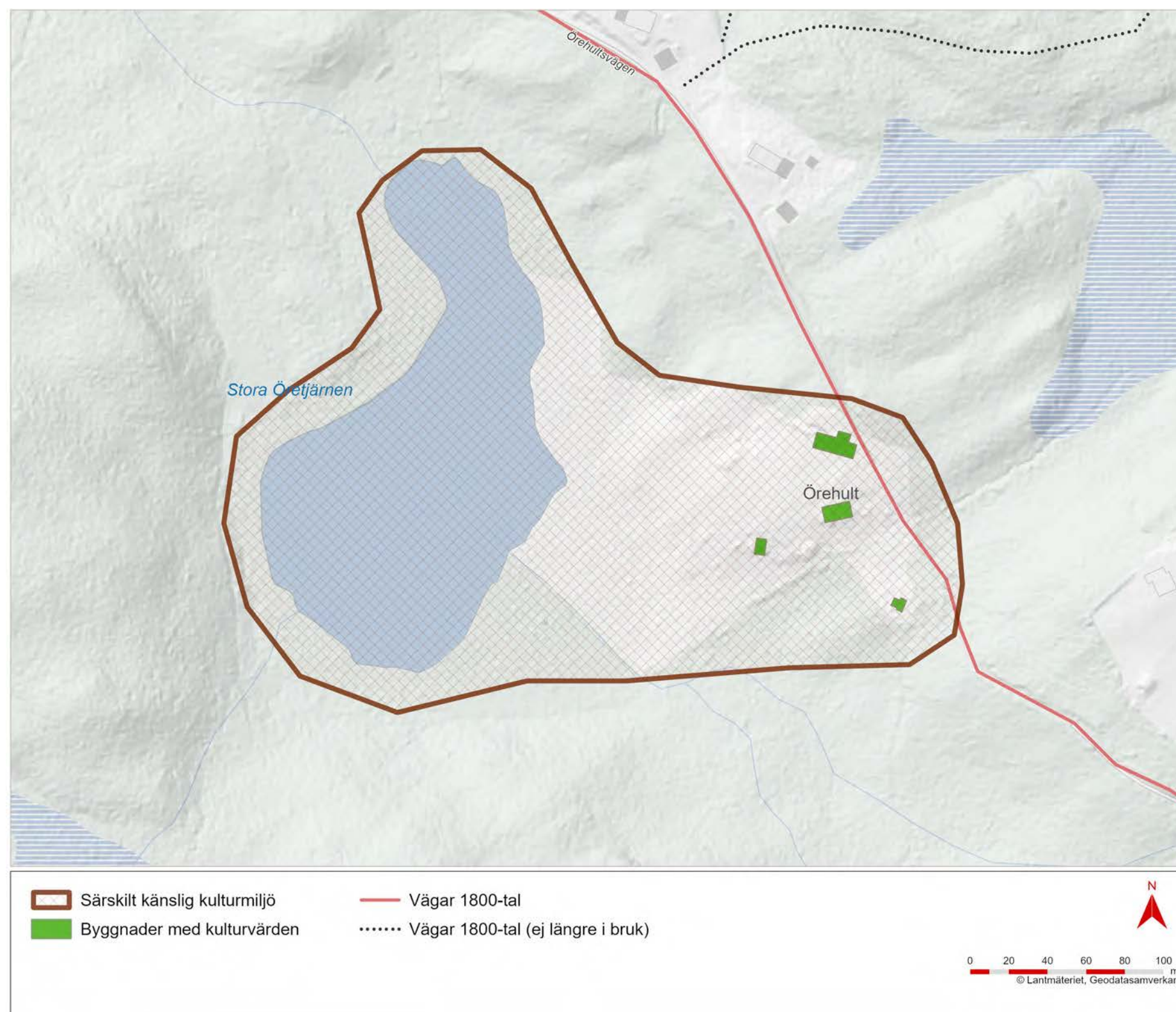
Gårdsmiljön vid Stora Öretjärnen motsvarar kriterium 1 och 2. Här finns värden som kan knytas till en avgränsad tidsperiod och ett landskap som är präglad av ett visst bruk över tid.

Värdebärande karaktärsdrag:

- Miljön i sin helhet med sjö, hävdad mark mellan sjö och gård samt gårdsbebyggelse.
- Miljön är väl sammanhållen och har behållit en äldre prägel.
- Högväxta och förhållandevis gamla lövträd på gårdsplanen.
- Eternit är ett material som idag blir alltmer ovanligt, och speglar gårdens utveckling under 1900-talet.

Känslighet:

Sambandet mellan sjö, hävdad mark och gård bedöms känsligt för åtgärder som påverkar upplevelse, läsbarhet och förståelse för kulturlandskapet. Värdena är knutna till uttryck för perioden under sent 1800-tal och början av 1900-talet och bedöms känsliga för dominerande nutida tillägg. Miljön är liten till ytan och eventuell påverkan riskerar att kraftigt decimera eller uttradera miljön i sin helhet.

Figur 30: Detaljmapa som visar den särskilt känsliga kulturmiljön vid Stora Öretjärnen. Mellan bebyggelsen och sjön är landskapet öppet och sluttande.

Figur 31: Fri sikt från gårdsplanen ner mot Stora Öretjärnen.

Figur 32: Vy ut mot Stora Öretjärnen.

Lönåsen

Gården är delvis kringbyggd runt en öppen gårdsplan, med berg i dagen och ett vårdträd. Bostadshuset har äldre fönster och dubbel-dörrar, liksom en farstukvist med valmat tak. Gården, som ligger omgiven av ett småskaligt kulturlandskap, är ett välbevarat exempel på de för området karaktäristiska ensamliggande gårdarna.

I östra sidan av området är en fossil åker (L2025:2101) vilken sannolikt har tillhört Lönåsen.

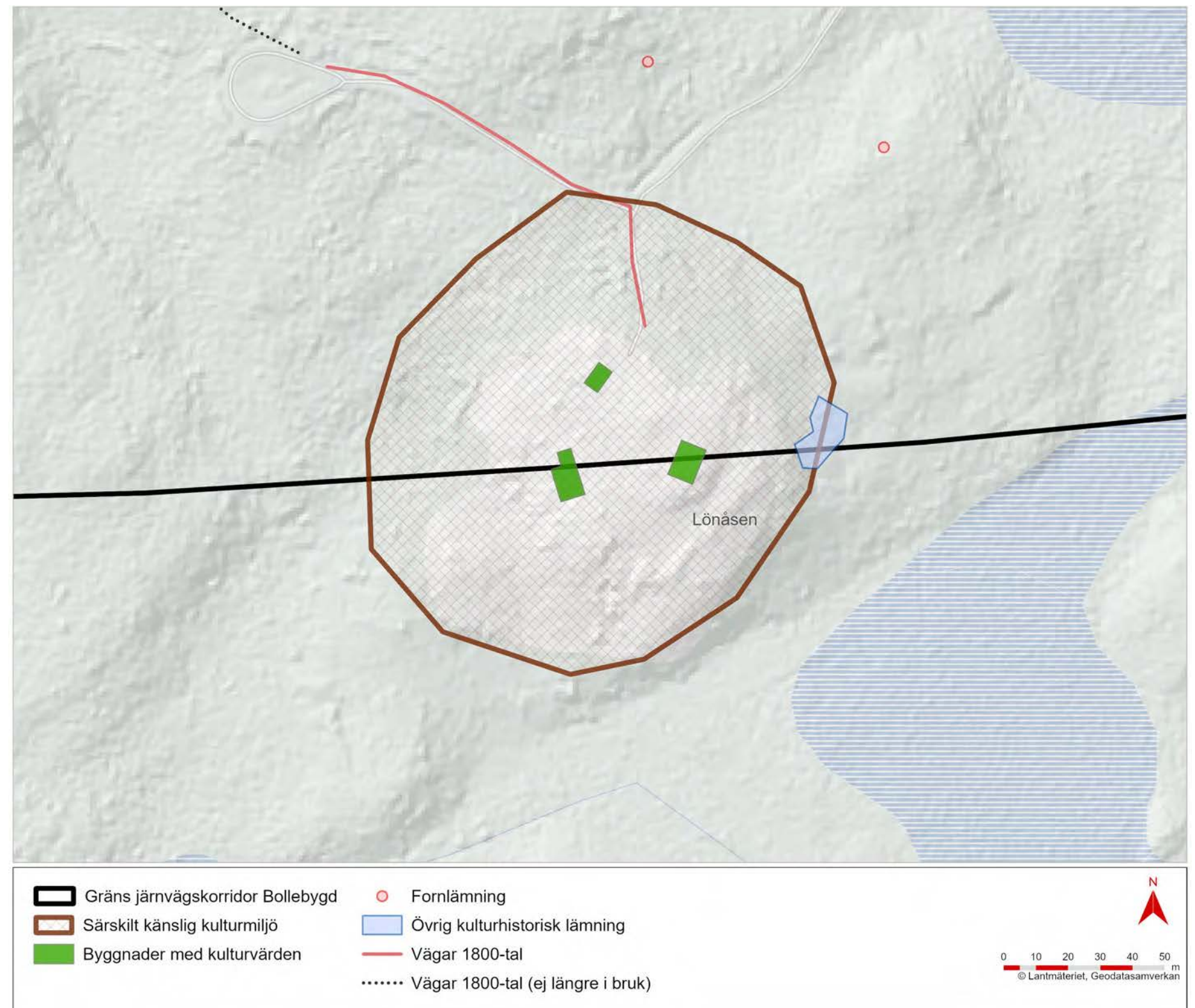
Lönåsen illustrerar kriterium 1 och 2. Här finns värden som kan knytas till en avgränsad period och ett landskap som är präglad av ett visst bruk över tid.

Värdebärande karaktärsdrag:

- Byggnader med äldre byggnadsdetaljer, i synnerhet ekonomibyggnaderna. Den större har en bibehållen karaktär, med äldre panel, enkla bräddörrar och spröjsade fönster. Den mindre av dessa är försedd med skorsten och har liksom den större byggnaden bevarade byggnadsdetaljer. Byggnaden är försedd med en säregen indragen entré över ett hörn.
- Tomtens karaktär bidrar till platsens värden, med en stor andel berg i dagen, gårdens vårdträd i form av en högväxt lönn.

Känslighet:

Kulturmiljön bedöms känslig för påverkan genom tillägg som förändras skala och sammanhang och för dominerande nutida tillägg. Kulturmiljön är mycket liten till ytan och eventuell påverkan riskerar att uttradera miljön i sin helhet.

Figur 33: Detalj karta som visar den särskilt känsliga kulturmiljön vid Lönåsen. Gården ligger ensam i skogsbygden, precis vid korridorens södra gräns..

Figur 34: På Lönåsen finns en mindre ekonomibyggnad med välbevarad äldre karaktär som har en ovanlig utformning med indragen entré över ett av hörnen.

Figur 35: Den andra ekonomibyggnaden har ursprungliga byggnadsdetaljer som bräddörrar och spröjsade fönster. På taket ligger korrugerad eternit.

Figur 36: Lönåsens bostadshus. I förgrunden syns berg i dagen och ett stort vådräd.

Lådekärrsbu

Öster om dalgångslandskapet runt Bollebygd är terrängen mer kuperad och höglänt. Barrskog dominerar landskapet, men runt Lådekärrsbu öppnar sig granskogen och ger plats åt ett småskaligt och äldre kulturlandskap som präglas av gamla lövträd, varav många är hamlade. Runt bebyggelsen ligger stenmurar, odlingsrösen och hävdade marker.

Lådekärrsbu har troligtvis varit en gård, som sedan växt till en handfull gårdar. Platsen är belagd i skrift första gången år 1680. Namnets efterled -bu kan syfta på att platsen i äldre tider fungerat som en slags fäbod. Landskapet är kuperat och genom det går en äldre vägsträckning som delvis kantas av en allé av hamlade askar. Allén leder till den gårdsmiljö som troligtvis utgjort stomfastigheten. Här finns flera ekonomibyggnader från 1800-talet, liksom en ännu äldre jordkällare, påbyggd på 1900-talet. Mangårdsbyggnaden är uppförd på 1930-talet, men ansluter till ett äldre byggnadsideal och ska delvis bestå av delar från en äldre byggnad. Huset är ovanligt välbevarat och uppvisar stora kvaliteter när det kommer till material och gestaltning. Huset är uppförd på hög huggen stengrund, har locklistpanel där locklisten är dekorsågad i nederkant. Taket är lätt valmat och täckt med trekupigt tegel. Bebyggelsen runt stomfastigheten speglar 1800-tal och tidigt 1900-tal, andra fastigheter utgör exempel på vägestaltad funktionalism och modernism. Alldeles söder om Lådekärrsbu ligger gården Furulund. Bostadshuset utgörs av en funktionalistisk villa från 1930- eller -40-talet med tälttak och en centralt placerad entré uppbytt av nätta kolonner. Fasaderna har tilläggsisolerats men villan har på det stora hela bibehållit sin karaktär med milda färger och nätta fönster i en kontrasterande grön kulör. Till gården hör en ekonomibyggnad från början av 1900-talet, med bevarade fönster på dess ena långsida. I Lådekärrsbu norra del ligger en villa uppförd på 1970-talet i tillbakablickande timmerstil. Villan karaktäriseras av gråmålat rundtimmer, fönsterbågar målade i ockragult och röda fönsterfoder. Garaget har försetts med likadant material och färgsättning.

Omkring Lådekärrsbu, där det nu är betesmark, finns flera terrasskanter bedömda som fornlämningar (exempelvis L2025:1722) vilka indikerar en lång kontinuitet av odling på platsen. Strax väster om gårdsbebyggelsen finns även en tjärhäll (L2025:2104) vilket indikerar att småskalig tjärframställning har bedrivits i området.

Lådekärrsbu illustrerar kriterium 1, 2 och 3. Här finns värden som kan knytas till avgränsade perioder, ett landskap som är präglad av ett jordbruk över tid och uttryck som visar hur platsen och byggnaderna kontinuerligt nyttjats.

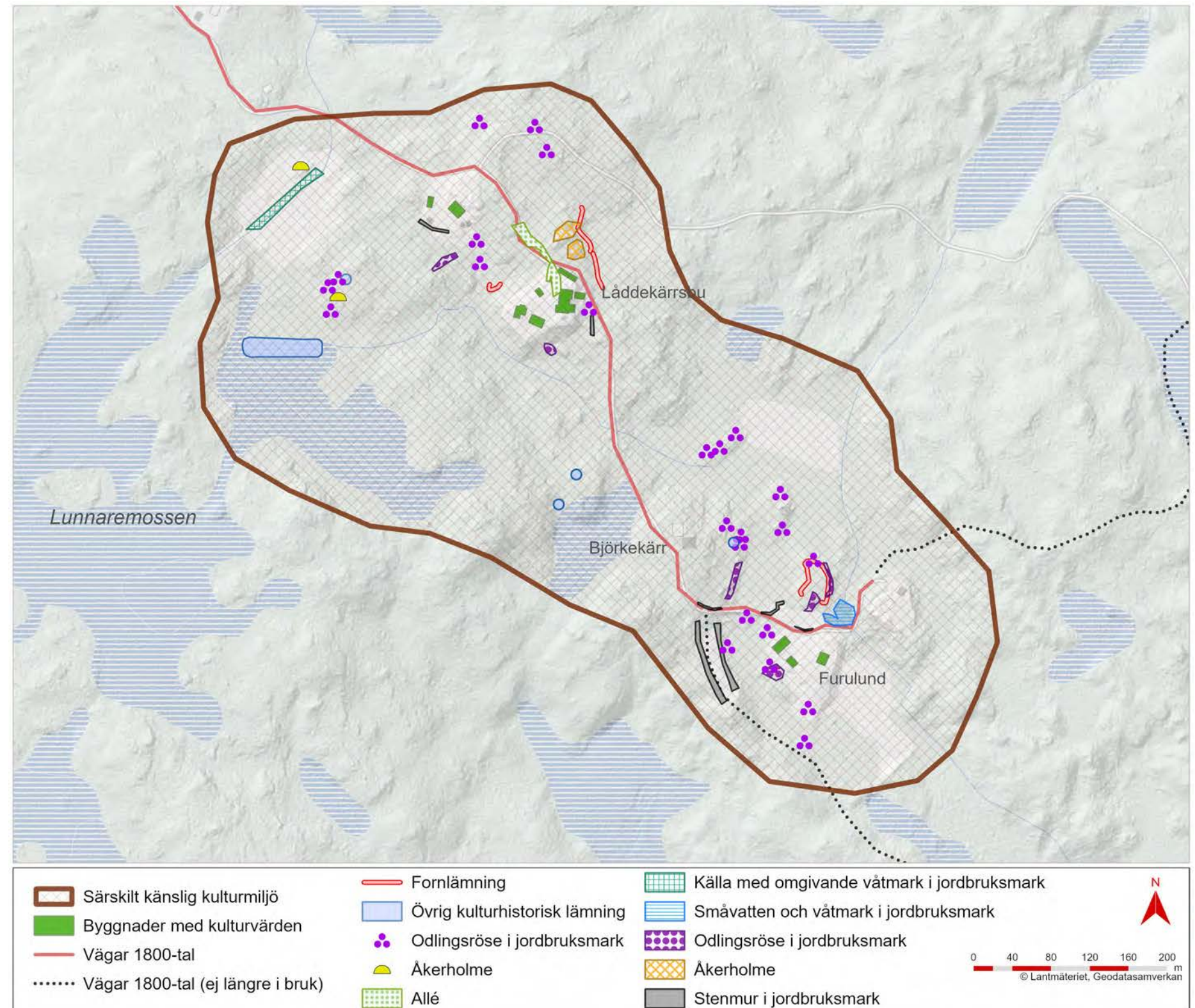
Värdebärande karaktärsdrag:

- Lådekärrsbu utgörs av ett sammanhållet kulturlandskap där kultur- och naturvärden samverkar och förstärker varandra.

- Stomfastigheten med byggnader och allé, stenmurar samt odlingsrösen.
- Furulund och fastigheten i norr som bidrar till bosättningskontinuiteten, illustrerad av konsekvent genomförd funktionalism och modernism.
- Vägsträckningen som löper genom Lådekärrsbu är en del av korridorens äldre vägnät.

Känslighet:

Lådekärrsbu bedöms känsligt för barriärskapande åtgärder och för åtgärder som påverkar kulturlandskapet och dess ingående delar så att upplevelse, läsbarhet och förståelse minskar, med förlust av kulturvärden som en konsekvens. Miljön bedöms även känslig för tillägg som tillför en främmande skala, förskjuter sammanhang och förhållanden.

Figur 37: Detaljmapa som visar den särskilt känsliga kulturmiljön vid Lådekärrsbu.

Figur 38: Foto av bostadshuset som hör till Låddekärnsbus stamfastighet. Gården är äldre men det nuvarande bostadshuset uppfördes på 1930-talet.

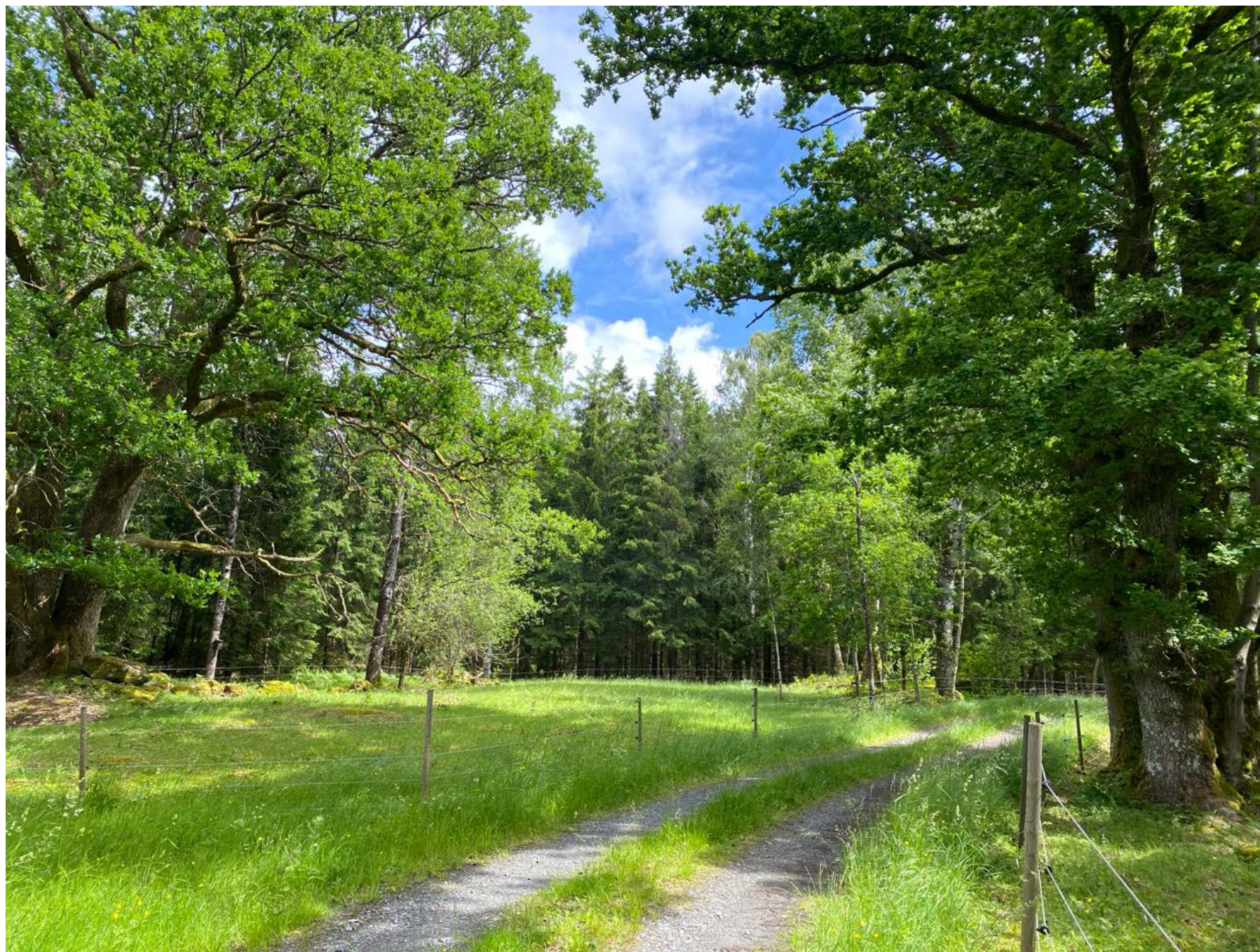
Figur 39: Stor vitkalkad jordkällare med påbyggd övervåning vid stamfastigheten. Det är troligt att källaren är gårdens äldsta bevarade byggnad.

Figur 40: Villa från senare delen av 1900-talet i Låddekärnsbu som uppförts i en tillbakablickande timmerstil.

Figur 41: Landskapet i Lådekärssbu domineras av den mjukt slingrande vägen, kantad av en allé med hamlade askar. Markerna hålls öppna och betas fortfarande.

Figur 42: Lådekärrsbu karakteriseras av högväxta lövträd, här i form av ekar.

Figur 43: Del av stomfastighetens ladugårdsbyggnad, uppförd på hög stengrund i sluttningen.

Figur 44: Ytterligare exempel på terränganpassning, här en enkel konstruktion tillhörande stomfastigheten.

Stensås, Stensjöslätt, Björkås och Lövåsen

I den täta skogsbygden finns ensamliggande gårdar i Stensås, Stensjöslätt, Björkås och Lövåsen. Särskilt välbevarat är kulturlandskapet runt Stensås i öster. Åkermarken i området ligger i ett stenigt och kuperat landskap, som troligtvis varit svårt och olönsamt att bruka på ett storskaligt och rationellt sätt. Landskapet har därför bibehållit en äldre prägel med stengärdesgårdar, kuperad terräng och högresta lövträd. Odlingsrösen har förlagts på berghällar för att maximera den odlingsbara ytan. Den nordligaste av gårdarna i östra Stensås har en äldre karaktär medan den södra har varierad bebyggelse. Den norra gården är av västsvensk typ, med bostadshuset på ena sidan om den genomgående vägen, och ekonomibyggnaderna stående mittemot. Bostadshuset är från perioden 1800-talets andra hälft till sekelskiftet 1900. Under 1900-talet har byggnaden moderniserats med en eternitfasad. Bostadshuset på den sydligare gården är uppfört på 1970-talet i rött tegel och är av typhusmodell, medan ett soldattorp på gården härrör från 1800-talet, eller ännu längre tillbaka i tiden.

Stensjöslätt ligger väster om Stensås och värdena är framför allt knutna till de äldre ekonomibyggnaderna, där den större har skultskott samt äldre fönster och dörrar.

Längst i väster ligger gårdarna Stensås och Lövåsen. Här är värdena framför allt knutna till landskapet, med öppna marker, lövträd, stenmurar och långa siktlinjer.

I norr ligger Björkås, vilket utgörs av en ensamliggande gård omgiven av ett mindre kulturlandskap med stenmurar och odlingsrösen. Gården finns med på häradsekonomiska kartan från sent 1800-tal. Bostadshuset är förhållandevis ombyggt i modern tid, står på en hög stengrund och har en snedställd källardörr.

I Stensås, Stensjöslätt, Björkås och Lövåsen framträder exempel för kriterium 1 och 2. Här finns värden som kan knytas till en avgränsad period och ett landskap som är präglad av ett visst bruk över tid.

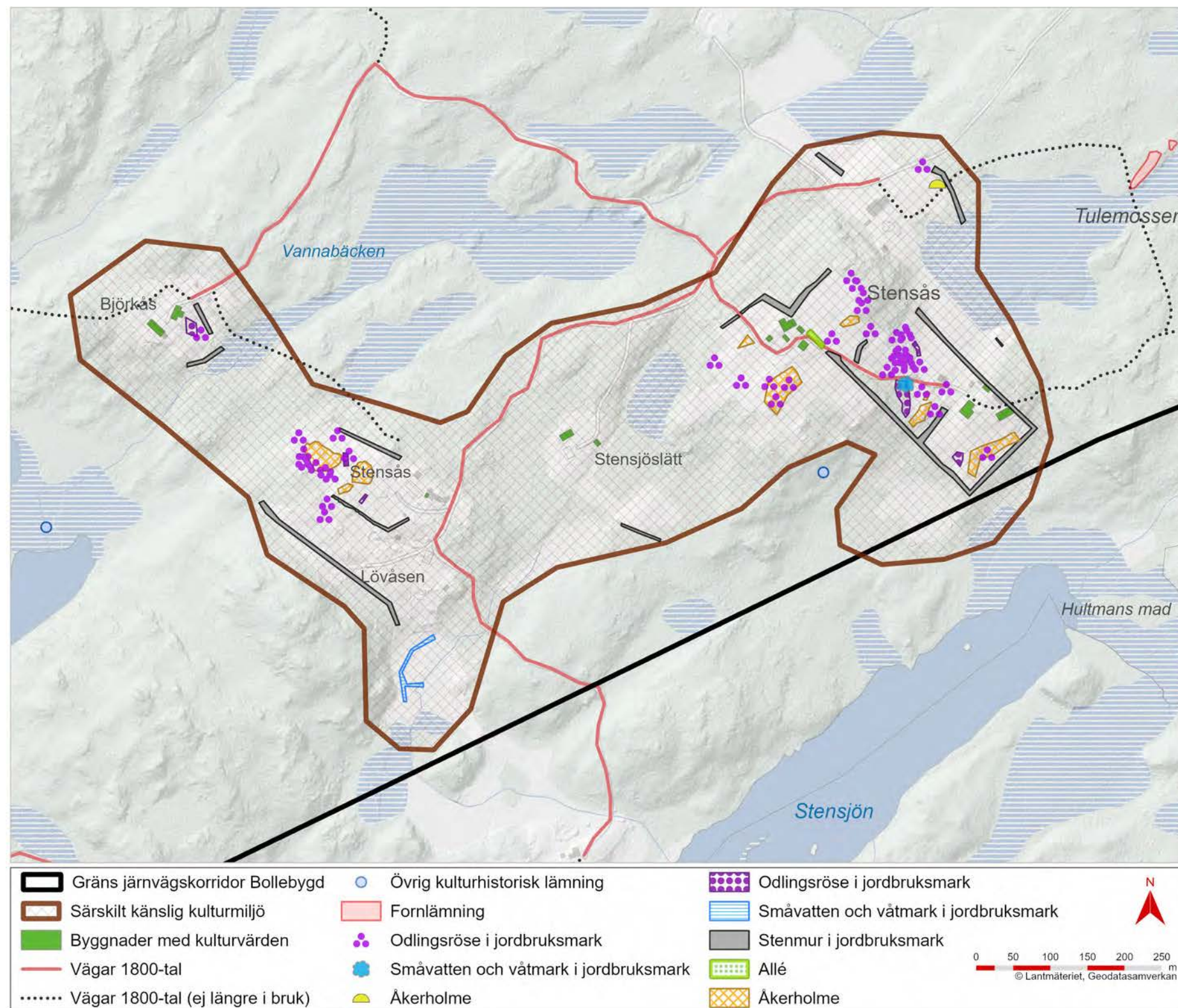
Värdebärande karaktärsdrag:

- Området utgörs av flera separata kulturlandskapsavsnitt, där det småskaliga landskapet samverkar med äldre bebyggelsestrukturer. Karaktäristiskt för kulturmiljöerna är stengärdesgårdar, kuperad terräng och högresta lövträd.
- Vissa gårdsbilder och byggnader har mycket höga kulturvärden. Skonke/utskott har noterats på båda gårdarna i östra Stensås, liksom i Stensjöslätt.
- Soldattorpet på östra Stensås södra gård, med äldre material och karaktär bevarad.
- Stensås båda gårdar präglas av välgjorda stenterrasseringar och äldre lövträd.

Känslighet:

Området har bedömts som särskilt känslig utifrån sina värdebärande karaktärsdrag som sammantaget bildar en kulturmiljö bestående av flera mindre bebyggelsemiljöer. De enskilda gårdarna har ett historiskt och nutida samband mellan sig, bestående av vägar och stigar. De enskilda kulturmiljöerna är små till ytan och eventuell påverkan

riskerar att kraftigt decimera eller uttradera miljöerna i sin helhet. Påverkan kan också skapa en barriär mellan de mindre miljöerna inom den större kulturmiljön. Värden som är knutna till kulturmiljöerna, bestående av bebyggelse och landskap, bedöms vara känsliga för dominerande nutida tillägg.

Figur 45: Detaljkarta som visar den särskilt känsliga kulturmiljön vid Stensås, Stensjöslätt, Björkås och Lövåsen. Området utgörs av flera separata gårdsmiljöer men som historiskt, och än idag, är sammanlänkade.

Figur 46: Ekonomibyggnad vid Stensås norra gård. Byggnadens kallmurade grund är sammanbyggd med den murade terrassering som avgränsar gårdsplanen från omgivningarna. Alldeles intill står en högvuxen ask.

Figur 47: Stensås norra gård har ett bostadshus som under första halvan av 1900-talet moderniserats med en eternitfasad.

Figur 48: Vid Stensås södra gård ligger ett äldre bostadshus som enligt uppgift ska ha varit ett soldattorp.

Erikshult

Landskapet runt Erikshult präglas av öppen och hävdad mark, stora odlingsrösen, terrasseringar och stenmurar. Gårdsbilden är äldre med flera bevarade, mindre ekonomibyggnader. Ladugården är försedd med skullutskott och har en kallmurad körbro upp till höskullen. Byggnaden är uppförd på en hög murad stenfot. Bredvid ladugården finns en gräsbevuxen jordkällare murad av stora naturstensblock. På den sluttande tomten finns ytterligare en stor murad jordkällare med en påbyggd våning med full takhöjd. Byggnadens sadeltak kröns av en högsmal skorsten. Möjligtvis är det en Ballbostuga, vilket är en lokal byggnadstyp, där en källare överbyggs med ett rum som nyttjades som snickarverkstad. Intill står ytterligare en byggnad, uppbyggd av glesa stående brädor, även denna byggnad försedd med skorsten. Bostadshuset är ombyggt men har delvis bevarat en äldre karaktär. Söder om gården finns en mycket hög murad terrassering. Miljön som helhet är ett välbevarat exempel på Bollebygds ensamliggande gårdar i skogsbygden.

Erikshult illustrerar kriterium 2 och 3. Genom gårdens bebyggelsestruktur, byggnader och bruk av omgivande mark illustreras ett kontinuerligt nyttjande av platsen.

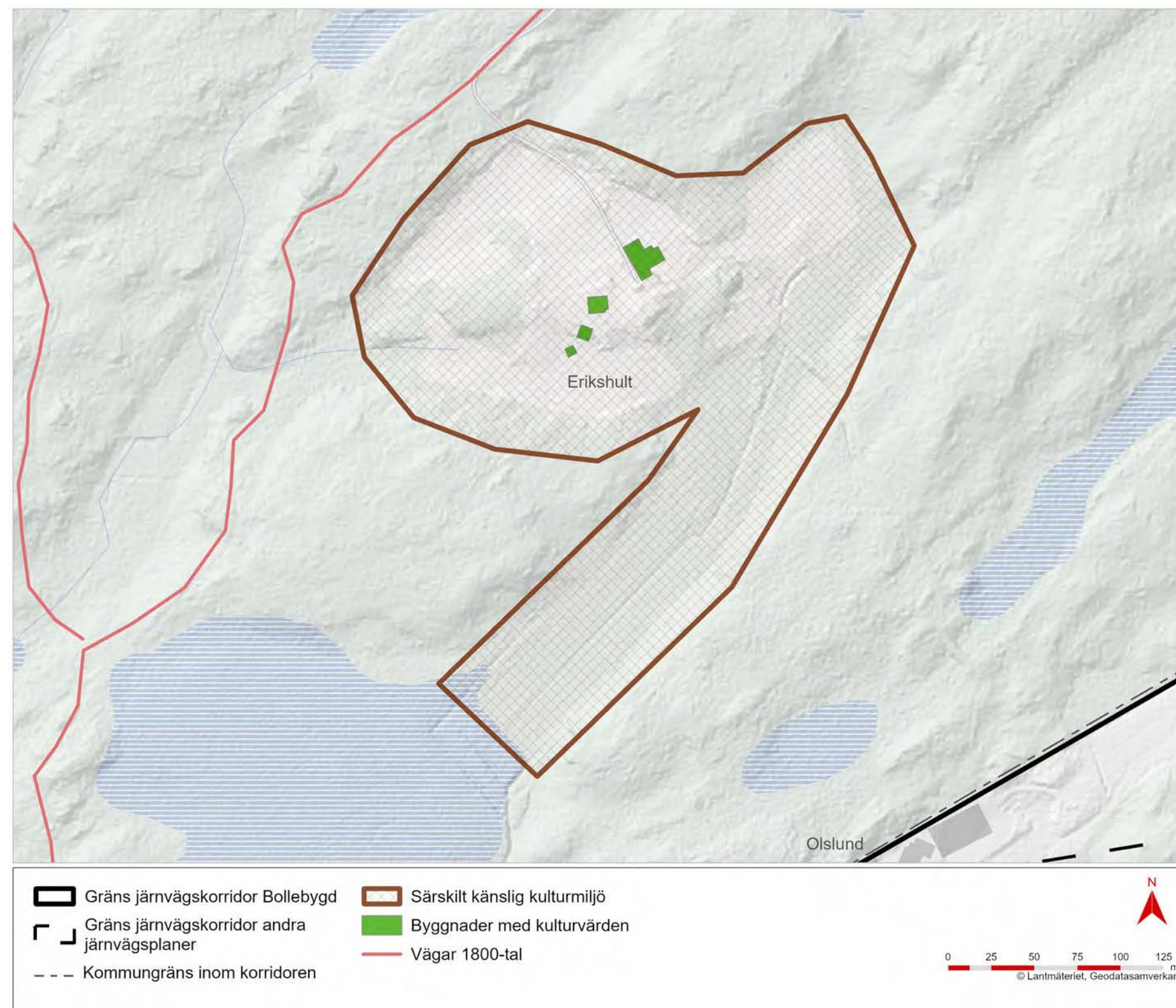
Värdebärande karaktärsdrag:

Gården ligger i ett öppet och hävdad landskap som präglas av stenmurar och terrasseringar.

Ekonomibyggnader från olika tidsperioder, från de mindre byggnaderna med skorsten som är av en äldre karaktär, till den större ekonomibyggnaden med körbro och skullutskott, som till sin storlek är karaktäristisk för tekniska framsteg inom jordbruket under det sena 1800-talet eller tidiga 1900-talet.

Känslighet:

Känsligt för åtgärder som förändrar skala, sammanhang och förhållanden inom miljön och åtgärder som avviker mot platsens förutsättningar. Kulturmiljön är liten till ytan och eventuell påverkan riskerar att kraftigt decimera eller utrada miljön i sin helhet.

Figur 49: Detaljmapa som visar den särskilt känsliga kulturmiljön vid Erikshult. Den södra delen utgörs av en yta som utgörs av en våtmark som dikats ut och uppodlats under 1900-talet.

Figur 50: Utdrag ur ekonomiska kartan upprättad år 1963 (J133-6C9c63, J133-6C9d63). Erikshult är markerat med en svart cirkel.

Råddeby

Namnet Rådde kommer troligtvis från Rådda (ursprungligen från det fornsvenska ordet "ryðia") vilket betyder röjning eller nyodling. En karta från 1725 visar Råddebys inägor och på en modern karta går det fortfarande att känna igen vägsträckningen och inägomarkens gränser. Råddeby 1:3 är stamfastigheten i området. Huvudbyggnaden från tidigt 1900-tal är mycket välbevarad. På ungefär samma gårdsläge stod innan dess en äldre byggnad, den som ses på 1700-talets karta. Det nuvarande huset har rikt dekorerade fönsterunderstycken och vindsfönster med spröjsindelning som ger fönsterrutorna rundbågiga krön. Byggnaden är uppförd med timmerstomme och klädd med rödmålad locklistpanel. Tidigare kantades infartsvägen till fastigheten av en allé som ledde ner till landsvägen. Väster om gården, alldeles intill den gamla landsvägen, ligger en framkammarstuga med en dekorerad farstukvist. Bottenvåningens fönster är utbytta under 1900-talets mitt, likaså fasaden, men farstun, volymen och övervåningens fönster tycks ursprungliga.

Den gamla landsvägen från 1630-talet löper genom Råddeby och vidare mot Borås. Det är en historiskt betydelsefull väg som till stora delar behållit sin sträckning i landskapet genom århundradena.

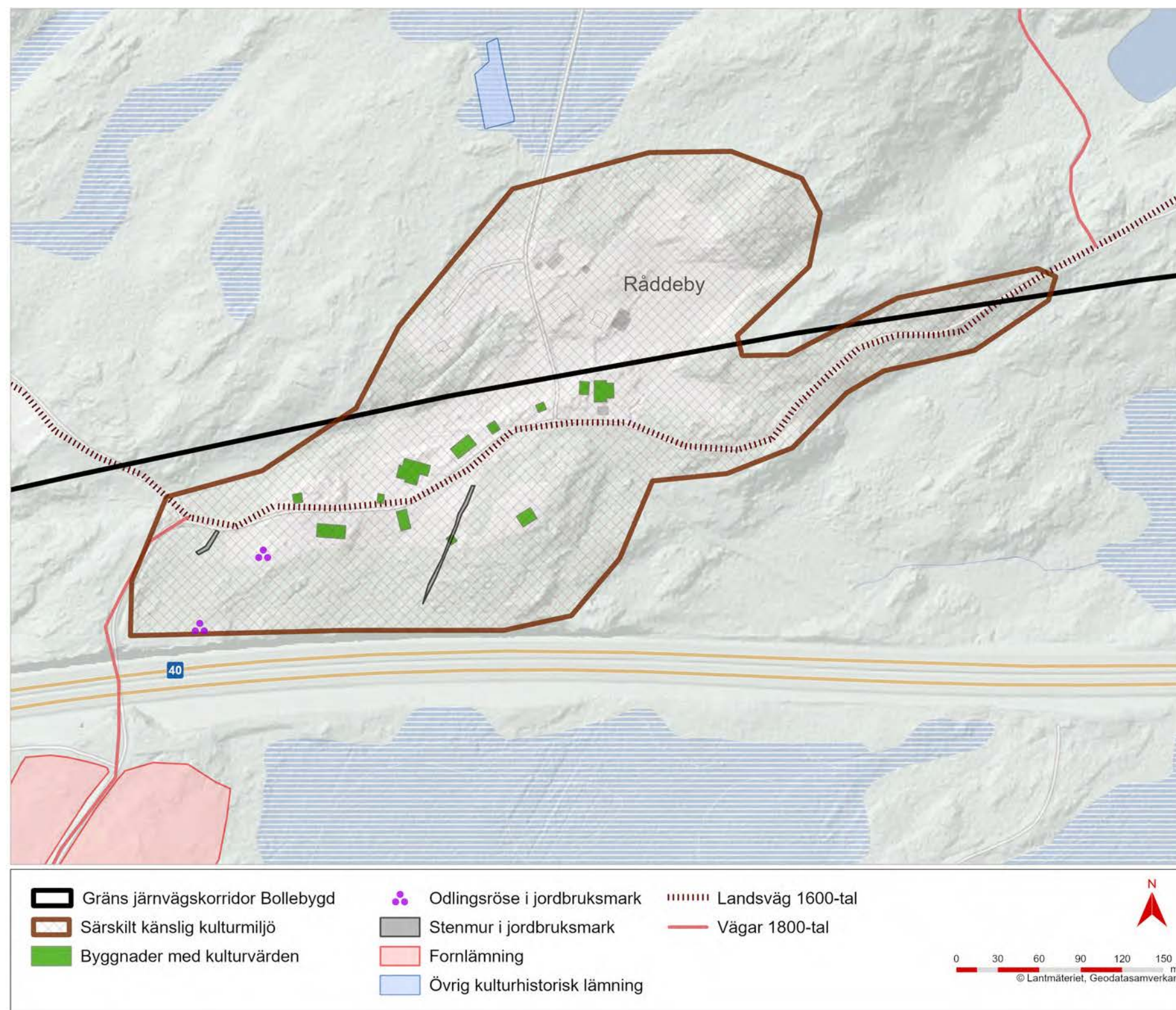
I Råddeby ges exempel på företeelser som stämmer med såväl kriterium 1 som 2 och 3. Här finns värden som kan knytas till avgränsade perioder, ett landskap som är präglad av ett jordbruk över tid och uttryck som visar hur platsen och byggnaderna kontinuerligt nyttjats.

Värdebärande karaktärsdrag:

- Kulturlandskap och bebyggelse samverkar på platsen.
- Äldre gårdslägen som kan beläggas på historiska kartor. Dessa visar att gränser till stora delar bevarats sedan 1700-talet, exempelvis genom stenmurar och skarpa gränser mellan skog och tomt, vilka markerar gränsen mellan inägomarken och utmarken.
- Området utgör en ovanligt välbevarad bymiljö där flertalet gårdar samverkar och gör tidsdjupet avläsbart. Flera äldre byggnader är bevarade, vilket bidrar till platsens kontinuitet och karaktär.
- Av stor vikt är den äldre vägsträckning, den gamla landsvägen, som löper genom Råddeby, med gårdarna uppradade på båda sidor.

Känslighet:

Råddeby är känsligt för dominerande nutida tillägg och barriärer som bryter sambandet inom miljön. Uttryck som återspeglar olika tiders kontinuerliga nyttjande av en viss plats, i det här fallet exempelvis den forna landsvägen, bedöms vara känsliga för åtgärder som påverkar upplevelse, läsbarhet och förståelse av den historiska vägsträckningen.

Figur 51: Detaljmapa som visar den särskilt känsliga kulturmiljön vid Råddeby. Vägen som löper igenom Råddeby i horisontell riktning är den gamla landsvägen mellan Göteborg och Borås. Innan väg 40 anlades bredde Råddebys åkermark ut sig även söder om vägen.

Figur 52: Gård i Råddeby fotograferad år 1910. Källa: Digitalt museum. Byggnadsvolymen längst till vänster i bild tycks ha ett tak täckt med takspån.

Figur 53: Samma byggnad som Figur 52 fotograferad i nutid. Volymen är till största delen bevarad, men den bakre byggnadsdelen är borttagen, byggnaden har höjts något och delar av fönstersättningen omgjord. Byggnadsdetaljer som panel och fönster är utbytta.

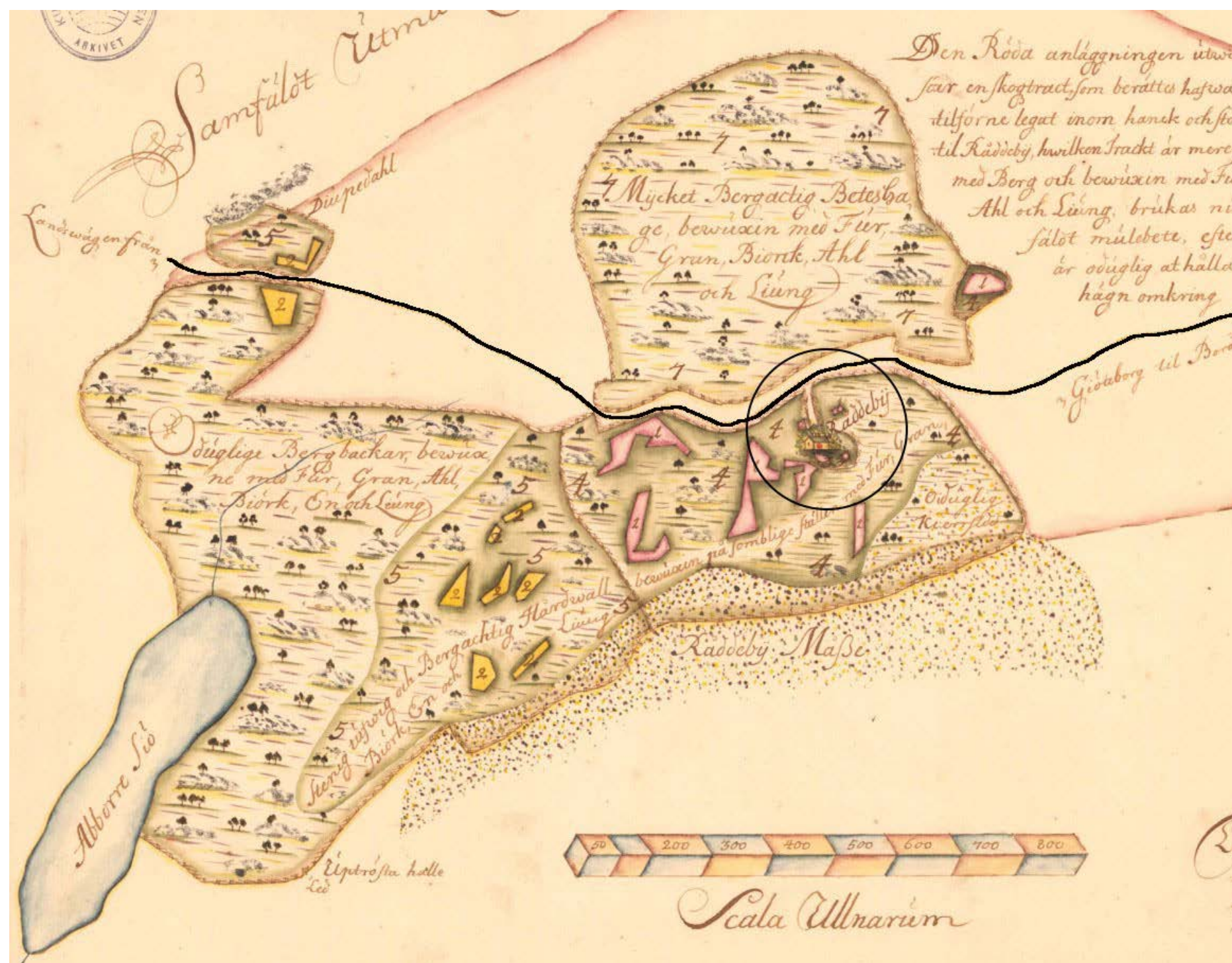
Figur 54: Framkammarsstuga som genomgått förändringar i form av tilläggsisolering och byte av bottenvåningens fönster, farstukvisten är äldre.

Figur 55: Råddeby 1:3 är stamfastighet i Råddeby. Den allé som tidigare kantade infartsvägen kan anas i form av stubbar på båda sidor om vägen.

Figur 56: Vägen som löper genom Råddeby har fungerat som landsväg mellan Göteborg och Borås och är av medeltida ursprung.

Figur 57: Geometrisk avmätningsskarta över Rådeby upprättad år 1725 (O14-63:1). Den gula hussymbolen markerar läget för stamfastigheten vilken är markerad med en svart cirkel. Huset låg på samma plats som det nuvarande bostadshuset (se Figur 55 på föregående sida). Landsvägen Göteborg-Borås är markerad med en svart linje.

4.4.2 Känsliga kulturmiljöer

Rinna

Rinna utgörs av en mindre bebyggelseklunga samlad vid en serpentinväg som sedan löper rakt under väg 40. I väster finns ett exteriört välbevarat äldre bostadshus med en centralt placerad farstukvist. Den inglasade farstukvisten har troligtvis tillkommit runt år 1900. Huset omnämns i Älvsborgs läns museum byggnadsinventering från 1997. Enligt inventeringen är byggnaden uppförd 1750-1800 "likt en parstuga". Öster om byggnaden, precis intill vägen som går genom Rinna, finns en mindre ekonomibyggnad. Åt vägen sett ligger en kallmurad körbro som leder upp till höskullen. Längst i väster ligger ett bostadshus som i skrivande stund genomgår en fasadförändring. Byggnaden bedöms vara från sekelskiftet 1900 eller decennierna vilket den bibehållna volymen vittnar om. Övriga byggnader och miljöer i Rinna har generellt sett genomgått större ombyggnationer och markberedningar under 1900-talet.

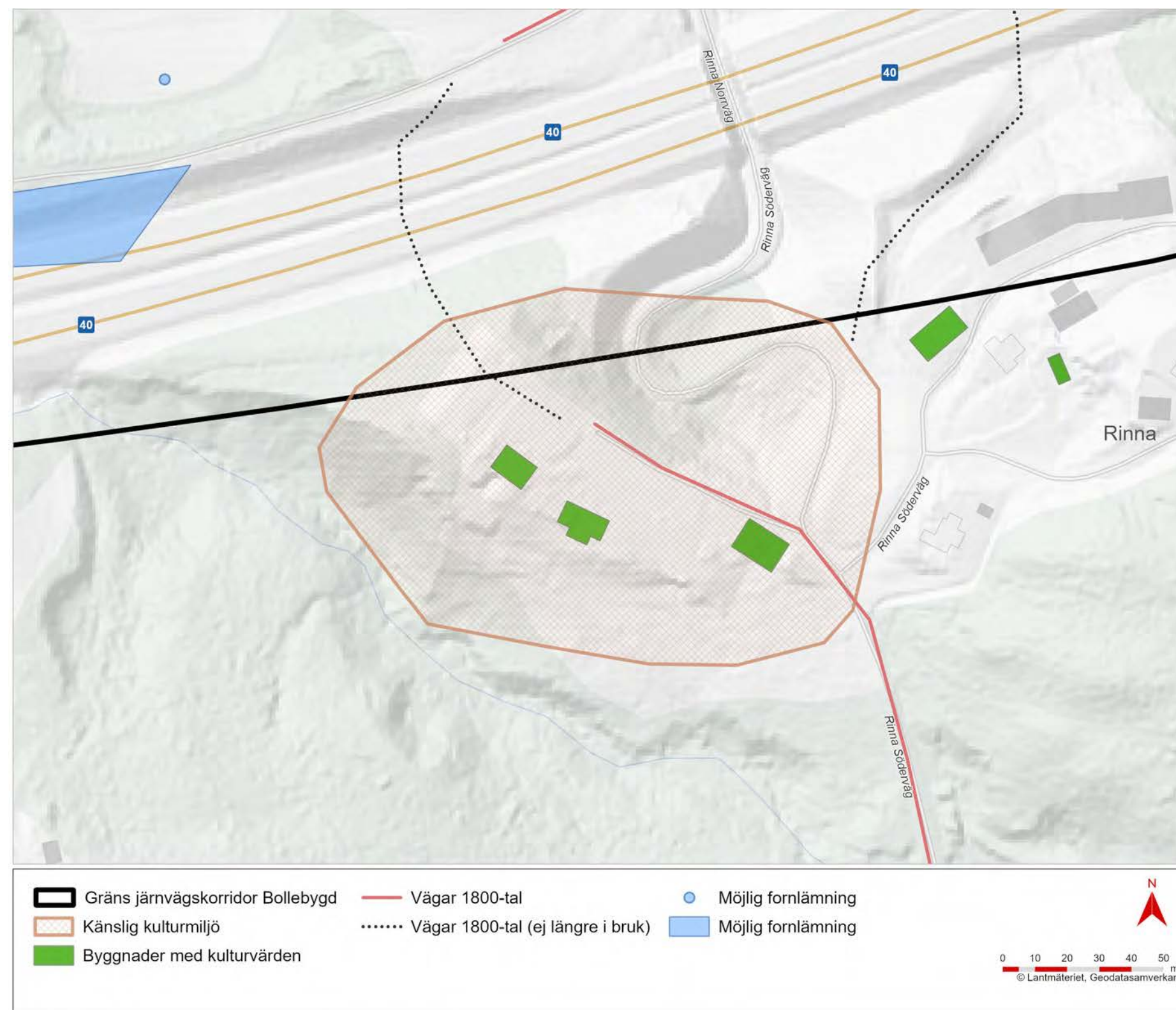
Rinna svarar mot kriterium 1, här finns värden som kan knytas till en avgränsad period.

Värdebärande karaktärsdrag:

- Välbevarad parstuga.
- Bostadshus från sekelskiftet, väster om parstugan.
- Ekonomibyggnad med körbro och portar mot vägen.

Känslighet:

Bebyggelsemiljön bedöms känslig för dominerande nutida tillägg. Den småskaliga kulturmiljön riskerar att utraderas vid eventuell påverkan.

Figur 58: Detaljmapa som visar den känsliga kulturmiljön vid Rinna.

Figur 59: Foto av ekonomibyggnad med skullbro i Rinna.

Figur 60: Äldre bostadshus med farstuvist som tillkommit under tidigt 1900-tal. På taket ligger enkupigt lertegel.

Figur 61: Bostadshus karaktäristiskt för 1900-talets första decennier. Vid fototillfället genomgick byggnaden ett panelbyte.

Vannamyst

Miljön utgörs av två fastigheter belägna precis norr om väg 40. Omgivningen är ett öppet kulturlandskap som genomskärs av en gammal allékantad vägsträckning. Vägen som går genom Vannamyst är en del av den gamla landsvägen mellan Göteborg och Borås, och dess sträckning går att känna igen på kartan från sent 1700-tal. Den östra gårdens läge överensstämmer väl med en karta från 1790-talet. På kartan omnämns Vannamyst som Wannahult. Gården beskrivs som ett nyhemman, och är troligen nyligen etablerad när kartan tas fram. Det framgår också att det dåvarande bostadshuset utgjordes av en framkammarstuga, vilket var vanligt i området och fortfarande förekommer. Nuvarande bostadshus är troligtvis från tidigt 1900-tal och renoverat på 1960- eller -70-talet, med fasader klädda med mexitegel. Ekonomibyggnaderna är välbevarade. På den norra sidan om vägen finns en ödetomt med äldre trädgårdslämningar.

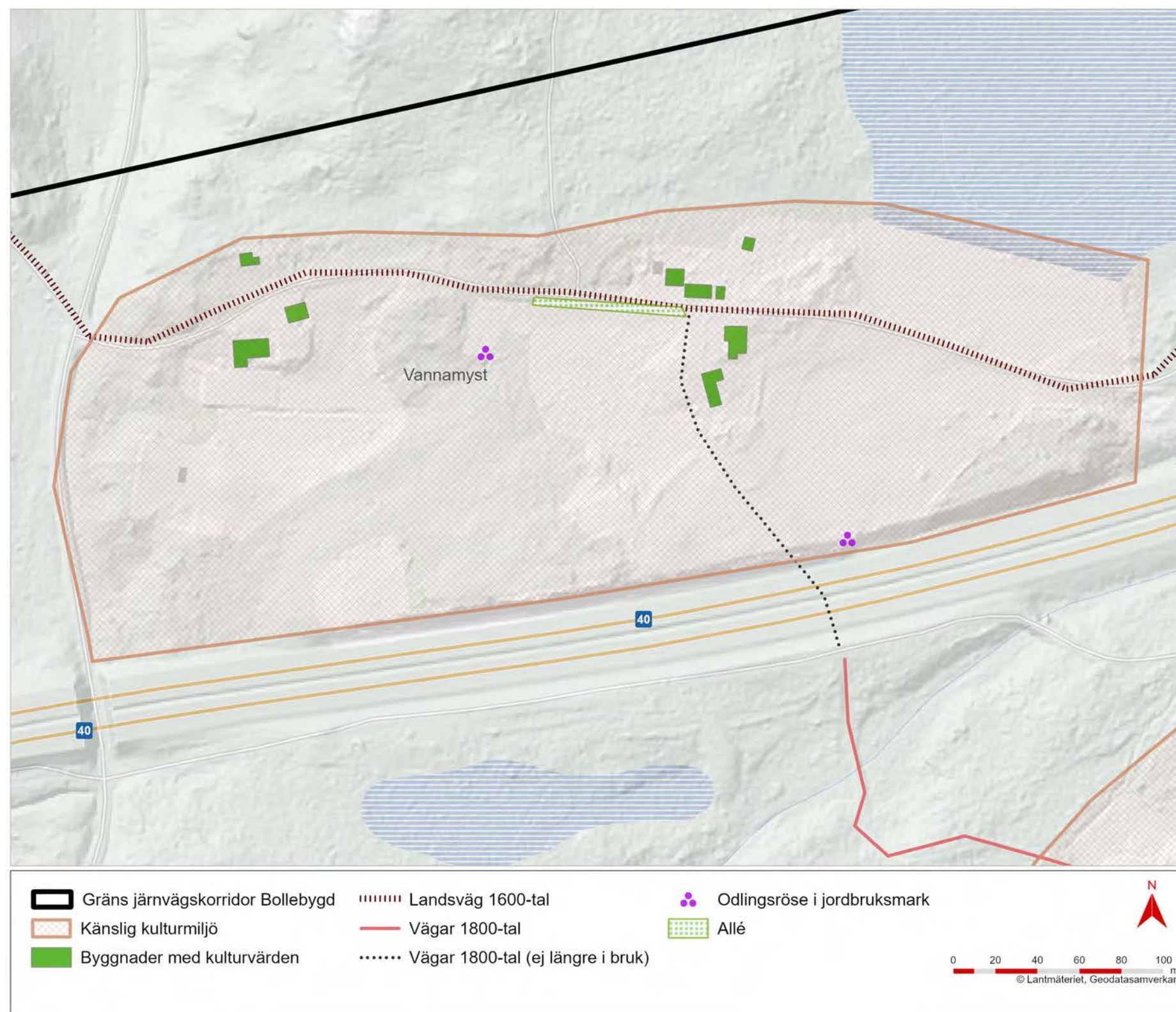
Vannamyst illustrerar kriterium 3, här finns uttryck som visar hur platsen och byggnaderna kontinuerligt nyttjats.

Värdebärande karaktärsdrag:

- Kulturlandskap med mindre åkrar, delvis bevarad gräns mellan den forna inägomarken och utmarken.
- Bostadshusens lägen som har en lång kontinuitet enligt historiska kartor.
- Bostadshusens volymer och brutna tak speglar arkitektoniska ideal från tidigt 1900-tal och har fasadbeklädnad som visar modernismens avtryck.
- Välbevarade ekonomibyggnader med ursprungliga byggnadsdetaljer, varav en med skonke.
- Vägsträckningen med lång kontinuitet, den gamla landsvägen, genom Vannamyst inramad av en allé.

Känslighet:

Vannamyst är känsligt för åtgärder som blir barriärer, eller som förändrar förhållandet, i miljön samt för åtgärder som påverkar upplevelse, läsbarhet och förståelse för miljöns utveckling. Den forna landsvägen bedöms vara känslig för åtgärder som påverkar upplevelse, läsbarhet och förståelse av den historiska vägsträckningen.

Figur 62: Detaljmapa som visar den känsliga kulturmiljön vid Vannamyst. Vägen som löper igenom miljön i horisontell riktning är den gamla landsvägen mellan Göteborg och Borås.

Figur 63: Foto av den före detta landsvägen som leder genom öppna marker i Vannamyst, kantad av äldre lövträd.

Vanna kvarn

Vanna kvarn, strax öster om Vannasjön, är en skvaltkvarn som i sin helhet är uppbyggd under 1990-talet på platsen för en äldre kvarn. Den äldre kvarnen revs år 1852, men när den tillkom är inte känt. Ett dagbrott för fältspat finns i närheten vilket nås via en promenadslinga runt kvarndammen. När fältspat bröts på platsen är inte känt.

Stenbrottet är registrerat i Kulturmiljöregistret med bedömningen övrig kulturhistorisk lämning (L1966:2621). Direkt nordöst om området pekades även ett utredningsobjekt ut med potential för en förhistorisk boplatz (Område 7) inom den för projektet genomförda arkeologiska utredningen steg 1.

Vanna kvarn är ett utpekat besöksmål på Bollebygds hemsida på Västsverige.com. Vid beskrivningen av platsen presenteras kvarnen, fältspatsgruvan samt en vandringsled runt Vannasjön.

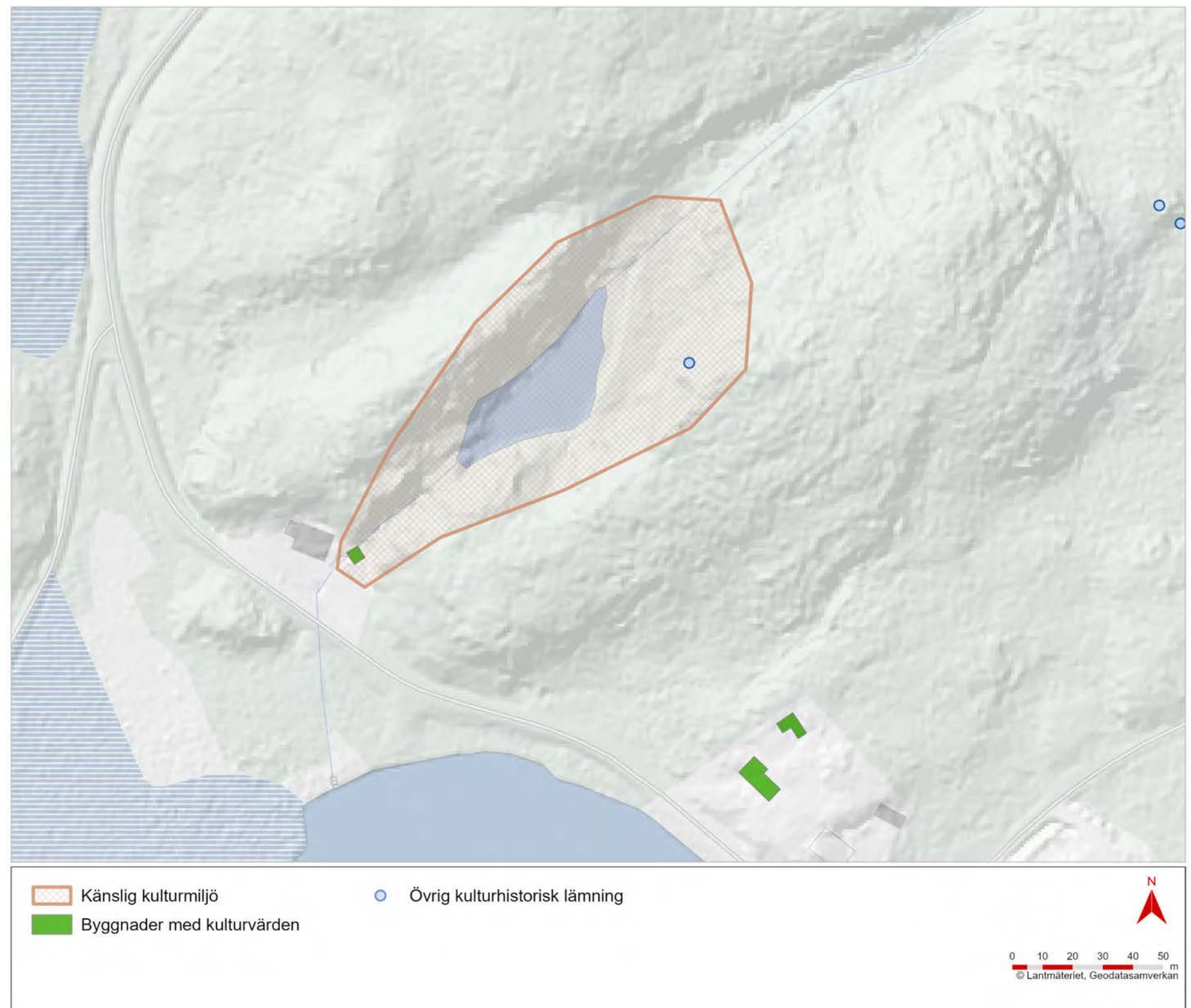
Området som innefattar Vanna kvarn, kvarndammen och fältspatsgruvan är en miljö som uppvisar kriterium 3. Här finns uttryck som visar olika tiders kontinuerliga nyttjande av platsen för olika ändamål.

Värdebärande karaktärsdrag:

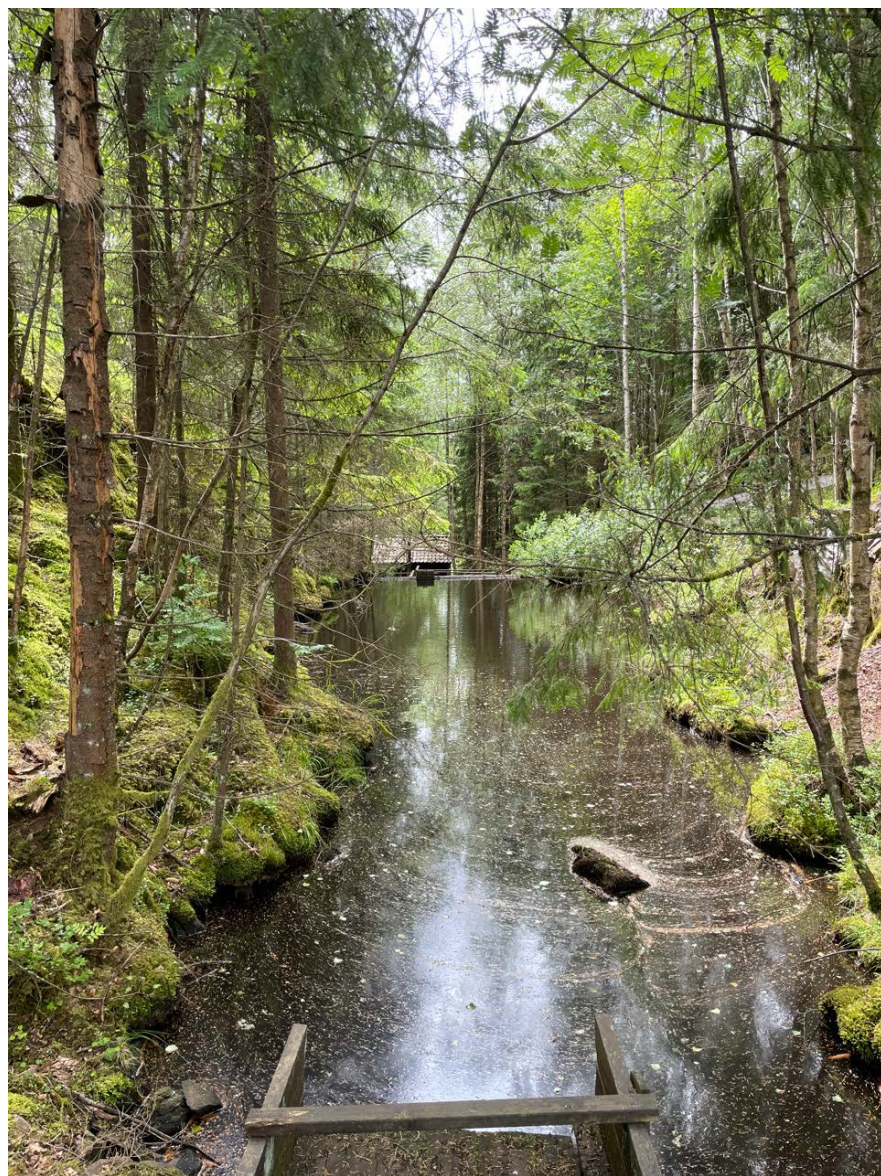
- Kvarndammen strax öster om kvarnen och den tidigare fältspatsgruvan.
- Den återskapade funktionen med dämme, vattenränna och kvarn.

Känslighet:

Sambandet mellan dammen och kvarnplatsen är känsligt för åtgärder som minskar läsbarheten och möjligheten att förstå och uppleva kvarnens funktion och vattnets roll för kvarndrift. Miljön, som är präglad av kvarndrift över tid, bedöms vara känslig för tillägg som saknar samband inom kvarnanläggningen. Kulturmiljön är liten till ytan och eventuell påverkan riskerar att kraftigt decimera eller utadera miljön i sin helhet.

Figur 64: Detaljmapa som visar den känsliga kulturmiljön vid Vanna kvarn. Strax öster om kvarndammen finns rester efter en äldre fältspatsgruva. I kartbilden är dess dagbrott markerat som övrig kulturhistorisk lämning och ligger strax öster om kvarndammen.

Figur 65: Foto taget från kvarndammen, långt bort i bild skymtar kvarnens tegeltak.

Figur 66: Vanna kvern nyuppfördes i sin helhet på 1990-talet, på platsen för en äldre kvern.

Lövåsen

Omgivningarna utgörs av ett öppet kulturlandskap med betande djur och stengärdesgårdar som tydligt markerar gränsen mellan inägomarken och utmarken. Lövåsen utgörs av en äldre gård som moderniserats under 1900-talet. Ekonomibyggnadens ena del är ett fähus som är murad av stora naturstensblock.

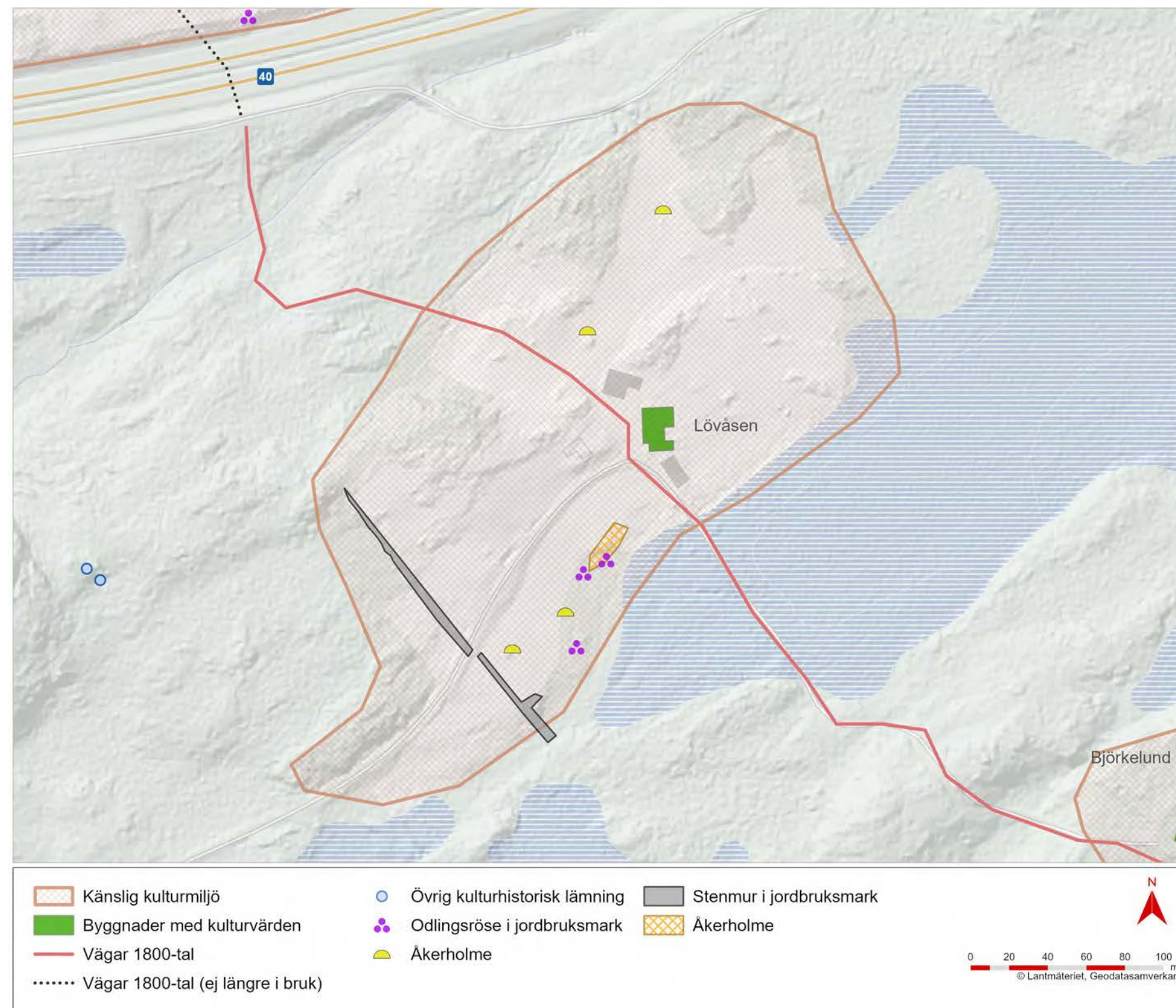
Lövåsen illustrerar kriterium 2. Här finns ett landskap som präglats av ett visst bruk över tid.

Värdebärande karaktärsdrag:

- Kulturlandskapet, med hävdade öppna marker och stengärdesgårdarna som visar på gränsen mellan inägor och utmark, innan skiftet.
- Ladugården från tiden runt sekelskiftet 1900.

Känslighet:

Kulturlandskapet och det kontinuerliga brukandet av marken är känsligt för åtgärder som saknar samband med landskapet och brukandet av det, till exempel tillägg i miljön som förändrar sammanhanget. Kulturmiljön är liten till ytan och eventuell påverkan riskerar att kraftigt decimera eller uttradera miljön i sin helhet.

Figur 67: Detaljmapa som visar den känsliga kulturmiljön vid Lövåsen. Bebyggelsen omges av ett öppet och betat kulturlandskap.

Figur 68: Lövåsens större ekonomibyggnad. Den ena sidan är delvis uppmurad av stora naturstensblock.

Figur 69: Miljön karaktäriseras av en tydlig gräns mellan inägomarken och den skogsbevuxna utmarken. Äldre stenmurar avgränsar marktyperna från varandra.

Björkelund

Björkelund är ett illustrativt exempel på en ensamliggande gård i skogsbygden. Här finns en äldre gårdsstruktur med bostadshus och flera olika ekonomibyggnader varav en är en påbyggd jordkällare, en källarvind, murad av mycket stora block av natursten. Ladugården är försedd med utskott. Tomtplatsen visar spår av en äldre trädgårdsanläggning.

Vid Björkelund finns en husgrund (L1959:2002) och en fossil åker i form av ett röjningsröseområde (L2025:1999) registrerat i Kulturmiljöregistret, båda bedömda som övriga kulturhistoriska lämningar.

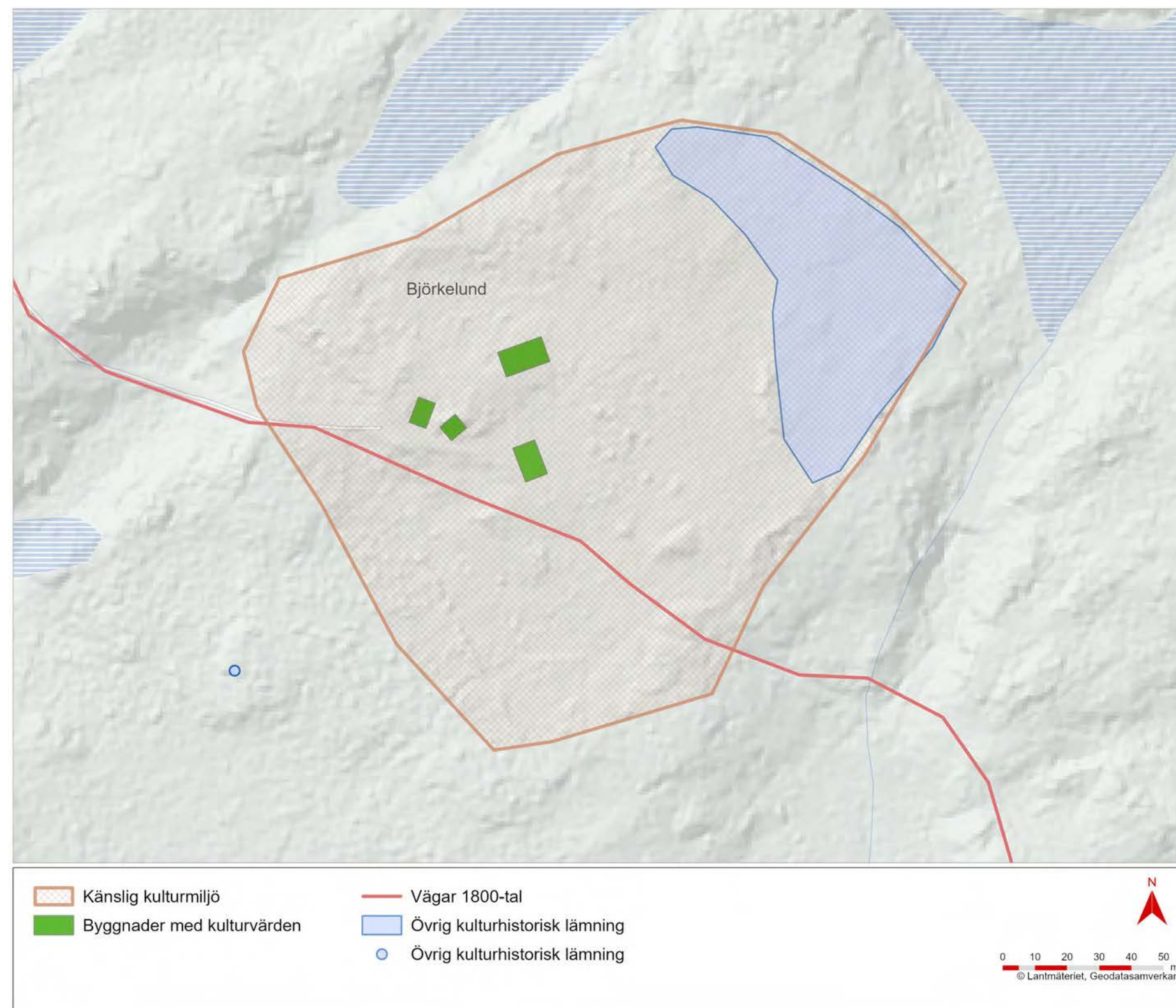
Björkelund svarar mot kriterium 1. Här finns värden som kan knytas till en avgränsad period för anläggandet av gårdar i skogsbygden under 1800-tal och tidigt 1900-tal.

Värdebärande karaktärsdrag:

- Äldre ekonomibyggnader.
- Flertalet bevarade träd och trädgårdsväxter.

Känslighet:

Den lilla gårdsmiljön inklusive de arkeologiska lämningarna bedöms känsliga för dominerande nutida tillägg. Kulturmiljön är liten till ytan och eventuell påverkan riskerar att kraftigt decimera eller utradera miljön i sin helhet.

Figur 70: Detaljmapa som visar den känsliga kulturmiljön vid Björkelund.

Figur 71: Ekonomibyggnad från tidigt 1900-tal försedd med skonke.

Figur 72: Jordkällare murad av stora naturstensblock och i bakgrunden syns bostadshuset med vådräd.

5 Referenser

5.1 Skriftliga källor och litteratur

Bollebygds kommun. 1977-01-01. Stadsplan 677. Förslag till stadsplan för del av Bollebygd i Borås kommun. (Flässjum Nedregården 2:13 m fl)

Carlstein, C. 2018. Forsa 5:1 m. fl., Bollebygds socken och kommun, Arkeologisk utredning. Rio Göteborg Natur- och kulturkooperativ rapport 2018:5.

Engman, F. & Ternström, C. 2016. Arkeologisk utredning inför planerad höghastighetsjärnväg mellan Borås och Göteborg, sträckan Mölnlycke-Bollebygd. Råda, Landvetter, Härryda, Björketorp och Bollebygds socknar, Härryda och Bollebygds kommuner, Västra Götalands län. Rapport Sweco uppdragsnummer 1181106000.

Engman, F. & Ternström, C. 2017. Arkeologisk utredning steg 2 samt kompletterande utredning steg 1 inför planerad höghastighetsjärnväg mellan Borås och Göteborg, sträckan Mölnlycke-Bollebygd. Råda, Landvetter, Härryda, Björketorp och Bollebygds socknar, Härryda och Bollebygds kommuner, Västra Götalands län. Rapport Sweco uppdragsnummer 1181121000.

Hennius, A. 2019. Spår av kolning – Arkeologiskt kunskapsunderlag och forskningsöversikt.

Holmström, E. & Odenbring Widmark, M. 2004. Västgötagårdar: en bebyggelsehistorisk översikt. Göteborg: Länsstyrelsen i Västra Götalands län.

Larsson, A-K. VaKul, Vattenförvaltning och Kulturmiljö, Västra Götalands län 2010–2017. Länsstyrelsen Västra Götalands län. Rapport nr: 2018:26.

Lindman, G. 2010. UV väst rapport 2010:11. Arkeologisk utredning. Viared Västra. Västergötland, Borås stad, före detta Torpa socken, Viared 5:1, med flera.

Länsstyrelsen i Västra Götalands län. Inventering av vattenanknutna kulturmiljöer [Elektronisk resurs]. 2021. Tillgänglig på Internet: https://catalog.lansstyrelsen.se/store/13/resource/DO_2021_16

Mascher, C. (red.) 2002. Agrarhistorisk landskapsöversikt: Västergötland och Dalsland. Göteborg: Länsstyrelsen Västra Götaland.

Riksantikvarieämbetet. 2015. Rapport från Riksantikvarieämbetet. Plattform Kulturhistorisk värdering och urval. Grundläggande förhållningssätt för att arbeta med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet.

Riksantikvarieämbetet. 2019. Kulturmiljöers känslighet: metod för att bedöma kulturmiljöers känslighet i samband med vattenvårdsåtgärder som innebär fysiska miljöanpassningar vid sjöar och vattendrag.

Rosén, C. & Andersson, J. med bidrag av Bergman, J. & Paring, M. 2025. Järnvägsplan Borås. Boplatslägen och torp. Arkeologerna rapport 2025:24. Arkeologisk utredning steg 1. Västra götaland län, Västergötland, Borås kommun, Borås, Torpa och Seglora socknar, flera fastigheter. Dnr 511-00816-2023.

Trafikverket. 2016. Lokaliseringsutredning. Bollebygd-Borås, en del av Götalandsbanan. Miljökonsekvensbeskrivning. Bilaga 5, Kulturarvsanalys. Projektnummer: 138 622.

Trafikverket. 2020. Kulturarvsanalys. Bilaga till miljökonsekvensbeskrivning. Göteborg-Borås, en del av nya stambanor. Göteborgs stad, Mölndals stad, Härryda kommun, Bollebygds kommun, Marks kommun och Borås Stad, Västra Götalands län. Järnvägsplan, Lokaliseringsutredning. Ärendenummer TRV 2019/1823.

Trafikverket. 2020. Landskapskaraktärsanalys. Göteborg–Borås, en del av nya stambanor Göteborg Stad, Mölndals stad, Härryda kommun, Bollebygds kommun, Marks kommun och Borås Stad, Västra Götalands län. Järnvägsplan, Lokaliseringsutredning 2020-09-09 Ärendenummer TRV 2019/1823.

Trafikverket. 2022. Miljökonsekvensbeskrivning granskningshandling. Göteborg-Borås, en del av nya stambanor. Göteborgs stad, Mölndals stad, Härryda kommun, Bollebygds kommun, Marks kommun och Borås stad, Västra Götalands län. Järnvägsplan, Lokaliseringsutredning 2022-02-22 Ärendenummer TRV 2019/1823.

Åberg, J. & Rolöf, M. 2012. Fossila odlingsmiljöer och gravfält i Slamby. Arkeologisk förundersökning. Bårhult 1:3 m. fl., Landvetters socken, Härryda kommun. Bohusläns museum Rapport 2012:9.

Älvsborgs länsmuseum. 1997. Kulturhistorisk byggnadsinventering nr 41 Bollebygds kommun.

5.2 Muntliga källor

Uppgifter från AB Bollekollen, 2025-10-08.

Uppgifter från Bollebygdsnyheter, 2025-10-17.

5.3 Digitala källor och geodata

Borås Stadsarkiv, Digitalt museum. <https://digitaltmuseum.se/021019493751/raddeby-i-hultafor>s

Borås Tidning. <https://www.bt.se/bollebygd/stationen-lika-fin-som-forr/>

Lantmäteriet. www.lantmateriet.se

Lantmäteriet, Historiska kartor. <https://historiskakartor.lantmateriet.se/>

Ortnamnsregistret. <https://ortnamnsregistret.isof.se/place-names>

Riksantikvarieämbetet, Arkivsök. <https://app.raa.se/open/arkivsok/search>

Riksantikvarieämbetet, Bebyggelseregistret. <https://app.raa.se/open/bebyggelse/>

Riksantikvarieämbetet, Fornsök. <https://app.raa.se/open/fornsok/>

Sverige geologiska undersökning (SGU), jordartsdata. <https://www.sgu.se/produkter-och-tjanster/geologiska-data/jordarter--geologiska-data/jordartsdata/>

Vänersborgs museum, Digitalt musuem. <https://digitaltmuseum.se/011015357321/bollebygd>

Vänersborgs museum/AB Flygtrafik, Digitalt museum. <https://digitaltmuseum.se/021015618043/bollebygds-samhalle>

Västsverige, Vanna kvarn besöksmål. https://www.vastsverige.com/bollebygd/produkter/vanna-kvarn/?_gl=1*4p0y4j*_up*MQ..*_ga*MTg1Nzc2MzI5LjE3NjU4ODk4ODY.*_ga_BNNDT5ZD9K*c-zE3NjU4ODk4ODUkbzEkZzEkdDE3NjU4ODk4OTckajQ4J-GwwJGgw*_ga_K841PH0HXR*cze3NjU4ODk4ODUkbzEkZzEkdDE3NjU4ODk4OTckajQ4JGwwJGgw

5.3.1 Lantmäteriet, historiska kartor

Lantmåterimyndigheternas arkiv:

15-alä-24. Karta över Bollebygds häradsallmänning upprättad år 1692.

15-boä-31. Laga skifteskarta över Fjäskums och Getabrohults byar upprättad år 1849.

15-boä-154. Storskifteskarta över Bollebygds sockens skog upprättad år 1810.

15-boa-233. Storskifteskarta över Forsa upprättad år 1811.

15-boa-234. Storskifteskarta över Mjöshult upprättad år 1811.

Lantmäteristyrelsens arkiv:

O14-1:1. Sockenkartan över Bollebygds socken upprättad år 1692.

O14-63:1. Geometrisk avmätningsskarta över Råddeby upprättad år 1725.

Rikets allmänna kartverks arkiv:

J112-25-3. Häradsekonomiska kartan Björketorp upprättad åren 1890-1897.

J112-25-4. Häradsekonomiska kartan Svaneholm upprättad åren 1890-1897.

J112-33-23. Häradsekonomiska kartan Bollebygd upprättad åren 1890-1897.

J112-33-24. Häradsekonomiska kartan Viaredssjön upprättad åren 1890-1897.

J133-6C9a63. Ekonomiska kartan Rävlanda upprättad år 1963.

J133-6C9b63. Ekonomiska kartan Bollebygd upprättad år 1963.

J133-6C9c63. Ekonomiska kartan Upptröst upprättad år 1963.

J133-6C9d63. Ekonomiska kartan Näs upprättad år 1963.

J243-25-1. Generalstabskartan Kungsbacka upprättad år 1871.

J243-33-1. Generalstabskartan Borås upprättad år 1891.

